

Mitja Sardoč

SEKURITIZACIJA IN DRUŽBENA KONSTRUKCIJA VARNOSTI

Quassim Cassam

EPISTEMOLOGIJA TERORIZMA IN RADIKALIZACIJE

Donatella della Porta

RADIKALIZACIJA: RACIONALNA PERSPEKTIVA

Marc Sageman

KAKO RAZUMETI TERORIZEM

Virginia Held

MORALNO PRESOJANJE NASILJA IN TERORIZMA

ANαliZA

Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti

2/20

časopis za kritično misel

ANαliZA

02

2020 letnik 24.

Kazalo

Radikalizacija in nasilni ekstremizem

Mitja Sardoč

Sekuritizacija in družbena konstrukcija varnosti 5

Quassim Cassam

Epistemologija terorizma in radikalizacije 23

Donatella della Porta

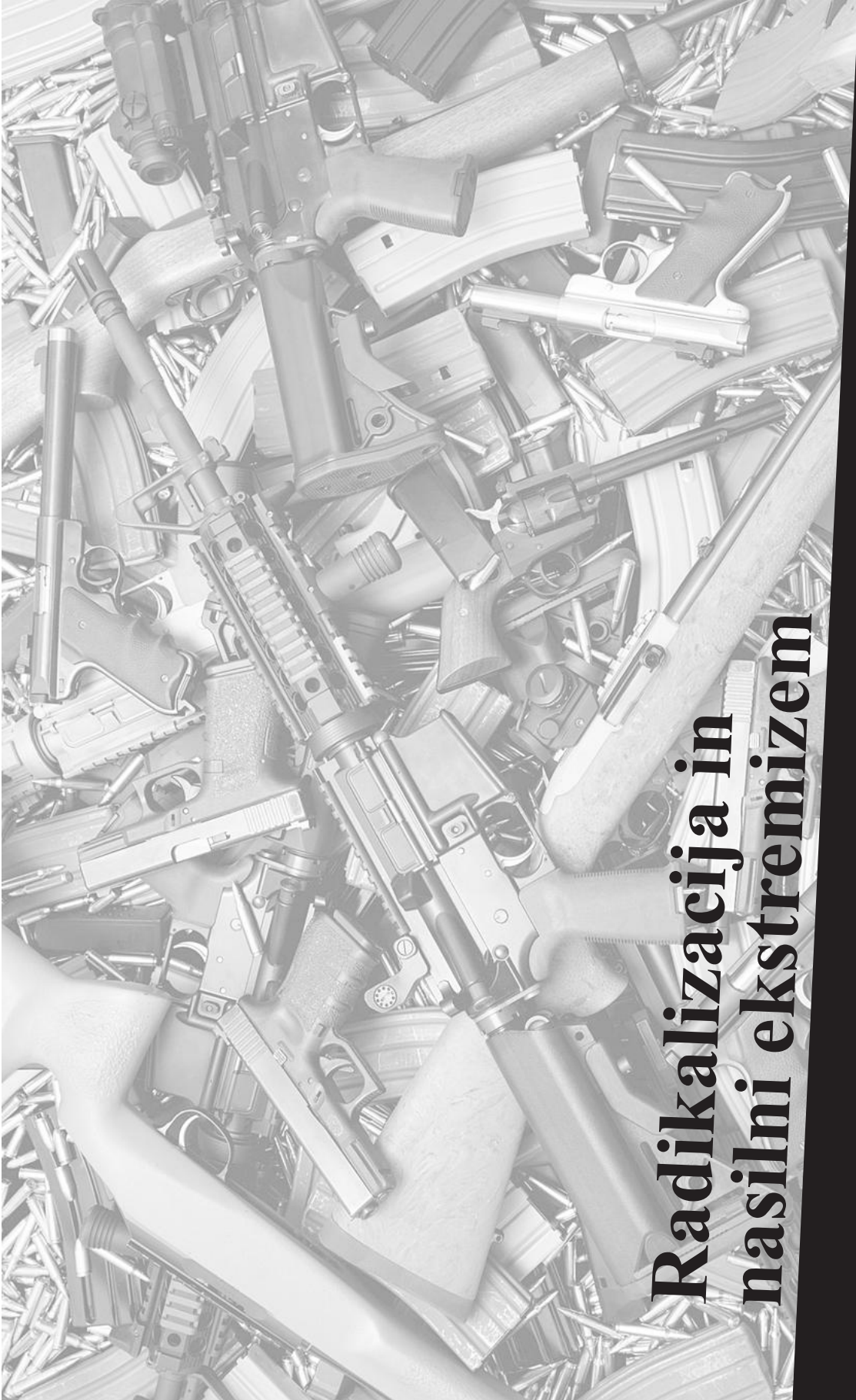
Radikalizacija: racionalna perspektiva 43

Marc Sageman

Kako razumeti terorizem 65

Virginia Held

Moralno presojanje nasilja in terorizma 123

Radikalizacija in nasilni ekstremizem

Mitja Sardoč

Pedagoški inštitut v Ljubljani

Sekuritizacija in družbena konstrukcija varnosti

V zgodovini politične misli zaseda prispodoba strahu vse prej kot zanemarljivo mesto, saj jo srečamo v nekaterih izmed osrednjih tekstov klasične kot tudi sodobne politične misli. Kljub temu je sodobna problematizacija strahu veliko bolj kompleksen in protisloven fenomen, saj začne v okviru tako imenovane strategije 'sekuritizacije' figurirati kot nekakšen skupni imenovalec cele vrste med seboj [vsaj navidez] raznorodnih fenomenov in s tem povezanih problemov. Pričujoči prispevek prinaša celovito analizo strategije sekuritizacije ter s tem povezan fenomen družbene konstrukcije varnosti. Uvodni del predstavi nekatere izmed zapostavljenih oz. spregledanih razsežnosti razprave o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu. Osrednji del analizira posamezne elemente strategije sekuritizacije ter vrsto vprašanj, ki jih ta strategija odpira. Sledi problematizacija vpliva procesa sekuritizacije na tako imenovano 'krčenje državlanskega prostora'. Sklepni del opozori na premestitev poudarka v okviru redefinicije razmerja med zagotavljanjem varnosti na eni strani ter spoštovanjem temeljnih pravic in svoboščin na drugi.

Ključne besede: radikalizacija, nasilni ekstremizem, sekuritizacija, krčenje državlanskega prostora.

Mitja Sardoč (PhD) je zaposlen kot raziskovalec na Pedagoškem inštitutu v Ljubljani, kjer je član programske skupine Edukacijske raziskave. Je avtor znanstvenih in strokovnih člankov s širšega področja vzgoje in izobraževanja ter urednik vrste tematskih števil domačih in tujih znanstvenih revij s področja državlanske vzgoje, multikulturalizma, enakih možnosti, radikalizacije in nasilnega ekstremizma, nasilja, neoliberalizma v vzgoji in izobraževanju itn. Je glavni urednik revije *Theory and Research in Education* ter član uredniškega odbora revij *CEPS Journal* ter *Postdigital Science and Education*. Je tudi urednik zbornika *The Impacts of Neoliberal Discourse and Language in Education*, ki je izšel pri založbi Routledge, avtor monografije *Multikulturalizem: pro et contra* ter soavtor monografije *Enake možnosti in družbena (ne)enakost v družbi znanja*. Je urednik publikacije *Handbook of Patriotism* (Springer), urednik *The Palgrave Handbook of Toleration*, ki bo izšla pri založbi Palgrave Macmillan ter sourednik (z Robertom Hauhartom) *The Routledge Handbook on the American Dream*, ki bo izšel pri založbi Routledge.

Mitja Sardoč (PhD) is senior research associate at the Educational Research Institute in Ljubljana where he is a member of the Educational Research program group. He is author of scholarly articles in philosophy of education and editor of a number of journal special issues on citizenship education, multiculturalism, equality of opportunity, radicalization and violent extremism, violence, neoliberalism in education, etc. He is Managing Editor of *Theory and Research in Education* and member of the editorial boards of the *CEPS Journal* and *Postdigital Science and Education*. He is also editor of *The Impacts of Neoliberal Discourse and Language in Education* published by Routledge, author of the monograph *Multiculturalism: Pro et Contra* and the co-author of the monograph *Equal Opportunities and Social (In) Equality*. He is Editor-in-Chief of the *Handbook of Patriotism* (Springer), Editor-in-Chief of *The Palgrave Handbook of Toleration*, to be published by Palgrave Macmillan, and the co-editor (with Robert Hauhart) of *The Routledge Handbook on the American Dream*, to be published by Routledge.

Uvod in opredelitev problematike

V zgodovini politične misli zaseda prisposodba strahu vse prej kot zanemarljivo mesto, saj jo srečamo v nekaterih izmed osrednjih tekstov klasične kot tudi sodobne politične misli. *Locus classicus* nedvomno pripada uvodnemu stavku Marxovega *Komunističnega manifesta*, kjer s prisposodbo o »strahu komunizma« zaobjame takratni duh časa političnih sprememb (Marx, 2010 [1848]). V sodobni politični misli ni pravzaprav nič drugače. Prisposodba strahu se tako pojavi v enem od tako imenovanih »modernih klasikov«, in sicer v eseju »Liberalizem strahu« ameriške filozofinje Judith Shklar (1989) ter knjigi *The Multiculturalism of Fear* Jacoba Levyja (2000).

Pa vendar je sodobna problematizacija strahu veliko bolj kompleksen in protisloven fenomen (Robin, 2004), saj začne v okviru tako imenovane strategije »sekuritizacije« (Floyd, 2010) figurirati kot nekakšen skupni imenovalec cele vrste med seboj [vsaj navidez] raznorodnih fenomenov in s tem povezanih problemov, npr. radikalizacije in nasilnega ekstremizma (O'Donnell, 2016), migracij (Bourbeau, 2011), razvojnih študij (Glazzard in drugi, 2018), podnebnih sprememb (Floyd, 2011), religije (Sheikh, 2014), javnega zdravja [primer bioterorizma] (Elbe, 2010), mladine (Sukarieh in Tannock, 2018), vzgoje in izobraževanja (Gearon, 2015) ter nenazadnje same »vojne proti terorju« (Vultee, 2010). Preobrazba – sicer popolnoma legitimnih oz. »neproblematičnih« družbenih fenomenov in s tem povezanih problemov – v varnostno tveganje predstavlja enega od ključnih izzivov, ob katere trčimo v primeru sekuritizacije kot procesom družbene konstrukcije varnosti (Williams, 2011) oz. »družbene konstrukcije tveganja« (Githens-Mazer, 2012: 557).

Tudi zato je strategija sekuritizacije veliko bolj kompleksen in protisloven fenomen, saj je problematičen iz [vsaj] dveh ločenih razlogov. Na eni strani ta strategija vsak fenomen problematizira kot primarno ali celo kot izključno »varnostni« fenomen. S tem vso kompleksnost določenega fenomena zvede na skupni imenovalci varnosti in s tem povezanih tveganj oz. groženj. Na drugi strani pa strategija sekuritizacije legitimira vse *ex post* ukrepe, ki so sprejeti za »normalizacijo« oz. vrnitev v prvotno stanje *statusa quo*. S tem se sam *status quo* hkrati tudi legitimira, saj je osnovni cilj vseh ukrepov, ki so povezani s strategijo sekuritizacije, povrnitev zadev v prvotno stanje [ne glede na njegovo problematičnost]. Od tu dalje je razprava o problematiki sekuritizacije in strahu »kot orožja« v veliki meri talec varnostno-obveščevalne »industrije«, kar je v vsej svoji neposrednosti prišlo v ospredje v primeru radikalizacije in nasilnega ekstremizma kot pravzaprav tudi samega terorizma. Pravzaprav ostaja odsotnost jasne definicije samega fenomena radikalizacije in nasilnega ekstremizma – v veliki meri – del strategije procesa sekuritizacije.

Pričujoči prispevek prinaša analizo strategije sekuritizacije ter s tem povezan fenomen družbene konstrukcije varnosti. Uvodni del predstavi nekatere izmed zapostavljenih oz. spregledanih razsežnosti razprave o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu. Osrednji del analizira posamezne elemente strategije sekuritizacije ter vrsto vprašanj, ki jih ta strategija odpira. Sledi problematizacija vpliva procesa sekuritizacije na tako imenovano »krčenje državlanskega prostora«. Sklepni del opozori na premestitev poudarka v okviru redefinicije razmerja med zagotavljanjem varnosti na eni strani ter spoštovanjem temeljnih pravic in svoboščin na drugi.

Radikalizacija in nasilni ekstremizem¹

Sodobne razprave o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu sta zaznamovali dve pomembni značilnosti. Na eni strani sta radikalizacija in nasilni ekstremizem postala legitimen raziskovalni objekt oz. predmet analize tudi izven izključne domene varnostne in obveščevalne »industrije« v tako raznolikih disciplinah, kot so psihologija (Moghaddam, 2005), politične vede (Gambetta & Hertog, 2016), kriminologija (Richards, 2017), varnostne in obveščevalne vede (Neumann, 2013; Sageman, 2008; Sedgwick, 2010), ekonomija (Krueger, 2007), sociologija (Larsen, 2019), kulturne študije (Kundnani, 2012, 2014; Silva, 2018), študije družbenih gibanj (della Porta, 2018), kritične študije o terorizmu (Jackson, 2016) vzgoja in izobraževanje oz. edukacijske vede (Gereluk, 2012), družbene oz. socialne politike (Ragazzi, 2016) kakor tudi filozofija (Cassam, 2018).

¹ Za podrobnejšo predstavitev problematike radikalizacije in nasilnega ekstremizma glej Sardoč (2018, 2020).

Kljub tej »emancipaciji« se to vsebinsko področje sooča z vrsto napetosti, problemov in izzivov. Poleg »standardnih« težav, povezanih s terorizmom, npr. tako imenovani »problem dvojnih standardov« [»za nekoga terorist, za nekoga pa borec za svobodo«], je za fenomen radikalizacije in nasilnega ekstremizma značilna visoka stopnja konceptualne »malomarnosti«. Prav konceptualna zmeda predstavlja namreč najtežjo [teoretično] »kolateralno škodo«, ki izhaja iz »vojne proti terorju«. Nenazadnje sama jasnost – kakor v svoji knjigi *Terrorism and the Ethics of War* opozarja Stephen Nathanson, »ni cilj vsakogar, saj je zmeda lahko politično koristna« (Nathanson, 2010: 20).

Tudi zato je eden najnujnejših izzivov, s katerimi se sooča preučevanje radikalizacije, kot poudarja Fathali Moghaddam, odsotnost »konceptualnih okvirov, ki so dovolj široki in trdni« (Moghaddam & Sardoč, 2019: 472). Kakor opozarja Richard English, pri preučevanju terorizma trčimo ob dva problema: »eden je praktičen, drugi pa analitičen in naše težave pri odzivanju na prvega so bile v znatno slabšem položaju glede na naše pomanjkljivosti v zvezi s slednjim« (English, 2010: ix). Če je praktična razsežnost v prvi vrsti obremenjena z neposrednostjo samega terorizma oz. političnega nasilja ter nujnostjo spoprijemanja z le-tem, se teoretična razsežnost [v prvi vrsti] sooča s kompleksnostjo in protislovnostjo njegovih temeljnih razsežnosti. Analitični problem, kakor opozarja English, predstavlja »medsebojna povezanost vprašanj okoli opredelitve, razlage in zgodovine« (ibid.). Razpravo o fenomenu radikalizacije in nasilnega ekstremizma kot tudi terorizma nasploš tako karakterizirajo tri temeljne značilnosti

Prvič, v okviru te razprave velja radikalizacija za pojem brez standardne definicije, kar samo po sebi ni problematično, saj ima tudi pojem terorizma podobne »težave«. Kakor opozarja Rik Coolsaet, ostajata radikalizacija kakor tudi nasilni ekstremizem, tudi po »petnajstih letih od uradnega sprejetja in široke uporabe zanemarjen in slabo opredeljen ter kompleksen in protisloven pojem« (Coolsaet, 2019: 30). Tudi zato je diskurz radikalizacije v veliki meri nejasen in zatorej kontraproduktiven kakor tudi veliko bolj problematičen, saj se mu očita tudi selektivnost oz. celo diskriminatornost (Silva, 2018). Ne preseneča torej, da je v okviru te razprave velik obseg nepreverjenih predpostavk in s tem povezanih hipotez. Na primer, v članku Johna Knefela, ki je bil objavljen v reviji *Rolling Stone*, le-ta povzema ugotovitev direktorja mednarodnega centra za preučevanje terorizma na Pennsylvania State University Johna Horgana, da je »ideja, da radikalizacija povzroča terorizem, danes morda največji mit v raziskovanju terorizma. [...] [Prvič] velika večina ljudi, ki imajo radikalna prepričanja, se ne vključuje v nasilje. In drugič, vse več je dokazov, da ljudje, ki se ukvarjajo s terorizmom, nimajo nujno radikalnih prepričanj« (Knefel, 2013).

Drugič, odsotnost konsenza okoli koncepta radikalizacije (Sedgwick, 2010) je zamenjala skeptičnost glede odsotnosti konsenza okoli samega obstoja fenomena radikalizacije (Newmann, 2013). Razprava okoli »sfabriciranosti« fenomena ra-

dikalizacije predstavlja nekakšen *déjà vu*, saj ta očitek zoper fenomen radikalizacije in nasilnega ekstremizma spominja na znano prisposodbo iz zgodovine filozofije [tako »klasične« kakor tudi »novejše«]: Alasdair MacIntyre je v knjigi *After Virtue* izrazil skeptičnost do »obstoja« pojma pravic: »pravice kot take ne obstajajo in verjeti vanje je podobno kakor verjeti v čarovnice in samoroge« (MacIntyre, 1983: 83).

Tretjič, nekateri avtorji izpostavljajo, da je spregledanje kontekstne razsežnosti v razpravi o fenomenu radikalizacije in nasilnem ekstremizmu, odsotnost same definicije temeljnih pojmov ter potencialna diskriminatornost diskurza radikalizacije [kakor tudi vrsta drugih očitkov in ugovorov, npr. da predstavlja ta razprava vrsto orientalizma (Said, 1978)] ni posledica pomanjkljivega preučevanja tega fenomena [*optimistična interpretacija*], temveč da je ta problem del strategije same »vojne proti terorju« [*pesimistična interpretacija*] (Kundnani, 2019).

Hkrati je potrebno izpostaviti, da sta radikalizacija kot »proces skozi katerega posamezniki postanejo ekstremisti« (Neumann, 2013: 874) in s tem povezan fenomen nasilnega ekstremizma vse prej kot samo varnostni fenomen. Kako sicer razumeti vrsto »kolateralnih« problemov, ki jih standardno pojmovanje v veliki meri zaobide, npr. moralno paniko, populizem, konfliktno različnost, nestrpnost, ksenofobijo, sovražni govor, kulturno distanco, lažne novice, integracijski razkorak, omejevanje pravic in svoboščin posameznikov [tako imenovani fenomen »krčenja državljskega prostora«] itn.

Percepcija radikalizacije in nasilnega ekstremizma izključno skozi tako imenovano »varnostno perspektivo« odpira vsaj dvoje negativnih posledic. Na eni strani so to socialna marginalizacija oz. izključenost posameznikov, ki so izpostavljeni ekstremističnim idejam kot tudi nelagodje v pluralno raznolikem okolju. Na drugi strani pa so to ksenofobija, diskriminacija, islamofobija, »moralna panika«, nezaupanje ter s tem povezana polarizacija družbe (predvsem fenomena tako imenovanih »odmevnih prostorov« oz. tako imenovanega »informacijskega kokona« (Sunstein, 2018). Če v okvir te razprave dodamo tudi »uradno naracijo« o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu, kakor v svoji knjigi *Rethinking Radicalization* opozarja Arun Kundnani, pravzaprav »legitimiramo erozijo državljskih svoboščin in spodbujamo družbene delitve« (2015: 8).

Vsaka izmed zgoraj predstavljenih karakteristik razprave o radikalizaciji in nasilnem ekstremizmu odpira vrsto ločenih vprašanj in s tem povezanih problemov in izzivov, ki so za samo razpravo o političnem nasilju oz. terorizmu veliko bolj pomembni, saj nakazujejo na nekakšno »premestitev poudarka«.² Kakor v svojem prispevku opozarja Rik Coolsaet,

[o]srednji položaj, ki ga je prevzel koncept radikalizacije v politiki, kazenskem pregonu in akademiji kot svetem gralu protiterorizma, je bistveno prispeval k premestitvi osredotočenosti iz konteksta na posameznika in ideologijo. To je škodljivo za pristop 'zakaj se zgodi terorizem', ki ga v raziskavah terorizma zagovarjajo od sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Privilegiranje ideologije kot glavnega dejavnika zdrsa posameznika v terorizem je privedla do prekinitve povezave med ekstremizmom in njegovimi političnimi, družbenimi in ekonomskimi vzroki. (Coolsaet, 2016: 3–4)

Ta sprememba perspektive, ki jo vpelje distinkcija med »starim« in »novim« terorizmom, je tako postala nekakšna stalnica v raziskovanju tega družbenega fenomena. Kakor izpostavljata Arun Kundnani in Ben Hayes, predstavlja tako imenovani »boj proti nasilnemu ekstremizmu« nekakšno premestitev poudarka od prehodnih strategij spoprijemanja z nasilnim ekstremizmom (2018). Čeprav je zasuk stran od varnostnih težišč in s tem povezanih poudarkov problematiko radikalizacije in nasilnega ekstremizma spravil v širši [kontekstni] okvir, ima ta premestitev poudarka tudi dve manj privlačni strani. Kakor izpostavljata Kundnani in Hayes,

na eni strani je premik v smer politik boja proti nasilnemu ekstremizmu pomenil celovitejši pristop v boju proti terorizmu, ki presega zgolj vojaški in zunajsodni odziv. Na drugi strani pa je to pomenilo, da bodo ideologije in organizacija, ki so označene kot 'teroristične', obravnavane kot nevarne, kar bo povzročilo, da bo sumljivo ogromno število muslimanov, ki spoštujejo zakone, saj bodo sedaj lahko označeni za 'radikalne' (2018: 4).

»Standardno« razumevanje terorizma in s tem povezano pojmovanje varnosti kot najmanjšega skupnega imenovalca zagotavljanja stabilnosti je torej vse prej kot neproblematično, saj ima izhodiščna definicija tega fenomena veliko bolj po-

² Zanimiv fenomen, ki tukaj ostaja ob strani, je pomen samega pojma radikalizacije, ki je v kontekstu preučevanja terorizma – tako kontekstno kakor tudi vsebinsko – popolnoma drugačen od svojega »izvornega« pomena. Ta fenomen Jonathan Githens-Mazer poimenuje kot tako imenovano »konceptualno vnažajšnje formiranje« [*conceptual back formation*] (2012: 560–561). Kakor v svojem članku »Talking About Radicalization« izpostavlja Jeppe Larsen, »[z]goraj opisane kritike temeljijo na razumevanju, da je potovanje koncepta radikalizacije in s tem prirojene formulacije problema od oblikovanja politike do akademskega sveta na več načinov problematično in da se moramo oddaljiti od načina, kako je bil koncept zasnovan in razumljen v javnem in političnem diskurzu« (Larsen, 2019: 4). Za klasično analizo »potovanja« določenega koncepta glej Sartori (1970), za predstavitev vloge in pomena oblikovanja konceptov na posameznem vsebinskem področju, npr. teorije spola in politike, pa glej Goertz in Mazur (2008).

membno vlogo. Predstavlja namreč osnovno diagnozo fenomena radikalizacije in nasilnega ekstremizma. Kakor izpostavlja Rik Coolsaet, »[z]a drugotni dejavnik je radikalizacija to, kar je povišana telesna temperatura za bolezen – simptom. [...] V obeh primerih – pri povišani telesni temperaturi in radikalizaciji – je ustrezna diagnoza ključna za spoprijemanje s simptomom. V nasprotnem primeru bo neustrezna diagnoza imela za posledico poslabšanje stanja« (2016: 4). Glede na dejstvo, da predstavljajo politike spoprijemanja z nasilnim ekstremizmom eno od bolj izpostavljenih pojavnih oblik tako imenovane »mehke moči« (Stephens in drugi, 2019), je odsotnost analize nasilnega ekstremizma toliko bolj simptomatična.

Tu sta na voljo dve ločeni interpretaciji, in sicer [i] optimistična in [ii] skeptična. Optimistična interpretacija trdi, da je konceptualna zmeda povezana s samim področjem preučevanja oz. kompleksno naravo samega pojava radikalizacije in nasilnega ekstremizma ter omejitev pri preučevanju tega fenomena, saj so radikalizirani posamezniki praviloma člani »težko dostopnih« skupin (Larsen, 2019). V nasprotju s to razlago pa skeptična interpretacija trdi, da je konceptualna zmeda v bistvu rezultat »konceptualne pomanjkljivosti« (Jackson, 2016). Kakor v enem od intervjujev poudarja Arun Kundnani, je zmeda v prvi vrsti »rezultat institucionalne uporabe, kakor se določen pojem uporablja. V tem okviru posamezni pojem prikriva prav toliko, kot razkriva oz. zakriva toliko, kolikor tudi razjasnjuje« (Kundnani & Sardoč, 2020b: 2).

V okviru zgoraj predstavljene problematike lahko opazimo dva glavna učinka, ki imata pomemben »transformacijski« učinek na sodobne pluralne družbe, in sicer [i], da ekstremistični položaji postopno postajajo »nova normalnost« [ekstremizem postaja »mainstream«] ter [ii] da se obstoječa ureditev jemlje kot nominalna vrednost [legitimizacija *statusa quo*] in premika meje med glavnim tokom kot »novo normalnostjo« in »ekstremizmom«.

Pravzaprav je »vojna proti terorju« kot posledica dogodkov 11. septembra 2001 – kakor opozarja Arun Kundnani – redefinirala samo naravo vojaške nevarnosti ter s tem povezano pojmovanje tveganja (Kundnani, 2004). V ospredje namreč pride disproporcionalno povečanje tveganja in s tem povezanih groženj. Silogizem Donalda Rumsfelda, ameriškega državnega sekretarja za obrambo v administraciji Georgea W. Busha) o »neznani neznanki« [*unknown unknowns*] je – pravzaprav ironično – najboljša možna ponazoritev pojmovanja spektra tveganj, ki predstavljajo grožnjo nacionalni varnosti. Z »vojno proti terorju« se torej razširi spekter sredstev, ki so lahko opredeljena kot sredstvo za doseganje cilja pri spoprijemanju s terorizmom in z njim povezanim političnim nasiljem. Kakor je izpostavil Arun Kundnani, je »vojna proti terorju« utemeljena na »strahu pred neznanim« (Kundnani, 2004: 118) oz. s tako imenovanimi »politikami strahu« (Altheide, 2002,

2006; Wodak, 2015).³ Fenomen strahu »vojne proti terorju« odpira torej vrsto temeljnih konceptualnih in moralni vprašanj okoli družbene konstrukcije varnosti, ki ga najboljše ponazarja tako imenovana »strategija sekuritizacije«.

Strategija sekuritizacije

Sekuritizacija kot »prekinitev normalnega delovanja političnih funkcij« (Buzan in drugi, 1998) predstavlja obliko »instrumentalizacije« sicer legitimnih družbenih problemov ali razmer, ki zahtevajo posebno pozornost. S samim procesom sekuritizacije je namreč povezana tudi tako imenovana »performativna« narava tveganja, saj naj bi opredelitev določenega problema kot dejavnika tveganja [na določen način] pravzaprav vzpostavilo sam vzrok tveganja (Heath-Kelly, 2013: 395).

Prvi in osnovni element tako imenovanega »scenarija sekuritizacije« predstavlja postavitev »ustrezne« diagnoze. Z ustrezno prikazano opredelitvijo »zatečenega stanja« je namreč povezan odziv na dejansko ali potencialno nevarnost. Kakor opozarja Fred Vultee, sekuritizacija določenega fenomena v prvi vrsti pomeni, »da ga je politični akter označil za eksistencialno grožnjo – neizogibno ogrožanje fizičnega, kulturnega ali socialnega zdravja skupnosti – in pridobil javno privolitvev za uporabo izrednih ukrepov v boju proti tem grožnjam« (Vultee, 2010: 33). Kot posebej pomembno velja izpostaviti, da mora biti odgovor na nevarnost v prvi vrsti proporcionalen glede na potencialno ali dejansko nevarnost, varnostno tveganje in s tem povezano grožnjo. Vprašanja, ki jih odpira sekuritizacija kot teorija, politika in kot miselni okvir (Balzacq, 2010), so v prvi vrsti torej povezana z zagotavljanjem varnosti in stabilnosti kot tudi »normalnega« delovanja družbe in njenega inštitucionalnega okvira.

V svojem članku »Can Securitization Theory be Used in Normative Analysis? Towards a Just Securitization Theory« Rita Floyd predstavi tri osnovne oz. nujne kriterije oz. pogoje, da bi bila sekuritizacija določenega družbenega fenomena oz. problema moralno upravičena oz. legitimna, in sicer

- (1) obstajati mora objektivna eksistencialna grožnja, to je grožnja, ki ogroža preživetje akterja ali reda, ne glede na to, ali je to kdo spoznal;
- (2) referenčni objekt varnosti mora biti moralno legitimen, kar velja le, če referenčni objekt prispeva k človekovi blaginji, ki je opredeljena kot zadovoljevanje človekovih potreb; in

³ Tukaj velja opozoriti tudi na fenomen tako imenovanega »grešnega kozla« [*scapegoating*], kjer gre v prvi vrsti za prenos krivde (Douglas, 1995). Praviloma strukturno mesto grešnega kozla predstavlja nujen pogoj za izredne razmere oz. ukrepe, ki [vsaj v primeru »vojne proti terorju«] legitimirajo kršitve temeljnih pravic in svoboščin. Marginalne družbene skupine so praviloma torej »uporaben« mehanizem za prenos krivde, kar pa prej nakazuje na nezmožnost reševanja določenih problemov ali pa legitimiranje katere izmed prikritih agend.

(3) varnostni odziv mora ustrezati zadevni grožnji, kar pomeni, da: (a) varnostni odziv je treba izmeriti v skladu z zmogljivostmi agresorja in (b) akter sekuritiziranja mora biti v svojih namerah iskren (Floyd, 2011: 428).

Kakor nakazujejo zgornji kriteriji, je sekuritizacija nekega družbenega problema, npr. migracij ali varovanja okolja kot primarno [ali celo izključno] »varnostnega problema« vse prej kot neproblematična, saj je z njegovim pojmovanjem kot tveganjem pravzaprav s tem povezana [predvsem varnostna] grožnja. Kakor opozarja Jonathan Githens-Mazer se preko opredelitve tega, kar se v določeni družbi opredeli kot radikalno, opredeli sam »*status quo*« (Githens-Mazer, 2012: 557).

Tudi zato je sekuritizacija problematična iz [vsaj] dveh ločenih razlogov. Na eni strani tako imenovana »strategija sekuritizacije« vsak fenomen problematizira kot primarno ali celo kot izključno »varnostni« fenomen. S tem vso kompleksnost določenega fenomena zvede na skupni imenovalac varnosti in s tem povezanih tveganj oz. groženj. Na drugi strani pa tako imenovana »strategija sekuritizacije« legitimira vse *ex post* ukrepe, ki so sprejeti za »normalizacijo« oz. vrnitev v prvotno stanje. S tem se hkrati legitimira sam *status quo*, saj je osnovni cilj vseh ukrepov, ki so povezani s strategijo sekuritizacije, povrnitev zadev v prvotno stanje [ne glede kako problematično naj bi pravzaprav bilo]. Kot akterji sekuritizacije se v imenu varnosti pojavljajo akterji z določeno politično, strokovno ali znanstveno avtoriteto oz. tako imenovani »referenčni subjekt«. Določen problem tako postane dejavnik tveganja šele, ko ga določen akter [katerega avtoriteta je na tem področju nesporna] »vzpostavi« kot dejavnik tveganja. Tudi zato je sekuritizacija izpostavljena tveganju zlorabe avtoritete. Referenčni subjekt torej nosi odgovornost za vzpostavitev določenega fenomena kot dejavnika tveganja oz. potencialne grožnje.

Prav njena performativna vrednost oz. »družbena in politična konstrukcija grožnje« (Taureck, 2006: 55), ki predstavlja ključno razsežnost sekuritizacije družbenih problemov oz. same družbe nasploh, je pravzaprav najmočnejša stran te strategije, ki pa v okviru spoprijemanja s fenomenom radikalizacije in nasilnega ekstremizma postane hkrati tudi največja ovira pri njegovem razumevanju. Vso kompleksnost in protislovnost tega fenomena [kakor tudi vseh ostalih potencialnih »objektov« sekuritizacije] zvede v prvi vrsti – ali celo izključno – namreč na razsežnost zagotavljanja varnosti.

Komunikacijski model sekuritizacije

Eno od najpomembnejših nalog v okviru strategije sekuritizacije je v prvi vrsti prepričati določeno ciljno skupino oz. javnost nasploh, da določen fenomen lahko predstavlja potencialno grožnjo oz. dejavnik tveganja, kar legitimira tako splošni cilj procesa sekuritizacije kot tudi vse ukrepe, ki so potrebni za doseg zastavljenega cilja. Komunikacijski model tako imenovane »strategije sekuritizacije« ima

naslednje temeljne značilnosti, in sicer [i] objekt sekuritizacije; [ii] referenčni subjekt, [iii] ciljna skupina oz. »občinstvo« ter [iv] končni cilj.

Ob razpravah o problematiki sekuritizacije je potrebno izpostaviti [vsaj] dve težavi, ki postavljata pod vprašaj legitimnost te strategije, in sicer, [i] tako imenovani fenomen »dimne zaves« ter [ii] tako imenovani fenomen »skritega cilja«. Fenomen dimne zaves temelji na predpostavki, da se za referenčnim subjektom strategije sekuritizacije pravzaprav skrivajo drugi »akterji«. Na primer, da za alarmističnimi pozivi k preprečevanju onesnaževanja okolja poleg oz. namesto katere od nevladnih organizacij s tega področja ali skupine znanstvenikov, ki opozarjajo na vse večjo onesnaženost okolja in s tem povezano tveganje oz. grožnjo, stoji tako imenovani »zeleni lobi« ali katera od drugih interesnih skupin, ki zamenjavo ogljično bolj potratnih tehnologij zagovarja izključno iz ekonomskih interesov, kar boj za podnebno pravičnost instrumentalizira. Tako imenovani »skriti cilj« pa izhaja iz predpostavke, da je končni cilj pravzaprav nekaj drugega in ne končni cilj, ki je del »uradne« strategije sekuritizacije.⁴ Na primer končni cilj preprečevanja onesnaževanja okolja, ki se pogosto pojavi kot objekt sekuritizacije, ni [samo] čistejše okolje in s tem povezana višja kakovost življenja, temveč v prvi vrsti višja ali dodatna obdavčitev ogljično bolj »potratnih« potrošnikov, industrijskih panog oz. storitev.

Enega od prav tako pomembnih izzivov v okviru »strategije sekuritizacije« predstavlja torej tako imenovani »razkorak tveganja« med »dejanskim« in »sekuritiziranim« tveganjem, ki uokvirja problem glede tega, kakšno tveganje določen fenomen dejansko predstavlja. To je tako imenovani »problem uporabljenih dejstev/dezinformacija«, saj se tako v okviru teorij zarot kakor tudi v primeru problemov, ki so sekuritizirani, uporabljajo dejstva oz. določen tip dejstev. Uporaba dejstev je namreč prav zaradi tako imenovanega »razkoraka tveganja« lahko zavajajoča, selektivna ali celo diskriminatorna izbira teorij, politik ali dejstev (Dentith, 2019), ki se povezujejo z določenim problemom. Na primer, v primeru nasilnega ekstremizma je dejstvo, da je velika večina od znanih napadalcev radikaliziranih islamistov. Na podlagi tega dejstva desni populizem izpelje tezo, da so vsi moški islamske veroizpovedi potencialni [ali celo latentni] teroristi. Hkrati [na podlagi istih dejstev] izpeljejo tudi sklep, da je islam kot religija nasilna. Kljub temu osnovni cilj teorij zarot namreč ni zavajanje (Cassam, 2018). Da je zadeva vse prej kot »samo« akademski fenomen, potrjujejo tudi nekateri primeri iz nedavne zgodovine oboroženih konfliktov oz. mednarodnih odnosov nasploh (Huysmans, 2006). Najbolj znana je zagotovo »zloraba dejstev« v primeru napada na Irak v času tako imenovane »druge zalivske vojne«: z očitki, da je šlo v napadu

⁴ Da je tako imenovana »strategija sekuritizacije« vse prej kot neproblematična, priča tudi možna povezava z epistemološko razsežnostjo tako imenovanih »teorij zarot«, ki so v zadnjem desetletju postale predmet resnega znanstvenega preučevanja. Za podrobnejšo predstavitev te problematike glej Cassam (2015) in Sunstein (2014).

na Irak za to, da so dejstva »sfabricirana«, je umanjalo osnovno izhodišče oz. temeljni povod tega napada, in sicer »orožje za množično uničevanje« [biološko in kemično orožje].

Strategija sekuritizacije namreč spregleda kompleksnost radikalizacije in nasilnega ekstremizma, saj grožnjo in s tem povezana tveganja, ki jih ta fenomen predstavlja, instrumentalizira. Prav tako imenovana »previdnostna kultura« (Durodie, 2016) predstavlja enega od rezultatov politik sekuritizacije v okviru javnih politik: družba kot celota, opozarja Bill Durodie, »že sprejema bolj previden ali mrzličen terapevtski pristop, tako da bi lahko nekateri elementi varnostnih služb bolje razumeli to igro nadomeščanja, ko preučujejo, kako bi to lahko izvedli v okviru vzgoje in izobraževanju« (Durodie, 2016: 26). Rezultat strategije sekuritizacije je torej povečana negotovost, s katerim so povezani različni možni učinki oz. rezultati teh politik, npr. zmanjšan občutek varnosti, povečanje zaupanja v oblast itn.

Sekuritizacija in kršenje državljanskega prostora

Poleg sprememb v pojmovanju varnosti in s tem povezanih tveganj je proces sekuritizacije pomembno spremenil tudi razmerje med zagotavljanjem varnosti na eni strani ter pravicami in svoboščinami posameznikov na drugi. Prav v imenu varnosti pride v okviru »vojne proti terorju« do teženj, ki so ravnovesje tega razmerja porušile. Še posebej velja izpostaviti kršenje temeljnih svoboščin posameznikov, predvsem svobode izražanja ter svobode združevanja, ki predstavljata osnovni okvir civilne družbe, ki ima tako v klasični kakor tudi sodobni politični teoriji osrednjo vlogo. Kakor je izpostavljeno v enem od poročil organizacije *Civic Space Watch*, predstavlja državljanski prostor

fizični, virtualni in pravni prostor, kjer ljudje uveljavljajo svoje pravice do svobode združevanja, izražanja in mirnega zbiranja. Z oblikovanjem združenj, z izražanjem o vprašanjih, ki zanimajo javnost, z združevanjem v spletnih in neposrednih forumih ter s sodelovanjem v javnem odločanju posamezniki uporabljajo državljanski prostor za reševanje problemov kot tudi za izboljšanje življenja. Trden in zaščiten državljanski prostor je temelj odgovornega, odzivnega demokratičnega upravljanja in stabilnih družb.

Pravzaprav predstavlja civilna družba eno najpomembnejših zaščitnih ukrepov proti tiraniji in zatiranju ter drugim protidemokratskim težnjam. Kot sfera svobodnega in prostovoljnega združevanja civilna družba omogoča različnim deležnikom, da opravljajo številne vloge, npr. akterji civilne družbe zagotavljajo platformo za dialog [in kompromis]. Hkrati organizacije civilne družbe »amplificirajo« zahteve manjšin in drugih marginaliziranih družbenih skupin. Civilna družba tako predstavlja nekakšen »laboratorij demokracije« in pomemben katalizator različnih družbenih inovacij. Tudi zato je sekuritizacija ter spremljajoče protidemo-

kratične in neliberalne tendence, npr. lažne novice, populizem, sovražni govor, politična korektnost itn. nerazdružljivo povezana s fenomenom ožanja državljanškega prostora (Deželan, Sardoč, Laker, 2020). To se kaže tudi v procesu tako imenovane »regresivne tranzicije«, ki je povezan z družbenimi in političnimi spremembami, v okviru katerih demokracije prehajajo v bolj avtoritarne oblike vladavine.

V nasprotju z drugimi družbenimi problemi fenomen krčenja državljanškega prostora ne loči med »tradicionalnimi« in »novimi« demokracijami, njihovim spoštovanjem človekovih pravic in svoboščin, bogastvom itn., saj predstavlja sekuritizacija različnih družbenih problemov [vključno s fenomenom radikalizacije in nasilnega ekstremizma] globalni fenomen. Pravzaprav so različne globalne krize – vedno znova – rabile kot izgovor za zmanjšanje državljanškega prostora. Na podlagi utemeljevanja na argumentu nujnosti, ki je okrepljeno z retoriko o tako imenovanem »nacionalnem interesu«, so vlade uveljavile nekakšno implicitno ekvivalenco med legitimnim nacionalnim interesom države, npr. varnostjo, finančno neodvisnostjo, suverenostjo in ozemeljsko celovitostjo držav itn.), ter vladnimi programi, ki bi lahko ogrožali delovanje civilne družbe. Na primer, »varnostna kriza«, ki je sledila terorističnim napadom 11. septembra 2001 v New Yorku in s tem povezana »vojna proti terorju«, so vladi ZDA omogočile sprejetje zakonodaje [tako imenovani *Patriot Act*], ki v imenu varnosti in nacionalnega interesa omogoča kršitve temeljnih pravic in svoboščin.

Krčenje oz. ožanje državljanškega prostora predstavlja torej simptom veliko večjih in pomembnih sprememb v demokratičnem globalnem upravljanju in s tem povezano »vrzeljo v odgovornosti« (Scholte, 2013). Le-ta je v veliki meri posledica tako imenovane »neoliberalne revolucije«⁵ in njenega tehnokratskega načina vladanja (Duggan, 2003), ki ga zaznamuje ne le merjenje uspešnosti in učinkovitosti predvsem (ali celo izključno) s kazalniki, povezanimi z gospodarsko rastjo, temveč v številnih pomembnejših premikih upravljanja oz. vladanja, vključno z

[i] poenostavljenim razumevanjem odnosa med vlado, civilno družbo in drugimi družbenimi sferami (npr. trgov);

[ii] izključno instrumentalističnim pogledom na civilno družbo in njeno vlogo v demokratični družbi,

[iii] proceduralističnim pojmovanjem demokracije in njenega institucionalnega okvira,

[iv] redukcionističnim razumevanjem državljanške enakosti,

⁵ Sicer pa velja ob uporabi pojma neoliberalizem tudi zmernost, saj predstavlja pojem neoliberalizma – kakor je zapisala Vera Troeger v recenziji knjige *Crisis Without End: The Unravelling of Western Prosperity* – »nekakšen bavbav za vse, kar je narobe z prevladujočim političnim in gospodarskim sistemom na Zahodu, ne da bi ta pojem tudi definirali« (Troeger, 2014).

[v] popačeno podobo uspešnosti kot osrednjega merila neoliberalnega globalnega upravljanja.

Prav sekuritizacija predstavlja »idealen« mehanizem neoliberalnega upravljanja, saj se v imenu zagotavljanja varnosti in s tem povezan argument nujnosti – vsaj zaenkrat – uspešno izmika demokratičnemu nadzoru in odgovornosti, kjer je civilna družba igrala izjemno pomembno vlogo (Skoczylis in Andrews, 2019; Smith, 2018).⁶ Fenomen radikalizacije in nasilnega ekstremizma predstavlja namreč samo del težav, ki so povezani s polarizacijo sodobnih družb, saj sovražni govor in ksenofobija [ter ostale pojavne oblike distopičnih naracij] nasploh pomembno prispevajo k socialni fragmentaciji in konfliktni različnosti ter s tem povezanim fenomenom družbene erozije. Tudi zato se vrstijo pozivi po zagotavljanju pravične oz. poštene sekuritizacije (Floyd, 2019), ki naj bi nevtralizirala ali celo odpravila negativne stranske učinke strategije sekuritizacije.

Zaključek

Osnovni problem sekuritizacije torej ni v tem, da določen fenomen opredelimo kot »dejavnik tveganja«, npr. nacionalno varnost, suverenost, javno zdravje itn., temveč v legitimiranju ukrepov, ki 'sekuritizaciji' sledijo. Sekuritizacija je namreč problematična iz [vsaj] dveh ločenih razlogov. Na eni strani tako imenovana »strategija sekuritizacije« vsak fenomen problematizira kot primarno ali celo kot izključno »varnostni« fenomen. S tem vso kompleksnost določenega fenomena zvede na skupni imenovalci varnosti in s tem povezanih tveganj oz. groženj. Na drugi strani pa tako imenovana »strategija sekuritizacije« legitimira vse *ex post* ukrepe, ki so sprejeti za »normalizacijo« oz. vrnitev v prvotno stanje *statusa quo*. S tem se sam *status quo* hkrati tudi legitimira, saj je osnovni cilj vseh ukrepov, ki so povezani s strategijo sekuritizacije, povrnitev zadev v prvotno stanje [ne glede kako problematično naj bi pravzaprav bilo].

»Ustrahovanje«, kot je v svojem nagovoru Generalne skupščine ZN, 25. septembra 1961, poudaril ameriški predsednik John F. Kennedy »ni novo orožje. Skozi zgodovino so ga uporabljali tisti, ki niso uspeli bodisi s prepričevanjem ali z zgle-dom«. Enako kot za terorizem velja zgornje »opozorilo« tudi za strategijo sekuritizacije. Kakor opozarja Jonathan Githens-Mazer, je vsako tveganje »družbena konstrukcija, ki temelji na kombinaciji statistične verjetnosti in, kar je še pomembneje, skrbi, za katere družba bodisi izrecno bodisi implicitno meni, da so vredne pozornosti ter vloženega časa in sredstev« (Githens-Mazer, 2012: 559). Z redefinicijo razmerja med zagotavljanjem varnosti na eni strani ter spoštovanjem

⁶ Na povezanost sekuritizacije radikalizacije in nasilnega ekstremizma ter neoliberalizma opozarja vrsta avtorjev s širšega vsebinskega področja preučevanja terorizma (Kundnani, 2020; Skoczylis in Andrews, 2019).

temeljnih pravic in svoboščin na drugi je postala varnost – kot najmanjši skupni imenovalec stabilnosti sodobnih pluralnih družb – pravzaprav talec »vojne proti terorju«.

Securitization and the social construction of security

In the history of political thought, the parable of fear occupies anything but a negligible place as we find it in some of the central text of both classical as well as contemporary political thought. Nevertheless, the modern conception of fear that forms the basis of the 'strategy of securitization' is a much more complex and controversial phenomenon as it starts to figure as a common denominator of a whole range of mutually [at least seemingly] diverse phenomena and related problems. This paper aims to present a comprehensive analysis of the strategy of securitization and the related phenomenon of the social construction of security. The introductory part identifies some of the neglected or overlooked dimensions of the debate on radicalization and violent extremism. The central part analyzes the individual elements of the strategy of securitization together with a range of issues that this strategy raises. This is followed by a problematization of the impact of the strategy of securitization on the phenomenon of the 'shrinking civic space'. The concluding part emphasizes the a shift of emphasis in the context of redefining the relationship between ensuring security on the one hand and respect for fundamental rights and freedoms on the other.

Keywords: radicalization, violent extremism, securitization, shrinking civic space.

Literatura

- Altheide, David (2017 [2002]). *Creating Fear: News and the Construction of Crisis*. London: Routledge.
- Altheide, David (2006). *Terrorism and the Politics of Fear*. Lanham: Altamira Press.
- Balzacq, Thierry [ur.] (2010). *Securitization Theory: How Security Problem Emerge and Dissolve*. London: Routledge.
- Bourbeau, Philippe (2011). *The Securitization of Migration: A Study of Movement and Order*. London: Routledge.
- Buzan, Barry, Wæver, Ole in De Wilde, Jaap de (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- Cassam, Quassim (2015). »Vice Epistemology«. *The Monist*, 99, str. 159–180.
- Cassam, Quassim (2018). »The Epistemology of Terrorism and Radicalization«. *Royal Institute of Philosophy Supplements*, 84, str. 187–209.
- Coolsaet, Rik (2016). »All radicalisation is local: the genesis and drawbacks of an elusive concept«. *Egmont Paper*, 84. Dostopno na [30.10.2019] <https://biblio.ugent.be/publication/7243264/file/7243273.pdf>

- Coolsaet, Rik (2019). V: N. Fadil, F. Ragazzi in de Koning, M. [ur.], *Radicalization in Belgium and the Netherlands: Critical Perspectives on Violence and Security*. London: Bloomsbury Publishing, str. 29–51.
- Deželan, Tomaž, Laker, Jason A., Sardoč, Mitja, (2020). *Safeguarding Civic Space for Young People in Europe*. Bruselj: European Youth Forum. Dostopno na: <https://www.youthforum.org/safeguarding-civic-space-young-people-europe>
- Douglas, Tom (1995). *Scapegoats: Transferring Blame*. London: Routledge.
- Duggan, Lisa (2003). *The Twilight of Equality? Neoliberalism, Cultural Politics and the Attack on Democracy*. Boston: Beacon Press.
- Durodié, Bill (2016). »Securitising Education to Prevent Terrorism or Losing Direction?« *British Journal of Educational Studies*, 64(1), str. 21–35.
- Elbe, Stefan (2010). *Security and Global Health*. Cambridge: Polity Press.
- English, Richard (2010). *Terrorism: How to Respond*. Oxford: Oxford University Press.
- Floyd, Rita (2010). *Security and the Environment: Securitisation Theory and US Environmental Security Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Floyd, Rita (2011). »Can Securitization Theory be Used in Normative Analysis? Towards a Just Securitization Theory«. *Security Dialogue*, 42(4-5), str. 427–439.
- Floyd, Rita (2019). *The Morality of Security: A Theory of Just Securitisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gambetta, Diego in Hertog, Steffen (2016). *Engineers of Jihad: The Curious Connection Between Violent Extremism and Education*. Princeton: Princeton University Press.
- Gearon, L. (2015). Education, Security and Intelligence Studies, *British Journal of Educational Studies*, 63(3), str. 263–279.
- Gereluk, D. (2012). *Education, Extremism and Terrorism: What Should be Taught in Citizenship Education and Why*. London: Continuum.
- Githens-Mazer, J. (2012). »The Rhetoric and Reality: Radicalization and Political Discourse«. *International Political Science Review*, 33 (5), str. 556–567.
- Glazzard, Andrew, Jespersen, Sasha, Maguire, Thomas Maguire & Winterbotham, Emily (2018). *Conflict, Violent Extremism and Development: New Challenges, New Responses*. New York: Palgrave Macmillan.
- Heath-Kelly, C. (2013). »Counter-Terrorism and the Counterfactual: Producing the 'Radicalization' Discourse and the UK Prevent Strategy«. *The British Journal of Politics and International Relations*, 15(3), str. 394–415.

- Huysmans, Jef (2006). *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*. London: Routledge.
- Krueger, Alan (2007). *What Makes a Terrorist*. Princeton: Princeton University Press.
- Kundnani, Arun (2004). »Wired for war: military technology and the politics of fear«. *Race & Class*, 46(1), str. 116–125.
- Kundnani, A. (2012). »Radicalisation: The Journey of a Concept«. *Race & Class* 54 (2), str. 3–25.
- Kundnani, A. (2014). *The Muslims are Coming: Islamophobia, Extremism, and the Domestic War on Terror*. New York: Verso.
- Kundnani, Arun (2015). *A Decade Lost: Rethinking Radicalization and Extremism*. London: Claystone. Dostopno na (3.9.2019): <https://mabonline.net/wp-content/uploads/2015/01/Claystone-rethinking-radicalisation.pdf>
- Kundnani, Arun in Hayes, Ben (2018). The globalisation of countering violent extremism policies: Undermining human rights, instrumentalising civil society. *Transnational Institute*. Dostopno na (26.10.2019): https://www.tni.org/files/publication-downloads/cve_web.pdf
- Larsen, Jeppe Fuglsang (2019). »Talking About Radicalization«. *Nordic Journal of Criminology*, DOI: 10.1080/2578983X.2019.1685805
- Levy, J. (2000). *The Multiculturalism of Fear*. Oxford: Oxford University Press.
- MacIntyre, Alasdair (1983). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Marx, Karl (2010 [1848]). *Komunistični manifest*. Ljubljana: Založba Sanje.
- Moghaddam, Fathali M. (2005). »The Staircase to Terrorism: A Psychological Exploration«. *American Psychologist* 60 (2), str. 161–169.
- Nathanson, Stephen (2010). *Terrorism and the Ethics of War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Neumann, Peter R. (2013). »The Trouble with Radicalization«. *International Affairs* 89 (7), str. 873–893.
- O'Donnell, Aislinn (2016). »Securitisation, Counterterrorism and the Silencing of Dissent: The Educational Implications of Prevent«. *British Journal of Educational Studies*, 64(1), str. 53–76.
- Della Porta, Donatella (2018). »Radicalization: A relational perspective«. *Annual Review of Political Science*, 21, str. 461–474.

Ragazzi, Francesco (2016). »Suspect Community or Suspect Category? The Impact of Counter-terrorism as 'Policed Multiculturalism'«. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(5), str. 724–741.

Richards, Julian (2017). *Extremism, Radicalization and Security: An Identity Theory Approach*. London: PalgraveMacmillan.

Robin, Corey (2004). *Fear: The History of a Political Idea*. Oxford: Oxford University Press.

Rosenblum, Nancy [ur.] (1989). *Liberalism and the Moral Life*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Said, E. (1996). *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Sardoč, Mitja (2018). »Radikalizacija in nasilni ekstremizem: teorije, politike in koncepti«. *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja*, XXXIX(3/4), str. 185–207.

Sardoč, Mitja (2019a). »The Psychology of Radicalization: An Interview with Fathali Moghaddam«. *Postdigital Science and Education*, str. 1–7. <https://doi.org/10.1007/s42438-019-00080-9>

Sardoč, Mitja (2019b). »The Good, the Bad and the Ugly of Radicalization: An Interview with Arun Kundnani«. *Journal of Applied Security Research*, str. 1–9. DOI: 10.1080/19361610.2020.1702374

Sardoč, Mitja (2020). »Radikalizacija in nasilni ekstremizem: poskus opredelitve«. *Časopis za kritiko znanosti*, 48(280), str. 160–178.

Scholte, Jan Aart [ur.] (2013). *Building Global Democracy? Civil Society and Accountable Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sedgwick, Mark (2010). »The Concept of Radicalization as a Source of Confusion«. *Terrorism and Political Violence* 22 (4), str. 479–494.

Sheikh, Mona Kanwal (2014). »The Religious Challenge to Securitisation Theory«. *Millenium*, 43(1), str. 252–272.

Shklar, Judith (1989). »The Liberalism of Fear«. V: N. Rosenblum [ur.], *Liberalism and the Moral Life*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, str. 21–38.

Silva, Derek M.D. (2018). »Radicalisation: The Journey of a Concept', Revisited«. *Race & Class* 59(4), str. 34–53.

Skoczylis, Joshua in Andrews, Sam (2019). »A Conceptual Critique of Prevent: Can Prevent be Saved? No, but ...«. *Critical Social Policy*, 40(3), str. 350–369.

- Smith, Cameron (2018). »Race and the Logic of Radicalization Under Neoliberalism«. *Journal of Sociology*, 54(1), str. 92–107.
- Stephens, William, Sieckelinck, Stijn in Boutellier, Hans (2019). »Preventing Violent Extremism: A Review of the Literature«. *Studies in Conflict & Terrorism*, DOI: 10.1080/1057610X.2018.1543144_
- Sukarieh, Mayssoun in Tannock, Stuart (2015). »The Deradicalisation and Education: Terror, Youth and the Assault on Learning«. *Race & Class* 57 (4), str. 1–17.
- Sunstein, Cass (2014). *Conspiracy Theories and Other Dangerous Ideas*. New York: Simon Schuster.
- Sunstein, Cass (2018). *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton: Princeton University Press.
- Taureck, Rita (2006). »Securitization Theory and Securitization Studies«. *Journal of International Relations and Development*, 9(1), str. 53–61.
- Vultee, Fred (2010). »Securitization: A new approach to the framing of the ‘war on terror’«. *Journalism Practice*, 4(1), str. 33–47.
- Williams, Michael C. (2011). »Securitization and the Politics of Fear«. *Security & Dialogue* 42(4-5), str. 453–463.
- Wodak, Ruth (2015). *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: SAGE.

Quassim Cassam

Prevedel Niko Šetar

Epistemologija terorizma in radikalizacije

Ta članek oriše in kritično obravnava dva modela terorizma, Model racionalnega akterja (MRA) in Model radikalizacije (MR). Predlaga se drugačna in bolj verjetna zasnova obrata k nasilju. Predlagan opis se imenuje Zmerni epistemski partikularizem (ZEP). Gre za pristop, ki ga delno navdihuje razlikovanje med razlago in razumevanjem, kot ga predlaga Karl Jaspers. V tem opisu obstaja več idiosinkratskih poti do kognitivne in vedenjske radikalizacije, dejanja in motivacije teroristov pa je mogoče razumeti samo (in ne razložiti) skozi obravnavo njihove subjektivnosti na način, odvisen od stopnje empatije. Izražen je skepticizem glede poskusov modeliranja radikalizacije in predvidevanja političnega nasilja. Ta skepticizem temelji na pomislekih glede narave zapletenih posameznosti. Na kratko se opišejo implikacije opisa ZEP za protiterorizem.

Ključne besede: terorizem, radikalizacija, model racionalnega akterja, model radikalizacije, zmerni epistemski partikularizem.

1.

Nedolgo preden je Mohammad Sidique Khan z detonacijo bombe na londonski postaji podzemne železnice Edgware Road 7. julija 2005 ubil sebe in še pet ljudi, je posnel tako imenovani »mučeniški« video, v katerem je razložil in utemeljil svoje dejanje s sledečimi določili:

»Vaša demokratično izvoljena vlada izvaja grozodejstva proti mojim ljudem po vsem svetu. Vaša podpora vas naredi neposredno odgovorne, kot sem tudi jaz neposredno odgovoren za obrambo in maščevanje svojih muslimanskih bratov in sester. Dokler se ne počutimo varno, boste vi naše tarče ... V vojni smo in jaz sem vojak«¹ (London Bomber, 2005).

¹ Več o Khanu in njegovem osebnem ozadju v Malik, S. (2007), »My Brother the Bomber« v *Prospect Magazine* (30. junij 2007).

Vprašanje, ki se pogosto pojavlja, je: kaj neko osebo vodi v politično nasilje (Sageman, 2014)? Obstajajo namigovanja, da še zmeraj ne poznamo odgovora na to vprašanje, a če je govora o Mohamadu Sidique Khanu, se zdi, da popolnoma neposrednjega odgovora ne rabimo iskati drugje kot v njegovih lastnih besedah: k nasilju se je zatekel, ker je imel določene politične namene in verjel, da mu bo njegovo dejanje pomagalo uresničiti te namene (Kundnani, 2014). Ta razlaga se sklada s tem, čemur lahko rečemo Model racionalnega akterja (ali MRA, kot ga bom imenoval vnaprej) terorizma. MRA trdi, da je terorizem delo racionalnih akterjev, ki uporabljajo nasilna sredstva za doseg političnih ciljev. Gre oziroma lahko gre za nekaj, kar Martha Crenshaw opisuje kot »kolektivna racionalna strateška izbira«, ki vključuje »logične procese, ki jih lahko odkrijemo in razložimo« (Crenshaw, 1990).

Modela MRA zahodne vlade ali večina strokovnjakov na področju terorizma niso sprejeli v celoti. Kot ugotavlja Richard Jackson, so »strokovnjaki na področju terorizma in uradniki, razen peščice izjem, naredili bore malo v smeri razumevanja motivacij teroristov s poslušanjem njihovih lastnih besed in sporočil ter resno obravnavo njihove subjektivnosti« (Jackson, 2015: 45). Za to utegne obstajati več razlogov: Predpostavka, da ni mogoče obravnavati subjektivnosti ljudi, kot je Mohammad Sidique Khan, prepričanje, da njihove besede ne ponujajo prav veliko resničnega uvida v njihova dejanja, ali skrbi, da je sprejemanje teroristov kot racionalnih akterjev preblizu sprejemanju ideje, da so njihova morilska dejanja morda, vsaj v principu, upravičena. Model, na katerega večina zahodnih vlad v zadnjih letih prisega, ni MRA, temveč model, ki se osredotoča na pojem *radikalizacije* (Kundnani, 2012). V skladu z modelom radikalizacije (na kratko MR), se ljudje obrnejo k političnemu nasilju, ker so bili radikalizirani. Smiselno je pripomniti, da je ta razlaga najbolj priljubljena v povezavi s tako imenovanim islamskim terorizmom; v času irskega terorizma v poznem 20. stoletju se je o radikalizaciji govorilo bore malo. Kljub temu je jasno vidno, zakaj je MR vladam bolj privlačen kot MRA. Čeprav MR ni nujno nezdružljiv z MRA-om, prvi ne zahteva obravnave teroristov kot racionalnih akterjev in ne implicira, da bi lahko bil terorizem upravičljiv, ter ima politične implikacije, ki vladam ugajajo. Sveti gral protiterorizma je predvidevanje, zato vlade in obveščevalne agencije privlači ideja, da radikalizacija predvideva politično nasilje. Nadalje, če je radikalizacija problem, potem je rešitev preprečiti radikalizacijo še-ne-radikaliziranih muslimanov. Za te, ki so že radikalizirani, je zdravilo »deradikalizacija«. V vsakem primeru je implikacija MR-a, da je ključ do razlage uporabe političnega nasilja razumevanje »postopka radikalizacije« (HM Government, 2011: 63).

Na tem mestu imam tri namene. Prvi je obrniti pozornost na nekaj izmed primanjkljajev MRA-a in pojmovanje racionalnega ravnanja, kateremu je zavezan. Obstajajo elementi MRA-a, ki so uporabni, ko pride do razlaganja ali razumevanja obrata k političnemu nasilju, a ima tudi resne omejitve. Drugi namen je obrniti pozornost na omejitve MR-a, ki so še resnejše od omejitev, ki jih ima MRA. Ne

samo, da obstajajo resni teoretični ugovori proti MR-u, temveč je privzem tega modela kot osnove za politične ukrepe v namene protiterorizma prav tako škodljiv na različne načine, vključno z epistemsko škodljivostjo. Kot se ga večinoma razume, model MR vodi v stigmatizacijo celotnih skupnosti, omejuje primerno razumevanje terorizma in namesto da bi zniževal, dejansko zvišuje verjetnost političnega nasilja.

Vir nekaj izmed teh težav je nezmožnost MR-a in MRA-a, da bi zaobjela metafizično poanto: teroristi so, kot ljudje na splošno, zapletene posameznosti, ki so, kot razlagata Gorovitz in MacIntyre v precej drugačnem kontekstu, »neprenehoma v stiku s pestro izbiro neobvladljivih okoljskih faktorjev« (Gorovitz in MacIntyre, 1975: 16). Naše znanje o kompleksnih posameznostih je nujno omejeno in zmojljivo na načine, ki jih modeli, kot sta MR in MRA, ne morejo v celoti obdelati. Kot se bo pokazalo kasneje, obstaja več poti do terorizma, kar pomeni, da predpostavljamo le enega generičnega postopka, kot je »radikalizacija«, koristi bore malo. Strogo gledano, pa tudi v nasprotju z nedavnimi deklaracijami britanske vlade, v resnici sploh ni ničesar takega, kot je enoten postopek radikalizacije. Ko pride do razumevanja posluževanja političnega nasilja, je radikalizacija v najboljšem primeru učinek, in ne vzrok. Moj tretji namen je razviti drugačno pojmovanje (ne modela) obrata k nasilju, ki se izogne pastem MRA-a in MR-a ter bolj realistično obravnava kompleksne posameznosti. Moja oznaka za to pojmovanje je Zmerni epistemski partikularizem (ZEP). Imenujem ga »pojmovanje« in ne »model«, saj zastavlja vprašanja glede gole ideje modeliranja radikalizacije ali obrata k političnemu nasilju. »Epistemski partikularizem« je pogled psihološke razlage, ki jo pripisujemo Karlu Jaspersu (Hoerl, 2013). V osrčju tega pogleda leži razlikovanje med razlaganjem in razumevanjem. Po Jaspersu prvo dosegamo z »opazovanjem dogodkov, eksperimenti in zbiranjem številnih primerov« (Jaspers, 1997: 302). Razlaganje se osredotoča na odkrivanje splošnih vzročnih zakonov. Po drugi strani se razumevanje »ne dosega z vpeljavo določenih dejstev v skladu s splošnimi zakoni skozi ponavljajoče opazovanje« (Hoerl, 2013: 108). V povezavi s terorizmom se ZEP osredotoča na to, da naredi obračanje na nasilje *razumljivo* v določenih primerih, kot je primer Khana, a brez pričakovanja splošnih zakonov ali zmožnosti *predvidevanja* nasilja. Sistem deluje v obratni smeri od učinkov proti vzroku in namesto da bi predvideval generične psihološke mehanizme za razlago, zakaj nekateri ljudje izvajajo teroristična dejanja, poudarja, kako izrazito individualne, idiosinkratične in kontingentne so lahko poti, ki vodijo v terorizem. Kar se tiče ZEP-a, *splošen* odgovor na vprašanje, kaj vodi neko osebo k političnemu nasilju, ne obstaja.

V svoji najbolj ekstremni obliki epistemski partikularizem ne dopušča obstoja *nikakršnih* zanimivih posplošitev glede obrata k političnemu nasilju. V bolj zmerni obliki epistemski partikularizem dopušča možnost obstoja tovrstnih posplošitev, a vztraja, da je njihova vrednost pri razumevanju dejanj posameznikov omejena. To ne pomeni, da so dejanja ljudi, kot je Khan, popolnoma nerazumljiva, le da jih niti

MRA, niti MR ne razložita pretirano dobro. V mnogih primerih je mogoče posameznikov obrat k političnemu nasilju razložiti le retrospektivno, razumljivost razlage pa nudi posebna oblika empatije ali prevzema perspektive. ZEP se spopada z Jacksonovim izzivom in poskuša narediti, česar MR ni zmozel: razumeti motivacije teroristov s poslušanjem njihovih lastnih besed in sporočil ter obravnavanjem njihove subjektivnosti. Zaključil bom z nekaj mislimi o implikacijah ZEP za politične strategije in različnih načinih, na katere je naša zmožnost obravnave subjektivnosti ljudi, kot je Khan, omejena.

2.

Ena izmed prednosti MRA-a je, da nudi prostor za idejo, da je terorizem *lahko* racionalen. Za MRA je »uspešnost primarni standard, po katerem se terorizem primerja z ostalimi metodami za doseg političnih ciljev« (Crenshaw, 1990: 8). Kot se je že pokazalo, je terorizem orožje šibkih, ki ga uporabljajo kot najbolj učinkovito ali v določenih primerih nasploh edino realistično sredstvo za doseg političnih ciljev v neugodnih pogojih. Pri spopadanju z represivnimi režimi ali diktaturami je lahko terorizem edino sredstvo, ki lahko prinese spremembe, glede na to, da je volilna skrinjica že odpisana. Drug scenarij je, da se lahko teroristične skupine v demokratičnih družbah zatečejo k nasilju, ko ne zberejo zadostnega števila podpornikov za svoj cilj. Kot beleži Crenshaw, »se majhne organizacije večinoma zatečejo k nasilju, da kompenzirajo njihovo maloštevilnost« (Crenshaw, 1990: 11). Kjer ni upanja za doseg določenih političnih ciljev z demokratičnimi sredstvi, ni jasno neracionalno, da se zavezanci tem ciljem poslužijo drugačnih metod, kakorkoli sporen že naj bi bil ta pristop v drugačnih okoliščinah.

Eno vprašanje, na katerega MRA ne odgovarja, je, kako si teroristi izberejo svoje politične cilje? V povezavi s tem obstaja vprašanje, ali so njihovi cilji sami po sebi racionalni ali razumljivi. Zagovorniki MR-a v povezavi s prvim vprašanjem vidijo priložnost za vpeljavo njihovega modela. Na primer: če ne bi bil radikaliziran, Khan ne bi mislil, da je maščevanje njegovih muslimanskih bratov in sester s pobojem nedolžnih Londončanov smiseln cilj. Menil je, da njegove žrtve niso nedolžne, a to je le odsev njegovega radikaliziranega pogleda na svet. Več o MR-u je zapisano spodaj, a MRA privzame cilje teroristov kot samoumevne in ne nudi nikakršnega opisa njihovih prednosti ali postopka izbire. Dopusča možnost, da so cilji teroristov lahko neracionalni ali nerazumljivi, ampak ne predvideva, da je to nujno res. Za MRA ni samoumevno, da imajo teroristi neracionalne ali nerazumljive cilje, in mnogi jih jasno tudi res nimajo. V vsakem primeru se MRA osredotoča na sredstva prej kot na cilje.

Če je učinkovitost standard, po katerem se terorizem primerja z drugimi metodami doseganja političnih ciljev, potem se v okviru MRA-a pojavlja vprašanje, ali je terorizem dejansko učinkovito sredstvo za doseganje tovrstnih ciljev. Z drugimi

besedami se vprašanje glasi: ali terorizem deluje? Četudi večinoma ne deluje, iz tega ne sledi, da terorizem ni delo racionalnih akterjev. Obstaja namreč možnost, da *prepričanje*, da je terorizem učinkovito sredstvo za doseganje političnih ciljev, bodisi v splošnem ali v določenem primeru, ni neracionalno in nesmiselno, četudi gre za zmotno prepričanje. Za MRA so problematični primeri tisti, v katerih velja tako, da terorizem ne deluje, *kot tudi* da je enostavno neracionalno verjeti nasprotno. V teh primerih terorizma ni mogoče videti kot racionalno strateško odločitev. Skladno s tem smo lahko glede MRA-a skeptični na podlagi tega, da je terorizem v splošnem neučinkovit ali na podlagi tega, da je prepričanje, da je terorizem verjetno učinkovit v določenem primeru, neracionalno glede na dokaze, ki so na voljo tistim, ki gojijo to prepričanje.

Te precej abstraktne pomisleke si lahko podrobneje ogledamo v delih Richarda Englisha, predvsem v njegov knjigi *Does Terrorism Work?* Za Englisha ni enostavnega »da« ali »ne« odgovora na to vprašanje, čeprav zastavlja primerjavo med »globoko negotovostjo doseganja osrednjih ciljev terorizma« in skoraj popolno gotovostjo, da bo »terorističnemu nasilju sledilo grozljivo človeško trpljenje« (English, 2016: 265). Pomislimo, na primer, na mnoge žrtve napada na New York in Washington 11. septembra 2001. Človeško trpljenje, ki so ga povzročili ti napadi, je bilo ogromno, a napadi jasno niso dosegli njihovega osnovnega političnega cilja, ki je bil prepričati Združene države, da odstranijo svojo vojsko z Bližnjega vzhoda, predvsem iz Saudske Arabije. Idejo, da bi lahko napadi 11. septembra dosegli takšen rezultat, so lahko sprejeli le posamezniki s pomanjkljivim razumevanjem politične realnosti. Res je, da so ZDA po bombnem napadu na njihovo vojaško oporišče v Bejrutu leta 1983 umaknile svoje sile iz Libanona. Vendar pa je napad na vojaške sile v ZDA na Bližnjem vzhodu nekaj popolnoma drugega kot napad na domovino ZDA in poboj tisočih civilistov v postopku. Zdi se, da bin Ladnu ni padlo na pamet, da bodo, vsaj kratkoročno, napadi 11. septembra za Al Kaido popolna katastrofa. Reakcija ZDA je bila predvidljiva in bi morala biti tudi predvidena, bin Ladnov nazor, da bodo napadi 11. septembra učinkovito sredstvo za doseg njegovih strateških ciljev, pa je mogoče opisati le kot blodnje (English, 2016).²

To dobro razloži tudi Thomas Nagel v svoji kritiki Englisheve knjige. Nagel poda komentar na učinkovitost štirih različnih organizacij oziroma gibanj – Al Kaide, Irske republikanske armade, Hamasa, in baskovske separatistične skupine ETA:

»[Kar kaže] evidenca, je pomilovanja vredno. Pri branju [Englisheve] knjige sem opazil, kako zavedena so ta gibanja, kako malo razumevanja imajo glede ravnotežja sil, motivov njihovih nasprotnikov in političnega konteksta, v katerem delu-

² »Sam bin Laden je nedvomno podcenjeval moč Združenih držav Amerike in njegova naprezanja uničiti to super silo so bila jasno neuspešna (po resnici povedano, absurdno neuspešna)« (English, 2016: 64).

jejo. V tem obziru jih je pretirano velikodušno opisati kot racionalne akterje. Res je, da verjamejo, da bodo njihova nasilna sredstva prisilila njihove nasprotnike v predajo, a to prepričanje je enostavno neracionalno in, kot kažejo rezultati, v vsakem primeru zmotno« (Nagel, 2016: 19).

To se zdi kot poštena ocena in izpostavi omejitve, ki jih ima MRA. Jasno je, da vsa teroristična gibanja niso bila zavedena. Trdimo lahko, na primer, da se gibanje Irgun v Palestini ne sklada z Nagelovim opisom, saj, kot piše English, »lahko dobro argumentiramo, da je nasilje Irguna pospešilo umik Britancev s Palestine in ustanovitev izraelske države, kar je bil glavni cilj te teroristične organizacije« (English, 2016: 221). V tovrstnem primeru lahko MRA ponudi marsikaj. Vseeno pa je v primerih, na katere se sklicuje Nagel, le malo dokazov za karkoli, kar bi lahko šteli za racionalno delovanje, in ne le za pobožne želje. To nakazuje, da čeprav terorizem ni *nujno* neracionalen, MRA ne uspe podati smiselne razlage strategij mnogih izmed najbolj problematičnih in najaktivnejših terorističnih organizacij v današnjem svetu. Lahko se, in morali bi se potruditi razumeti motivacije teroristov s poslušanjem njihovih lastnih besed in sporočil, a pogosto je njihove besede in sporočila težko doumeti.

3.

V sklopu MR-a strategija britanske vlade *Pursue Prevent Protect Prepare* (slediti, preprečiti, zaščititi, pripraviti se), namenjena delovanju proti mednarodnemu terorizmu, definira radikalizacijo kot »postopek, skozi katerega ljudje pričnejo podpirati nasilni ekstremizem in se v nekaterih primerih pridružijo terorističnim skupinam« (HM Government, 2009: 11).³ V tej formulaciji je pomembno izpostaviti, da se meni, da obstaja en enoten postopek radikalizacije, ki se pojavlja v *Prevent* (preprečiti) odseku vladne strategije iz leta 2011.⁴ Dejansko je ideja, da tak postopek obstaja, ena izmed glavnih predpostavk celotne strategije. Kaj je potem takem postopek radikalizacije? Ideja, ki se pojavlja v odseku *Prevent*, je, da medtem ko večina ljudi meni, da je terorizem odvraten, obstajajo nekateri, ki so »nagnjeni k radikalizaciji« (HM Government, 2009: 10). Ti ljudje so tarča »radikalizatorjev«, ki širijo ekstremistične ideologije in zlorabljajo ranljivosti, ki posame-

³ *Prevent* se prvič pojavi leta 2006 v dokumentu *Contest Strategy*. Čeprav je moj fokus na tej točki strategija *Prevent*, so bile različice tega pristopa vpeljane po vsej Evropi, EU pa je ustvarila Mrežo za ozaveščanje proti radikalizaciji; glej: European Commission. *Radicalisation Awareness Network*. Dostopno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network_en.

⁴ Predpostavka, da obstaja enoten postopek radikalizacije, obstaja tudi v drugih protiterorističnih strategijah po Evropi. Evropska komisija, na primer, se opisuje kot organizacija, ki podpira raziskovanje in študije »v smeri boljšega razumevanja postopka radikalizacije« (European Commission. *Radicalisation*. Dostopno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/crisis-and-terrorism/radicalisation_en). Za nadaljnjo razpravo glej: Neumann, P. R. 2013. »The Trouble with Radicalization« v *International Affairs*, vol. 89, str. 873–93.

zne ljudi delajo bolj dovzetne za sporočilo nasilja (HM Government, 2009: 60). Hipoteza je, da se posamezniki, kot je Mohammad Sidique Khan, obrnejo k nasilju, ker so bili radikalizirani, radikalizirani pa so bili vsaj delno zato, ker so občutljivi na radikalizacijo. Čeprav ta občutljivost ne rabi biti nujno razumljena kot osebna predispozicija, jo tako obravnavajo opisane strategije.

Ta model radikalizacije, kateremu se zavezuje večina zahodnih vlad, lahko imenujemo model »nalezljivosti«. To predstavlja radikalizacijo kot ideološko bolezen ali virus, na katerega so nekateri posamezniki občutljivi ter se ga nalezejo v stiku s kužnimi akterji v obliki radikalizatorjev z ekstremističnimi ideologijami. *Prevent* definira ekstremizem kot »vokalno ali aktivno opozicijo temeljnim britanskim vrednotam, vključujoč demokracijo, zakonodajo, osebno svobodo, vzajemno spoštovanje in strpnost do različnih verovanj in prepričanj« (HM Government, 2009: 62). Ta opis vodi k predlogu, da lahko preprečimo, da bi občutljivi posamezniki staknili ekstremistični virus tako, da jim preprečimo stik z radikalizatorji in zagotovimo primerne ukrepe v obliki izobrazbe o temeljnih britanskih vrednotah. Verno upanje je, da bodo ljudje, ki so ustrezno vsrkali te vrednote, manj dovzetni za ekstremizem.

Kaj je narobe z MR-om? Prva stvar je, da je mogoče radikalizacijo razumeti na vsaj dva različna načina. Ena vrsta radikalizacije je kognitivna in vključuje oblikovanje ali pridobitev ekstremističnih prepričanj. Druga vrsta je vedenjska radikalizacija, ki vključuje obrat k nasilju (Sageman, 2014: 90). Neko osebo je mogoče kognitivno radikalizirati brez vedenjske radikalizacije in, kot se večkrat izpostavlja, le zelo majhen delež kognitivno radikaliziranih posameznikov postane vedenjsko radikaliziran (Sageman, 2014: 90)⁵. To je en rog dileme za MR: če je hipoteza, da je obrat k nasilju razločljiv s kognitivno radikalizacijo, kaj naj si potem mislimo o zelo omejenem deležu kognitivno radikaliziranih oseb, ki dejansko izvajajo teroristična dejanja? Kognitivna radikalizacija je izjemno slab faktor v predvidevanju političnega nasilja, resnični izziv je identifikacija dodatnih faktorjev, ki vodijo nekatere, a ne drugih kognitivno radikaliziranih ljudi v nasilje. Če pa je, po drugi strani, hipoteza to, da *vedenjska* radikalizacija razloži in predvideva obrat k nasilju, je MR nesmiseln, saj vedenjska radikalizacija je obrat k nasilju. To je drugi rog dileme za MR, ki poudarja pomembnost razlikovanja med vzrokom in učinkom. Je radikalizacija vzrok obrata k nasilju ali je tisti učinek, ki ga MR poskuša razložiti? MR glede te težave ni tako jasen, kot bi si morda želeli, kar je odsev osnovnega pomanjkanja jasnosti glede vrste razlage, ki jo MR nudi.

Obstajajo tudi vprašanja glede ideje občutljivosti na radikalizacijo. Gre za osebno predispozicijo, kot namiguje *Prevent*? Če je to tako, kakšni dokazi obstajajo v prid ideje, da imajo nekateri posamezniki to predispozicijo, drugi pa ne? Če ima MR resne razlagalne ambicije, je zanj bolje, da se ne izkaže, da je edini test za to

⁵ Sageman ugotavlja, da »malokdo, ki govori o nasilju, dejansko nasilje tudi uporabi«.

predispozicijo, ali je neka oseba dejansko radikalizirana. Vendar pa, če pomislimo, to morda sploh ni predlog. Morda je ideja ta, da je občutljivost na radikalizacijo prej kontekstna kot osebna zadeva, ter da so ljudje občutljivi na radikalizacijo, če se gibljejo v ekstremističnih krogih ali pa so izpostavljeni radikalnim ali ektermističnim sporočilom na spletu. Kljub temu gola izpostavljenost ekstremističnim idejam ne razloži njihove posvojitve in mnogi posamezniki, ki so izpostavljeni tovrstnim idejam, ne postanejo radikalizirani. Ponovno se pojavlja vprašanje vzroka in učinka. Mar ljudje postanejo radikalizirani, ker so bili izpostavljeni ekstremističnim idejam, ali iščejo ekstremistične spletne strani, ker so že radikalizirani? Druga hipoteza je vsaj toliko verjetna kakor prva.

Za temi vprašanji se skriva globlja težava z MR-ovim pojmovanjem akterske dejavnosti ali pomanjkanjem le-tega. Ena izmed implikacij MR-a in modela nalezljivosti, ki ga podpira, je, da je radikalizacija nekaj, kar osebo doleti, nekaj, kar se ji zgodi, v nekoliko podobnem smislu kot se nekomu zgodi, da stakne gripo. Kakor so ljudje različni v njihovi dovzetnosti za virus gripe in v njihovih stopnjah odpornosti nanj, tako bi utegnili biti različni v njihovi dovzetnosti za ekstremistični »virus« in stopnjah odpornosti nanj. Ampak zakaj bi sprejeli to shemo? Kot povpraša Anthony Richards: Zakaj se predpostavlja, da so tisti, ki stremijo k izvedbi terorističnih dejanj *občutljivi* na nasilni ekstremizem – da so podlegli (nasilnim) ekstremističnim ideologijam in potrebujejo vodenje, ki jih lahko reši manipulacije drugih (na spletu ali kako drugače), in da ne bi izvajali takšnih dejanj samovoljno? (Richards, 2011: 150)

V mnogih primerih, vključno s primerom Mohammada Sidique Khana, ne gre za posameznike, ki bi jih pasivno radikalizirale zunanje agencije. Kar vidimo, je postopek aktivne samo-radikalizacije, v katerem manipulacija drugih ne igra kakšne pomembne vloge. Da se kot Khan neka oseba prepriča, da je določeno ravnanje potrebno, ne pomeni *podleči* čemurkoli, kot bi nekdo lahko na primer podlegel prehladu.

Drug primer, ki izpostavlja resne omejitve ideje občutljivosti na radikalizacijo, je primer Anwarja al-Awlakija, ki je umrl v napadu ameriških brezpilotnih letal leta 2011. Awlaki se je rodil v zvezni državi Nova Mehika. Oče je bil jemenski tehnokrat, izobražen v ZDA, ki je podpiral ZDA in kasneje postal predsednik Univerze v Sani. Mlajši Awlaki, ki je po izobraževanju na Državni univerzi v Koloradu delal kot imam v San Diegu, je obsodil napade 11. septembra in postal v ameriških medijih znan kot glas zmernega islama. Kljub temu je v naslednjem desetletju postal izrazit nasprotnik ZDA, njegova vloga pri načrtovanju in navdihovanju terorističnih napadov na ameriške tarče pa je vodila v ukaz predsednika Obame, naj ga C.I.A. ubije. Vseeno pa ni nikakršnih zanimivih indicjev, da bi bil Awlaki »občutljiv na radikalizacijo«, in nobenega razloga ni, da bi si mislili, da je bila njegova radikalizacija odgovornost kogarkoli drugega kot njega samega ali izraz česar koli drugega kot njegovega lastnega delovanja. A vendar obstajajo določeni razlogi za

zamisel, da je njegovo sovraštvo do ZDA izhajalo iz njegove skrbi, da je FBI prav pomotoma odkril njegovo rabo prostitutk in nameraval ta podatek uporabiti proti njemu (glej Shane, 2015: pogl. 6).

Awlakijsva zgodba je posebej zanimiva, ker poleg tega, da pomaga izraziti stališče, da radikalizacija ni nujno pasivna, izpostavi tudi, do kolikšne mere lahko radikalizacijo posameznika oblikujejo naključni in nebistveni zunanji dogodki, ki lahko imajo kaj malo opraviti s politiko. To nakazuje, kar je morda najresnejši problem za MR. Vzemimo, na primer, to analogijo, ki kljub svoji navidezni lahkomišelnosti predstavi pomembno filozofsko poanto. V svoji knjigi o filozofiji in športu David Papineau ponudi lepo ilustracijo nečesa, kar primerno opiše kot »kontingenca športnih pripadnosti« (Papineau, 2017: 117). Nekoč mu je njegov prijatelj, prav tako psiholog, Tony Marcel povedal sledečo zgodbo:

»Z nečakom sva bila ob postelji moje mame, ko je ta bila v očitno dokončni komi, kratek čas pred njeno smrtjo. Začela sva se pogovarjati, kdaj sva postala navijača Arsenal. Spomnil sem se fotografije sebe, starega približno tri leta, v Arsenalovem dresu, in se vprašal, ali je bil dres darilo družinskega člana. Nenadoma je, ne da bi sploh odprla oči, mama rekla 'Ne, Peter, prijatelj tvojega strica nam ga je dal, da bi nas razjezil. Vsi smo bili podporniki Tottenham'a« (Papineau, 2017: 117).

Lahko bi rekli, da je Marcel postal »arsenaliziran«, se pravi prešel iz stanja ne-biti navijač Arsenal v biti navijač Arsenal. Vendar pa je bil proces arsenalizacije visoko idiosinkratski in oseben. Istočasno ko je bil Marcel arsenaliziran, se je ista stvar dogajala, čeprav na različne načine, mnogim otrokom in odraslim drugod po svetu. Vsak navijač Arsenal ima svojo lastno zgodbo o svoji arsenalizaciji in če naj bi strokovnjak za arsenalizacijo slednjo definiral kot postopek, po katerem neka oseba postane navijač Arsenal, bi bila naravna reakcija reči, da obstaja nešteto postopkov arsenalizacije, ki imajo le malo skupnega drug z drugim razen tega, da gre za korake, po katerih se posameznik premakne iz stanja ne-biti navijač Arsenal do biti navijač Arsenal. Poleg tega utegnejo obstajati določene široke popložitve, ki se nanašajo na več navijačev Arsenal, – na primer, mnoge so arsenalizirale njihove družine ali prijatelji –, a ne drži, da bodo na koncu vsi arsenalizirani na tak način, pa tudi zgodbe, kot je Marcelova, puščajo odprta vprašanja. Na primer, kako je postal arsenaliziran skozi prejem Arsenalovega dresa? Ena stvar, ki izgleda jasna, je, da je arsenalizacija odvisna od mnogih faktorjev in da ni splošnega odgovora na vprašanje, kako ljudje postanejo navijači Arsenal. Poleg čiste raznolikosti poti do tega, da postaneš navijač Arsenal, je vredno omeniti še eno stvar. Ko je posameznik *X* arsenaliziran in ga vprašamo, kako je postal arsenaliziran, ne pa, na primer, chelseaziran, se pravi navijač Chelseaja, obstaja ena stvar, ki ji ne rečemo: *X* je postal arsenaliziran, ker je občutljiv na arsenalizacijo. Če je nekdo vzgojen v družini strastnih podpornikov Arsenal, lahko rečemo, da je ta oseba občutljiva na arsenalizacijo, a to je komentar na njeno okolje, ne na

njo samo. Biti občutljiv na arsenalizacijo ni predispozicija, ki jo nekateri ljudje imajo, drugi pa ne, in edini dokaz, da je bil nekdo občutljiv na arsenalizacijo, je, da je postal navijač Arsenal. Reči, da so morali biti, če so dejansko postali navijači Arsenal, občutljivi na arsenalizacijo, ne razloži njihove arsenalizacije.

Kar velja za arsenalizacijo, velja za radikalizacijo. Obstaja več nadvse osebnih in idiosinkratskih poti do vedenjske radikalizacije, kot prikazujeta tudi primera Khana in Awlakija, ne obstaja pa enoten postopek radikalizacije. Kot član tesno povezane tradicionalne pakistanske skupnosti v Leedsu, je bil Khan morda občutljiv na radikalizacijo v okoljskem smislu, ni pa nobenega razloga za to, da bi mislili, da so bili Awlaki in mnogi njemu podobni občutljivi na radikalizacijo kot zgolj to, da so bili dejansko radikalizirani. Po besedah avstralske vladne objave o radikalizaciji ne obstaja »nikakršna enotna pot do radikalizacije v nasilni ekstremizem, saj je postopek edinstven za vsako osebo« (Australian Government, spletni vir). Kot velja za arsenalizacijo, lahko obstajajo neke zelo široke posplošitve o radikalizaciji, se pravi nekateri skupni elementi v izkustvih večine ljudi, ki so postali radikalizirani, a ti skupni elementi nudijo le omejeno vrednost pri zmožnosti predvidevanja. Na primer: v svojem pionirskem delu o terorističnih omrežjih, Marc Sageman obrne pozornost na pomembnost prijateljstva in družinskih vezi pri radikalizaciji v smislu, da so teroristične skupine pogosto le »en kup tipov«, ki se samo-radikalizirajo in so povezani med seboj z nečim več kot le politiko (Sageman, 2008). Vendar pa to znanje ne bo pomagalo predvideti, kateri »kup tipov« se bo radikaliziral, kateri kup tipov pa ne. Obstaja bistvena kontingenca med nečim, kar Charlotte Heath-Kelly opisuje kot »na videz individualizirane in nepovezane poti državljanzov v oboroženo militantnost« (Heath-Kelly, 2017: 300), in to kontingenco je potrebno priznati in uravnavati.

Naključnost in nepredvidljivost vedenjske radikalizacije sta odsev metafizike zapletenih posameznosti. V njunem odmevnem delu o zmotljivosti medicine Gorovitz in MacIntyre trdita, da so v naravoslovnih znanostih predmeti znanja univerzalijske, se pravi lastnosti predmetov, razvrščene po *vrstah*, ter posplošitve, ki te lastnosti povezujejo (Gorovitz in MacIntyre, 1975: 15). V tem pogledu »razložiti vedenje posameznosti ni nič drugega kot zaobjeti njene specifične lastnosti v okviru zakonom-podobnih posplošitev« (Gorovitz in MacIntyre, 1975: 15). *Predvideti* vedenje neke posameznosti je uporabiti te iste zakonom-podobne posplošitve glede relevantnih lastnosti. Gorovitz in MacIntyre trdita, da obstajajo nekatere lastnosti posameznosti, ki jih znotraj tega opisa ne opazimo. Obstajajo enostavne posameznosti, kot so na primer ledene kocke, katerih vedenje lahko predvidimo z zakonom-podobnimi posplošitvami z visoko zanesljivostjo, saj »je vsak primer, grobo rečeno, precej podoben vsem drugim« (Gorovitz in MacIntyre, 1975: 16). A vse posameznosti niso takšne. Obstajajo bolj zapletene posameznosti, kot so hurikani, slana močvirja, predvsem pa ljudje, ki so takšne, da ni nobena posameznost določene vrste pretirano podobna drugim iz iste vrste. Noben hurikan ni precej podoben drugemu, saj so hurikani »neprestano v stiku s paletjo neobvladljivi-

vih okoljskih faktorjev« in nikdar ne moremo vedeti »kakšne zgodovinsko specifične interakcije utegnejo vplivati na takšne zgodovinsko specifične posameznosti« (Gorovitz in MacIntyre, 1975: 16). Vendar pa to ni mišljeno kot *a priori* argument proti napovedovanju vremena. Obstajajo nekatere »večinske« posplošitve, ki jih je mogoče uporabiti za predvidevanje vedenja hurikana do neke mere, četudi je nemogoče vnaprej napovedati, kdaj natanko bo nek posamezen hurikan prešel nad kopno.

Predvidevanje in pojasnjevanje obrata k političnemu nasilju je še težje. Noben terorist ni v celoti podoben drugemu, saj se je vsak med svojim življenjem soočal s širokim naborom neobvladljivih in neznanih okoljskih faktorjev. Ne moremo poznati vsakega faktorja, ki je vplival na vsakega posameznega terorista, kar otežuje predvidevanje njihovih dejanj. Tako Jonathan Githens-Mazer in Robert Lambert podajata primer bratov Adam. Na podlagi njune izpostavljenosti ekstremističnim idejam bi lahko rekli, da je bilo za Lamina Adama bolj verjetno, da postane nasilen, dejansko pa je njegov brat Rahman, za katerega »se je zdelo, da popolnoma sprejema zahodne sekularne vrednote« (Githens-Mazer in Lambert, 2010: 892), tisti, ki so ga aretirali zaradi načrtovanja napada z eksplozivom. Githens-Mazer in Lambert predstavljata zgodbo bratov Adam kot relevantno zaradi tega, ker v njunem pogledu nakazuje »inherentno nepredvidljivost tega, kdo postane nasilen in kdo ne« (Githens-Mazer in Lambert, 2010: 893). To pomanjkanje predvidljivosti je pričakovati v primeru zapletenih posameznosti. Izpostavljenost določenim idejam je ena stvar, če pa se bodo te ideje na nekega posameznika »prijele«, pa druga.

Ta način razlage stvari nakazuje, da imamo pri razlaganju in predvidevanju vedenja »ekstremistov« dva različna problema. Ne le, da je nemogoče poznati vse relevantne okoljske faktorje, nemogoče je tudi vedeti, kako ti faktorji vplivajo na različne posameznike. Kot sem že izpostavil, se od vseh ljudi, ki postanejo kognitivno radikalizirani, le majhno število dejansko obrne k nasilju. Vendar pa je okoljske faktorje, ki vplivajo na ljudi, ki se obrnejo k nasilju, morda težko ločiti od tistih, ki vplivajo na ljudi, ki se ne obrnejo k nasilju, in morda sploh ni nadaljnje razlage te razlike. Kot v svoji slavni razpravi o vzročnosti razlaga G. E. M. Anscombe, se te negotovosti ne otrese niti model nalezljivosti:

»Našli smo, na primer, dve bolezni, za katere vemo, da sta nalezljivi. Če sem po tem imel samo in izključno en stik z nekom, ki trpi za to boleznijo, in jo dobim tudi jaz, predpostavljam, da sem jo dobil od te osebe. Kaj pa če, po tem ko sem imel ta stik, vprašam zdravnika, ali bom dobil to bolezen? Običajno bo lahko odgovoril le 'ne vem – morda boš, morda ne boš'« (Anscombe, 1975: 67).

Na enak način model nalezljivosti pripiše radikalizacijo neke osebe njenim stikom z ekstremističnimi idejami, če pa nas nekdo prosi, naj predvidimo, ali se bo radikaliziral ali ne, je edini odgovor, ki je v našem epistemskem stanju smiseln, »morda se bo, morda se ne bo«. Če se radikalizira in je njegova radikalizacija pri-

pisana njegovemu stiku z ekstremističnimi idejami, potem se delamo pametne po potrjenem dogodku. Če ponovno citiram Anscombovo, je lažje »z gotovostjo slediti učinkom nazaj do vzrokov kot pa predvideti učinke na podlagi vzrokov« in »pogosto poznamo vzrok, ne da bi vedeli, ali obstaja neke vrste brezizjemna poplošitev« (Anscombe, 1975: 66).

Skladno s tem bi bilo primerno ohraniti nekaj skepticizma glede možnosti modeliranja radikalizacije in vladnih programov za preprečevanje radikalizacije. Kar se tiče modeliranja radikalizacije, je slednje postalo zasebna obrt znotraj obveščevalne skupnosti in univerzitetnih oddelkov, ki preučujejo terorizem. Da bi si osmislili terorizem, moramo razložiti, kako in zakaj se ljudje obrnejo k političnemu nasilju in kak boljši način bi lahko za to sploh obstajal kot pa gradnja teoretičnih modelov radikalizacije? Sistematični pregled, ki ga je leta 2012 objavila organizacija Youth Justice Board, vsebuje nič manj kot osem modelov iz raznih virov, od predloga štiristopenjskega postopka radikalizacije newyorške policije do McCauleyjevih in Maslenkovih 12 mehanizmov politične radikalizacije (Christmann, 2012). Brez dvoma so od takrat razvili še kak model. Kljub temu pa ti modeli, čeprav morda popolnoma ustrezajo določenim posameznikom, ne povedo celotne zgodbe. Modeli radikalizacije zakrijejo, kar smo poprej poudarjali glede kontingentnosti in nepredvidljivosti. Shematični modeli radikalizacije utegnejo biti poučni, in nekateri tudi so, a njihovo osredotočanje na splošne principe pomeni, da jim je usojeno spodleteti v upoštevanju celotnega spektra kontingentnih in idiosinkratskih faktorjev, ki vplivajo na posameznike med obratom k nasilju. Za prepoznavo omejitev potenciala modeliranja vedenjske radikalizacije je potrebna le površinska seznanjenost z raznolikimi biografijami posameznih teroristov.

4.

Vpliv MR-ovih omejitev na programe za preprečevanje radikalizacije ni nič manj očiten. Programi za preprečevanje ali deradikalizacijo, ki delujejo po istem kopitu za vse, so enako neverjetni kot tovrstni modeli radikalizacije. Da bi oblikovali učinkovite programe za preprečevanje radikalizacije, bi potrebovali intelektualno dosledno in z dokazi utemeljeno teorijo radikalizacije, a takšne teorije so precej šibke. V odsotnosti pravilnega razumevanja radikalizacije je preveč enostavno, da vlade, ki so pod pritiskom, da se opazi, da »nekaj delajo«, vpeljejo domnevno zdravorazumske predpostavke o poteku radikalizacije in oblikujejo programe na tovrstni podlagi. Obstaja tveganje, da so te predpostavke zgrešene in da vodijo v implementacijo programov za preprečitev radikalizacije, ki še poslabšajo problem, ki ga naj bi reševali. Britanski program za preprečevanje je popolna ilustracija teh tveganj. Tudi če pustimo ob strani perversnost kategorizacije demokracije, zakonodaje in individualne svobode kot *britanskih* vrednot, ne najdemo nikakršnega resničnega dokaza, da je učenje teh vrednot učinkovito sredstvo za pre-

prečevanje kognitivne ali vedenjske radikalizacije. Dejansko so raziskave pokazale, da poudarjanje britanskih vrednot vodi le v odtujitev muslimanskih učencev in jih spodbuja k iskanju alternativne identitete v islamski skupnosti (glej Hoque, 2015). Še več: kot opaza Anna Lockley-Scott, vlada zahteva, da se britanske vrednote uči namesto raziskuje, kar »preprečuje učencem, da bi odrasli v odprte in dovzetne raziskovalce« (Lockley-Scott, 2017). To je primer epistemske škode, ki jo lahko povzroči slabo načrtovan program preprečevanja radikalizacije. Rezultat je, da se muslimanski učenci čutijo nezmožne izraziti vprašanja o britanskih vrednotah v strahu, da bi jih označili za ekstremiste, ter da obstajajo neki nepotrjeni dokazi, da naj bi muslimanski učenci bili »izpostavljeni radikalizaciji« na podlagi dozdevno zelo krhkih dokazov. Stigmatizacija celotnih skupnosti ni način, s katerim bi jih naredili manj dovzetne za radikalizacijo. Dejansko je način, ki jih naredi bolj dovzetne za radikalizacijo. Morda se zdi, da je dosedanja razprava skoraj v celoti negativna. Kritiziral sem MRA in MR, ter izrazil skepticizem glede naporov v smeri modeliranja radikalizacije in preprečevanja radikalizacije. Kako torej zdaj stoji vprašanje: kaj vodi neko osebo k političnemu nasilju? Ali obstaja karkoli uporabnega, kar lahko rečemo v odgovor na to vprašanje, poleg preučevanja vloge prijateljskih in družinskih vezi pri vedenjski radikalizaciji? Kaj lahko v praktičnem smislu naredimo glede takšne radikalizacije? Enostavno je ignorirati programe, kot je *Prevent*, ampak vlade, ki vpeljujejo tovrstne programe in delajo pod pritiskom v pričakovanju odziva na politično nasilje, so upravičene do vprašanja: kaj je alternativa? Ko se soočamo s tem izzivom, je v pomoč razlikovanje dveh projektov, projekta razlaganja in projekta razumevanja političnega nasilja. Z upoštevanjem tega razlikovanja se kot alternativa MR-u in MRA-u pojavi zmerni epistemski partikularizem (ZEP). Vsaj v določenih primerih, ZEP ponuja neko vrsto vpogleda v politično nasilje, ki ni enostavno dostopen skozi MR ali MRA. Naslednji izziv je identifikacija tega, kaj lahko ZEP prispeva, in razmislek o njegovih političnih implikacijah.

Kot sem dejal, je »epistemski partikularizem« način psihološkega razlaganja, ki ga pripisujemo Karlu Jaspersu. V osrčju tega pogleda leži razlikovanje med razlaganjem in razumevanjem, ki ga Christoph Hoerl razlaga, kot sledi: Razlaga, meni Jaspers, zahteva ponavljajoče se izkustvo, ki se dosega skozi »opazovanje dogodkov, eksperimentiranje in zbiranje številnih primerov« ... kar nam dovoljuje formulacijo splošnih pravil in teorij. Razumevanje pa, po drugi strani, dosega (če ga dosega) neposredno skozi soočanje z določenim primerom ... Zatorej lahko rečemo, da Jaspers prisega na obliko *epistemskega partikularizma*, ki se nanaša na razumevanje. Razumevanja ne dosežemo z obravnavo določenih dejstev v okviru splošnih zakonov, ugotovljenih s pomočjo ponavljajočega se opazovanja (Hoerl, 2013: 108).

Kako se potemtakem pride do razumevanja? Razumevanje, ki ga tukaj problematiziramo, je, kako lahko neki miselni dogodek vznikne iz drugega. Pri tem je ključ *empatija*. Sposodimo si enega izmed Jaspersovih primerov in denimo, da posku-

šamo razumeti, kako so dolge zimske noči vplivale na samomor določene osebe. Skozi empatijo do te določene osebe in pogledom na stvari z njenega zornega kota lahko uvidimo smiselno povezavo med zimskim vremenom in *njenim* samomorm, četudi je statistično dejstvo, da se več samomorov primeri spomladi. Če naj ponovno citiram Hoerla, »je specifična točka, ki jo želi prikazati Jaspers, ta, da lahko v določenem primeru obstaja razumljiva povezava med nekim faktorjem *A* in določenim dogodkom *E*, tudi če drži splošna verjetnost, da se bo ta dogodek manj verjetno zgodil v kontekstu *A*, kot v kontekstu nekega drugega faktorja *B*« (Hoerl, 2013: 108). Z drugimi besedami, samomor določenega posameznika je morda lahko razumeti v kontekstu vremena ali nekega drugega, še bolj idiosinkratskega faktorja, čeprav ni nikakršnega splošnega zakona, ki bi povezoval ta faktor z danim izidom. Dojemati nekaj kot razumljivo je ena stvar, to razložiti s sklicevanjem na zakonom-podobne posplošitve pa druga.

Kaj še lahko povemo o naravi empatije in vrsti razumljivosti, ki jo prinaša? V svojem prispevku k tej izdaji Olivia Bailey opredeli empatijo kot »dejavnost čustveno obarvanega privzemanja perspektive« (Bailey, 2018: 139). Ta vključuje »uporabo domišljije za 'prenos' samega sebe« in »obravnavanje situacije nekoga drugega, kot da bi sam bil na njegovem ali njenem mestu« (Bailey, 2018: 143). Kot jo razume Baileyjeva, empatija ni popolnoma intelektualna dejavnost, ampak se sklicuje na čustvene vire osebe, ki goji empatijo. Vzemimo primer Awlakija: Če začnemo na njegovem začetku v Novi Mehiki, kako je končal kot ameriški državni sovražnik številka dve, tik za bin Ladnom? Namesto, da bi iskali splošne vzročne zakone ali modele radikalizacije, ki bi utegnili razložiti to transformacijo, lahko poskušamo privzeti njegovo perspektivo in pogledati, kako bi obravnavali njegovo situacijo, če bi bila nam lastna. To pomeni, da se poskušamo poistovetiti z njegovim občutkom, da ga lovi FBI, in njegovo naraščajočo tesnobo, da bodo razkrili njegove prestopke. Potem je tukaj še naraščajoč in morda z njegove perspektive popolnoma nepričakovan uspeh njegovih posnetih maš in govorov. Predstavljamo si lahko, kako mladega moškega, kot je Awlaki, premami naraščajoča slava in ugled modreca in islamskega učenjaka ter ga vodi v bolj radikalne teme in ideje na račun njihove priljubljenosti pri njegovem občinstvu. S te perspektive postane njegova postopna transformacija vsaj do neke mere razumljiva. Po eni strani se je čutil ujetega v kotu države, kjer se je rodil. Po drugi strani je postal v tujini vedno bolj slaven. Ni si težko predstavljati, kako sta ta dva faktorja utegnili vplivati na Awlakijsko transformacijo, vseeno pa ni smiselno Awlakijske izkušnje posploševati ali poskušati vzpostavljati splošne teorije radikalizacije na podlagi njegove osebne izkušnje. Specifičnost njegovih okoliščin je tista, ki nudi razlagalno moč. Iz njegove izkušnje se ne moremo naučiti kaj dosti o radikalizaciji »na splošno«.

Vendar pa to še ne pomeni, da je radikalizacija le odziv na naključne *osebne* faktorje. Ima namreč tako politično kot osebno dimenzijo, vseeno pa zadostno razumevanje politične dimenzije prav tako zahteva empatijo. Ideja, ki se pogosto po-

javlja o radikalnem islamu, je, da gre do neke mere za odziv na občutek ponižanosti; ponižanosti ki izhaja iz politične marginalizacije, nenehnih vojaških porazov in okupacije. Razumeti te občutke na intelektualni ravni je ena stvar, *čutiti* s pomočjo empatije pa druga. Če lahko čutimo politično bolečino in zamero nekoga drugega, se lahko postavimo v položaj, s katerega lahko razumemo vedenja, ki bi bila navadno nedoumljiva in nepredvidljiva. Privzemanje tuje politične perspektive je učinkovit način soočanja z Jacksonovim izzivom, da naj za razumevanje motivacij teroristov obravnavamo njihovo subjektivnost. Ključno je, da poslušanje njihovih besed in sporočil ni zadostno za razumevanje brez resne čustvene vpletenosti v njihove občutke ponižanja in zamere.

Kakšen praktičen namen pa sploh ima takšno privzemanje perspektive? Zakaj je sploh dobro, da imamo razumevanje terorističnih motivacij, kot ga prinaša privzemanje perspektive? Lahko bi trdil, da ima razumevanje vrednost samo po sebi ali pa vsaj da zadovoljuje globoko psihološko potrebo po osmišljenju sveta okoli nas. Ko slišimo novice o zadnjem terorističnem izbruhu, je naraven odziv vprašati, kako se lahko takšne stvari zgodijo in zakaj se dogajajo. Odgovor na slednje vprašanje zahteva razumevanje političnih in drugih motivacij tistih, ki izvajajo takšna dejanja. Privzemanje perspektive nam lahko prinese nekaj vpogleda v te motivacije. Razumevanje ima tudi politične implikacije. Če bi ti, ki so leta 2003 načrtovali ameriško invazijo in okupacijo Iraka, privzeli drugo perspektivo in pomislili na to, kako bodo na invazijo gledali in kaj ob njej čutili Arabci, bi bili morda manj presenečeni nad čisto razsežnostjo in nasilnostjo odpora, ki je pričakal ameriške vojake. Bolj splošno gledano bi moralo biti poskušanje razumevanja terorističnih motivacij in poslušanje njihovih besed in sporočil ter obravnavanje njihove subjektivnosti osnovni element vsake realistične in koristne protiteroristične politike. Kako lahko sploh pričnemo z razvojem tovrstne politike, če nihče nima resničnega razumevanja tega, zakaj teroristi verjamejo, kar verjamejo in počnejo, kar počnejo?

En razlog, zakaj so poskusi empatije do terorističnih motivacij pogosto sprejeti z nezaupanjem, je, da ta postopek implicira ali celo zahteva določeno stopnjo simpatije do teh motivacij, kar mnogi štejejo za moralno in politično nesprejemljivo.

Obstaja nazor, da, kot pojasni Baileyjeva, »obstaja globoka povezava med empatijo in 'odobravanjem' in da je, kadar gojimo empatijo do čustev nekoga drugega, 'ekstremno' težavno odpisati [ta čustva] kot v celoti neprimerna« (Bailey, 2018: 148). Če je to res in se nam zdi ideja odobravanja dejanj nekoga, kot je Khan ali Awlaki, domala odvrtna, mar iz tega ne sledi, da je privzem perspektive, kot sem ga do sedaj opisoval, nekaj, kar večina od nas ne zmore in ne želi storiti? Ena možna reakcija na to je dvomiti o moči povezave med empatijo in odobravanjem. Enostavnejša strategija je vztrajati pri strogem ločevanju med motivacijami in dejanji neke osebe. Četudi obstaja neki smisel, v katerem gojenje empatije do Awlakijevih zamer in čustev ponižanja zahteva, da sprejmemo ta čustva kot pri-

merna, to še ne pomeni, da moramo kot primerna sprejeti Awlakijeva *dejanja*. Ni razloga, na primer, da bi gojili empatijo do njegovega načrta za uničenje čezoceanskega potniškega letala na Božič 2009.

Tudi na ravni motivacije obstaja omejitev, v kolikšni meri je verodostojen privzem perspektive sploh možen za protiteroristične uradnike, katerih kultura, vrednote in politična prepričanja so popolnoma drugačna od teh, ki pritičejo ljudem, ki jih poskušajo razumeti. Na primer: Elisabeth Kendall je nazorno pisala o pomembnosti in funkciji poezije v pridobivanju čustvene in mentalne podpore za islamske verske vojne. Težko je gojiti empatijo do besed in dejanj posameznikov, kot sta bin Laden in Awlaki, ne da bi poznali književno ozadje. Bin Ladnova »Deklaracija vojne proti Združenim državam« iz leta 1996 je, na primer, vsebovala približno petnajst odlomkov poezije. Kendall komentira, da se s tem, ko ne upoštevajo, kako ključno »poezija izpili in usmerja sporočila«, zahodne obveščevalne agencije »približujejo ideologiji verskih vojn skozi izkrivljeno prizmo, ki ni usklajena s prizmo, skozi katero jo opazujejo primarna arabska občinstva« (Kendall, 2016: 224–225). Druge omejitve privzema perspektive niso toliko odsev kulturnih razlik kot odsev nerazumljivosti tarčnih dejanj in čustev. Kolikor koli se potrudimo, je izredno težko gojiti empatijo do, denimo, dejanj in čustev Mohamada Atte, ko je ta 9. septembra usmeril let American Airlines 11 v severni stolp Svetovnega trgovskega centra.

Kakšne so praktične implikacije partikularističnega obrata v terorističnih študijah, ki ga priporočam? Ni implikacije, da v splošnih terminih ne moremo reči ničesar uporabnega o obratu k političnemu nasilju. Ena stvar je prestaviti osrednjo točko z razlage na razumevanje, druga stvar pa je zavrniti vse poskuse razlage. ZEP z veseljem sprejme tudi vpogled raziskovalcev terorizma, kot je Sageman, ter sprejema, da obstajajo neke stvari splošne narave, ki jih lahko povemo o postopku ali mehanizmih radikalizacije. Formulacije splošnih pravil in teorij, ki leži v osrčju razlage, ZEP ne izključuje, kar pa želi tovrsten partikularist poudariti, so inherentne omejitve v projektu razlaganja. Ko pride do terorizma, je le malo upanja, da bodo lahko raziskovalci uporabili eksperimentalne metode ali izvajali naključne kontrolirane preskuse. V tem primeru, kot tudi v primeru večine človeškega delovanja, tako potrebujemo drugačno perspektivo.

Za te, na katerih leži razvoj protiterorističnih strategij, pomeni sprejem naukov ZEP-a opustitev ideje, da je obrat k nasilju v posameznih primerih možno predvideti z razlagalnimi modeli radikalizacije. Pomeni, da morajo opustiti programe preprečevanja in deradikalizacije, ki spregledajo individualnost in naključnost poti k radikalizaciji in vodijo v odtujitev skupnosti, na katere se osredotočajo. Pomeni, da je potrebno najeti obveščevalne analitike, ki ne le posedujejo potrebna jezikovna in kulturna znanja, marveč tudi voljo do obravnave subjektivnosti teroristov z namenom razvoja globokega empatičnega razumevanja njihovih motivov in dejanj. Vključevanje v njihovo subjektivnost nam bo pomagalo uvideti, da so v

mnogih primerih teroristi avtorji lastnih prepričanj in dejanj, ne pa le pasivne žrtve radikalizacije s strani drugih. Tukaj je tudi praktični izziv preprečevanja terorističnih dejanj, a so modeli radikalizacije tudi pri tem le stežka v pomoč. Na tem mestu ni nadomestila za znanje, pridobljeno z uporabo tradicionalnih metod zbiranja informacij, namesto z aplikacijo nekih generičnih, simplističnih in večinsko nepreverjenih teorij vedenjske radikalizacije. Nekateri teroristični napadi so predvidljivi in so bili predvideni na podlagi konkretnih informacij, ne pa tudi z uporabo abstraktnih teoretičnih modelov. Najtežja stvar je, naučiti se živeti z velikim elementom sreče in naključnosti v terorizmu ter inherentnimi omejitvami našega znanja na tem področju. Na tem področju, kot tudi na drugih, je epistem-ska skromnost podcenjena vrednota.

The Epistemology of Terrorism and Radicalisation

This paper outlines and criticises two models of terrorism, the Rational Agent Model (RAM) and the Radicalisation Model (RAD). A different and more plausible conception of the turn to violence is proposed. The proposed account is Moderate Epistemic Particularism (MEP), an approach partly inspired by Karl Jaspers' distinction between explanation and understanding. On this account there are multiple idiosyncratic pathways to cognitive and behavioural radicalisation, and the actions and motivations of terrorists can only be understood (rather than explained) by engaging with their subjectivity in a way that depends on a degree of empathy. Scepticism is expressed about attempts to model radicalisation and predict political violence. This scepticism is based on reflections concerning the nature of complex particulars. The implications of MEP for counterterrorism are briefly discussed.

Keywords: terrorism, radicalisation, rational agent model, radicalisation model, moderate epistemic particularism.

Zahvala

Zahvaljujem se urednikom, anonimnemu poroku, Olivii Bailey, Charlotte Heath-Kelly, Anni Lockley-Scott in Danielu Thornton za koristne komentarje. Hvaležen sem Johnu Campbellu za začetni predlog, da bi utegnili biti Jaspersovo delo uporabno pri razumevanju terorizma. Zgodnejši osnutki tega članka so bili predstavljeni leta 2017 na delavnici Univerze v Warwicku o Epistemologiji protiterorizma, konferenci Univerze v Sheffieldu o Škodi in napakah v epistemski praksi, ter na Oriel kolokviju o Študijah izobrazbe, varnosti in obveščevanja. Delo na tem članku podpira Arts and Humanities Research Council Leadership Fellowship. Zahvaljujem se AHRC za radodarno podporo.

Literatura

- Anscombe, G. E. M. (1975). »Causality and Determination«. V Sosa, E. (ur.), *Causation and Conditionals*. Oxford: Oxford University Press, str. 63–81.
- Avtor ni naveden. (2005). »London bomber: Text in Full«. *BBC News*, 1. September. Dostopno na: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/4206800.stm>.
- Avtor ni naveden. (2009). *Pursue Prevent Protect Prepare: The United Kingdom's Strategy for Countering International Terrorism*. HM Government. Dostopno na: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228644/7547.pdf.
- Avtor ni naveden. (2011). *Contest: The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism*. HM Government. Dostopno na: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97995/strategy-contest.pdf.
- Avtor ni naveden. (Letnica ni navedena). *Radicalisation*. European Commission. Dostopno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/crisis-and-terrorism/radicalisation_en.
- Avtor ni naveden. (Letnica ni navedena). *Understanding the Radicalisation Process*. Australian Government.
- Bailey, O. (2018). »Empathy and Testimonial Trust«. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 84, str. 139–160.
- Christmann, K. (2012). *Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism: A Systematic Review of the Research Evidence*. London: Youth Justice Board for England and Wales. Dostopno na: http://www.safe-campuscommunities.ac.uk/uploads/files/2016/08/yjb_preventing_violent_extremism_systematic_review_requires_uploading.pdf.
- Crenshaw, M. (1990). »The Logic of Terrorism: Terrorist Behavior as a Product of Strategic Choice«. V Reich, W. (ur.), *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press, str. 7–24.
- English, R. (2016). *Does Terrorism Work? A History*. Oxford: Oxford University Press.
- Githens-Mazer, J. in Lambert, R. (2010). »Why the Conventional Wisdom on Radicalization Fails: The Persistence of a Failed Discourse«. *International Affairs*, 86(4), str. 889–901.
- Gorovitz, S. in MacIntyre, A. (1975). »Toward a Theory of Medical Fallibility«. *The Hastings Center Report*, 5, str. 13–23.

- Heath-Kelly, C. (2017). »The Geography of Pre-criminal Space: Epidemiological Imaginations of Radicalisation Risk in the UK Prevent Strategy, 2007-2017«. *Critical Studies on Terrorism*, 5, str. 297–319.
- Hoerl, C. (2013). »Jaspers on Explaining and Understanding in Psychiatry«. V Stenghellini, G. in Fuchs, T. (ur.), *One Century of Karl Jaspers' General Psychopathology*. Oxford: Oxford University Press, str. 107–120.
- Hoque, A. (2015). *British-Islamic Identity: Third-generation Bangladeshis from East London*. London: Institute of Education Press.
- Jackson, R. (2015). »The Epistemological Crisis of Counterterrorism«. *Critical Studies on Terrorism*, 8, str. 33–45.
- Jaspers, K. (1997). *General Psychopathology, 7th edition*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kendall, E. (2016). »Jihadist Propaganda and its Exploitation of the Arab Poetic Tradition«. V Kendall, E. in Khan, A. (ur.), *Reclaiming Islamic Tradition: Modern Interpretations of the Classical Heritage*. Edinburgh: Edinburgh University Press, str. 223–246.
- Kundnani, A. (2012). »Radicalisation: The Journey of a Concept«. *Race and Class*, 54, str. 3–25.
- Kundnani, A. (2014). *Islamophobia, Extremism, and the Domestic War on Terror*. London: Verso.
- Lockley-Scott, A. (2017). »Re-examining the Mission of Education and the Meaning of Learning in an Uncertain World«. Predstavljeno na: Oxford Symposium for Comparative and International Education.
- Malik, S. (2007). »My Brother the Bomber«. *Prospect Magazine*, 30. Junij. Dostopno na: <https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/my-brother-the-bomber-mohammad-sidique-khan>.
- Nagel, T. (2016). »By Any Means or None«. *London Review of Books*, 38, str. 19.
- Neumann, P. R. (2013). »The Trouble with Radicalisation«. *International Affairs*, 89, str. 873–893.
- Papineau, D. (2017). *Knowing the Score: How Sport Teaches Us about Philosophy (and Philosophy about Sport)*. London: Constable.
- Richards, A. (2011). »The Problem with 'Radicalization': The Remit of 'Prevent' and the Need to Refocus on Terrorism in the UK«. *International Affairs*, 84(1), str. 143–152.
- Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Sageman, M. (2014). »The Stagnation in Terrorism Research«. *Terrorism and Political Violence*, 26, str. 565–580.

Sageman, M. (2016). *Misunderstanding Terrorism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Shane, S. (2015). *Objective Troy: A Terrorist, A President, and the Rise of the Drone*. New York: Tim Duggan Books.

Donatella della Porta

European University Institute, Scuola Normale Superiore di Pisa, University of Florence

Prevedel Niko Šetar

Radikalizacija: racionalna perspektiva

Radikalizacija je postopek eskalacije od nenasilnih do vse bolj nasilnih naborov dejanj, ki se sčasoma razvije iz zapletene množice interakcij. Ta članek radikalizacijo obravnava predvsem skozi prizmo relacijskega pristopa in predlaga, da nam študije družbenih gibanj omogočajo premostitev strukturnih in akterskih razlag v analizi vplivov političnih priložnosti in organizacijskih virov ter umeščanja v razlago oblik dejavnosti in nedejavnosti. Politične priložnosti, ki so na voljo, vplivajo na reakcije političnih in ostalih akterjev na zahteve gibanja ter s tem učinkujejo na strateške odločitve družbenih gibanj. Nadalje, dostopnost (ali pomanjkanje) materialnih in simbolnih virov vpliva na izbiro radikalnega nabora. Na koncu akterji v družbenih gibanjih organizacijske vire in kontekstne priložnosti umeščajo različno, kar v nekaterih primerih pospešuje radikalizacijo. Na nivoju posameznika so različne poti do radikalizacije posebej izpostavljene.

Ključne besede: radikalizacija, politično nasilje, družbena gibanja, protest.

Radikalizacija: težave z definicijo

Radikalizacija je postopek eskalacije od nenasilnih do vse bolj nasilnih naborov dejanj, ki se sčasoma razvije iz zapletene množice interakcij (Bosi in Malthaner, 2015a in 2015b). Izraz nasilje se nanaša na »kakršnokoli opazno interakcijo, med katero se osebe ali predmeti zasežejo ali poškodujejo kljub uporabi« (Tilly, 1978: 176). Do političnega nasilja pride, kadar je v uporabi fizična sila z namenom ustvarjanja ali preprečitve političnih sprememb (della Porta, 1995). Pozornost na radikalizacijo je v družbenih znanostih narasla med debato o tako imenovanih »doma vzgojenih« nasilnih islamistih (Crone, 2016). Koncept radikalizacije je vgrajen v protiteroristično politiko in pogosto kritiziran kot slabo definiran, tudi kot kontroverzen (Coolsaet, 2011); radikalizacija je postala glavno določilo »vojne proti terorju.« Natančneje so ukrepi proti radikalizaciji s seboj prinesli »vzpon vladno financirane industrije svetovalcev, analitikov, akademikov, podjetnikov in samooklicanih predstavnikov skupnosti, ki trdijo, da jim njihovo poznavanje teo-

loških ali psiholoških postopkov radikalizacije dovoljuje predlaganje posegov v muslimanske skupnosti, da bi preprečili ekstremizem» (Kundnani, 2012: 3). V konceptualni razpravi znotraj družbenih znanosti so strokovnjaki sprva izpostavljali spremenljivost pomena izraza »radikalno«, ki je zgodovinsko označeval gibanja in stranke v podporo demokratičnih in republikanskih inštitucij, večinoma na miroljuben način. Pred nedavnim je radikalizacija pridobila mešan pomen: v nekaterih primerih označuje prisotnost »nezmernih« ideologij, v drugih pa uporabo nasilnih sredstev. Natančneje se je radikalizacija zmeraj povezovala s posvojitvijo ekstremističnih prepričanj ali miselnosti ob implicitni ali eksplicitni predpostavki, da radikalna prepričanja stremijo k nasilnemu vedenju (Malthaner, 2016). Avtorji, ki se osredotočajo na osebno naravnost, radikalizacijo definirajo kot »družben in psihološki postopek postopno izkušene predanosti ekstremistični politični ali verski ideologiji« (Horgan in Braddock, 2010: 279; glej tudi Sinai, 2012). Druge definicije od te, ki jo predlagam zgoraj, namesto tega kažejo v smeri vedenjskih sprememb, pri čemer štejejo radikalizem kot »pripravljenost sodelovanja v nezakoniti in nasilni politični dejavnosti« (McCauley in Moskalenko, 2010: 240).

Med razvojem trenja med kognitivnimi ali ideološkimi in vedenjskimi dimenzijami (Neumann, 2013: 873) je luč dvoma padla na sam obstoj nujne povezave med obema stališčema, saj »večina ljudi z radikalnimi idejami ne sodeluje v terorizmu in mnogi teroristi, tudi tisti, ki se izgovarjajo na nek 'cilj', niso globoko ideološki ter niso nujno 'radikalizirani' v kakršnemkoli tradicionalnem smislu« (Borum, 2011: 8). Privzemanje radikalnih prepričanj dejansko ni nujni predhodnik radikalnih dejanj, temveč se prej navezuje na aktivizem znotraj radikalnih okolij (Bjørge in Horgan, 2009).

Radikalizacija: relacijski pristop

Raziskave o radikalizaciji so se razvile znotraj dveh različnih področij analize, ki sta se med seboj le redko povezali: študijami terorizma in študijami družbenih gibanj (della Porta, 2013; Bosi in Malthaner, 2015a). Na makro ravni so raziskave o terorizmu naslovile kontekstne priložnosti (predpogoje ali »temeljne vzroke«, kot so modernizacija, kulturne navade in tradicije, ki upravičujejo nasilje) kot tudi sprožilne dogodke (Crenshaw, 1981; Bjørge, 2005). Vendar pa je razmislek o tem, kako se temeljni vzroki aktivirajo, še zmeraj odprta domena. Socialna psihologija je z osredotočanjem na mikro raven vzpostavila povezavo med radikalizacijo in osebno občutljivostjo. Kljub temu, da so vse manj prisotne v analizi etnonacionalističnih in ideoloških oblik radikalizacije, so psihopatološke razlage ponovno vzniknile v analizah nasilja, ki se je pojavilo po 11. septembru 2001. Te analize so izpostavile »radikalizabilne« ljudi, ki imajo osebne lastnosti, kot so preobčutljivost, depresija ali tesnoba. Vseeno pa se večina raziskav strinja, da imajo radikalci načeloma normalne osebnosti (Sageman, 2004).

Nedavni izsledki v raziskavah o političnem nasilju so privedli do izziva, ki se spopada z dominantnimi perspektivami študij terorizma (Gunning, 2007; Jackson in drugi, 2009), pri katerem imajo vse več vpliva teoretični pristopi, razviti v okviru študij družbenih gibanj (della Porta in Diani, 2006). V tem članku se osredotočam na relacijsko perspektivo, razvito v okviru paradigme politike spora (McAdam in drugi, 2001; della Porta, 2003). Tilly (2003: 5) je opredelil strokovnjake, ki delajo na področju političnega nasilja, kot »ljudi idej,« ki se ukvarjajo z ideologijo; »ljudi vedenja,« ki poudarjajo človeško gensko dediščino; ali »ljudi relacij,« ki »izpostavljajo transakcije med ljudmi in skupinami kot mnogo bolj osrednje, kot pa ljudje idej ali vedenja«. Relacijski strokovnjaki se osredotočajo na »medosebne procese, ki promovirajo, zavirajo, ali prenašajo skupinsko nasilje in ga povezujejo z nenasilnimi politikami« (Tilly, 2003: 20). Radikalizacija sledi zmernemu postopku, definiranemu kot »neke vrste dejanja, povezanega z drugimi dejanji in reakcijami, pogosto izražena skozi neke vrste recipročno razmerje« (Taylor in Horgan, 2012: 130).

S te perspektive radikalizacija izvira iz zapletenih in naključnih množic interakcij med posamezniki, skupinami in institucionalnimi akterji (della Porta, 1995; 2013; Bosi in della Porta, 2012; Alimi in drugi, 2015). Pojavlja se med srečanji družbenih gibanj in oblasti v seriji recipročnih prilagoditev. Ponavljajoči spopadi med policijo in političnimi nasprotniki postopoma, skoraj neopazno zvišujejo stopnjo radikalizma in postanejo upravičitev vse bolj nasilnih načinov udejstvovanja. Vzporedno s tem so radikalne skupine v interakciji s podpornim okoljem, v katerem lahko najdejo logistično pomoč in simbolične nagrade (Malthaner, 2011). Čeprav na radikalizacijo brez dvoma vplivajo pogoji političnega sistema, iz katerega izhaja, v njej delujejo precej majhne organizacije, katerih dinamika učinkuje na demokratično prakso.

Raziskave na področju družbenih gibanj so nasilni dejavnosti odvzele status izjeme tako, da so jih postavile na mesto znotraj širših kontekstov in kompleksnih procesov. Nasilje se razvije iz relacij medosebnih procesov. Nasilne oblike sporov navadno pripadajo širšemu spektru dejavnosti, družbena gibanja pa navadno preskakujejo med nasilnimi in nenasilnimi oblikami dejanj ali pa jih uporabljajo istočasno. Izbira določenega nabora dejavnosti izhaja iz procesa, ki ga oblikujejo interakcije med različnimi akterji. Nasilne skupine delujejo znotraj širokega polja, vključujoč policijo, proti-gibanja in občinstva, kot tudi zaveznike ali tekmece znotraj istega gibanja. Nasilje se širi znotraj ciklov protesta, med čemer razvoj oblik protesta sledi postopkom inovacije in prilagoditve. Različni akterji se drug na drugega odzivajo v spiralah dejanja in odziva (della Porta, 1995; Bosi in Malthaner, 2015a).

Relacijska perspektiva se zdi predvsem primerna za naslovitev radikalizacije, ki je dejansko pogosto rezultat večinoma nenasilnih protestnih kampanj, pri čemer nasilje vznikne med interakcijami družbenih gibanj z njihovimi nasprotniki (della Porta, 1995; glej tudi White, 1993; Wieviorka, 1993; Zwerman in drugi, 2000; della Porta, 2013; Alimi in drugi, 2015). Družbena gibanja so omrežja posameznikov in organizacij s skupnimi identitetami in konfliktnimi cilji, ki uporabljajo nekonvencionalna sredstva (della Porta in Diani, 2006: pogl. 1). Čeprav le zelo redko promovirajo nasilje, uporabljajo moteče oblike protesta, ki občasno zapadejo v eskalacijo. Radikalizacija tako lahko izhaja iz uličnih interakcij s silami policije, ki so vpoklicane v namen obnovitve javnega reda. Najbolj radikalne organizacije so zakoreninjene v razkolih znotraj organizacij družbenih gibanj, večina bojnikov podzemnih organizacij pa ima z njimi pretekle izkušnje (della Porta, 1995). Nekateri strokovnjaki za družbena gibanja se osredotočajo na postopek radikalizacije v družbenih gibanjih in jih povezuje z interakcijami med temi gibanji in državo (della Porta, 1995), »inverzijo« skupinskih akterjev (Wieviorka, 1988) in izgradnjo ekskluzivnih identitet (Goodwin, 2004). Študije družbenih gibanj so premostile tako strukturne kot akterske razlage in preučujejo vpliv političnih priložnosti in organizacijskih virov, pa tudi umeščanja, pri razlagi oblik dejavnosti in nedejavnosti (della Porta in Diani, 2006). Kot bomo videli kasneje, politične priložnosti, ki so na voljo, vplivajo na reakcije političnih in ostalih akterjev na zahteve gibanja ter s tem učinkujejo na strateške odločitve družbenih gibanj. Nadalje, dostopnost (ali pomanjkanje) materialnih in simbolnih virov vpliva na izbiro radikalnega nabora. Akterji v družbenih gibanjih različno umeščajo organizacijske vire in kontekstne priložnosti.

Politične priložnosti za radikalizacijo

Glede na študije družbenih gibanj ima največji vpliv na radikalizem in zmernost v oblikah dejavnosti dostopna struktura političnih priložnosti. Te priložnosti definirajo odzive, s katerimi se gibanja srečajo v svojem okolju, reakcije oblasti in moč ter stališča njihovih potencialnih zaveznikov in nasprotnikov (Tilly, 1978; McAdam, 1982; Tarrow, 1989). Nasilje večinoma narašča predvsem v obdobjih družbene transformacije, ko se v politično skupnost prebijejo novi izzivalci, stari člani skupnosti pa je ne želijo zapustiti (Tilly, 1978: 52–55, 172–88). Radikalizacija je povezana s stabilnimi institucionalnimi značilnostmi političnega sistema, kot sta stopnja funkcijske ali teritorialne centralizacije in narodna politična kultura ravnanja z izzivalci (Kitschelt, 1985: 302–303) kot tudi z bolj kontingentnimi elementi, denimo tistimi, ki jih prinašata moč in strategije zaveznikov in nasprotnikov (Kitschelt, 1986: 61–64; Rucht, 1994: 303–312; Kriesi, 1995). Države z ekskluzivnimi strategijami lahko pričakujejo radikalizacijo sporov, medtem ko inkluzivna strategija večinoma vodi v zmernost sporov (della Porta, 1995; Kriesi in drugi, 1995).

Srečanja gibanj in države, predvsem skozi policijski nadzor protestov, so še posebej vplivna v postopku radikalizacije (della Porta in Reiter, 1998 in 2004). Protesti kot izziv javnemu redu navadno s seboj prinesejo interakcijo med protestniki in policijo, ki mora ščititi ta javni red. Vendar pa se policijske strategije na protestih močno razlikujejo druga od druge. Policija lahko postavi pravico do demonstracij pred motenje javnega reda in se odloči biti strpna do manjših prekrškov, lahko pa strogo uveljavljajo zakon in red. Pri intervenciji se lahko zanašajo na mehkejšo ali trše taktike ter uporabijo prepričevanje ali silo. Njihova intervencija je lahko ne le bolj ali manj brutalna, ampak tudi bolj ali manj osredotočena na »hujškatke«. Predvsem strožji policijski nadzor s širokim in vsesplošnim zatiranjem je tisto, ki sproža radikalizacijo (della Porta, 2013). V postopku dvojne difuzije (della Porta in Tarrow, 2012) radikalizacija oblik protesta pogosto sreča zatiranje, ki ni zgolj brutalno, ampak tudi razpršeno, in ne prizadene le nasilnih ampak tudi nenasilne protestnike. Taktične interakcije se razvijejo skozi vzajemno prilagajanje z inovativnimi obrati, pri čemer izbire vsake strani vplivajo na odločitve njihovih nasprotnikov. Radikalizacija se širi predvsem, kadar se meni, da država pretirava z odzivom na izzivalce, kot na primer v Italiji, ko so protesti študentskega, nato pa še delavskega gibanja v poznih šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih nakazovali naraščajočo sovražnost. Še boljši primer je Francova Španija, kjer so delavski protesti naleteli na etnično obuditev, in avtoritarni režimi na Bližnjem vzhodu, ki so se ostro odzvali na tako imenovano versko prebujanje (della Porta, 2013).

V mnogih zgodovinskih primerih so vsakodnevne izkušnje fizičnega spopada s policijo prikazale sliko nepošteno države, ki je pripravljena uporabiti brutalno silo proti lastnim državljanom. Bolj kot je naraščala javna slika zatiranja kot splošnega, vse več se je pojavilo solidarnosti z (ali pa vsaj strpnosti do) militantnih skupinami. To se je odražalo predvsem v Francovi Španiji, pod avtoritarnim režimom Mubaraka v Egiptu ali pa med izraelsko okupacijo Palestine, kjer brutalna dejanja policije niso prizadela le legitimnosti policije, temveč celotne države, ki naj bi ji policija služila. Vtis nepoštenosti je le naraščal, ko se je država dozdevno postavila na eno stran konflikta in zatrla nasilno vedenje ene skupine, a dopuščala nasilje druge. Eskalacij ne pospešuje le vsesplošno zatiranje, ampak tudi nekonsistentno zatiranje. Tako italijanski desničarji kot islamisti v Saudski Arabiji so čutili, da jih je država, ki jih je poprej vsaj delno podpirala, izdala. V vseh primerih je bilo zatiranje sprejeto kot nepravilno (della Porta, 2013). Zatiranje je vodilo v transformativne dogodke (Sewell, 1996; Beissinger, 2002; della Porta, 2016). Natančneje: policijski poboj aktivistov se je štel kot gorivo za intenzivna čustva identifikacije s skupnostjo borcev in označitev države kot sovražnika (della Porta, 2013). Zatiranje je torej ustvarilo subkulture, ki so simpatizirale z nasiljem in pogosto oživljale stare mite. Znotraj širše zgodbe zatiranja in upora se je zatiranje izkazalo za pokazatelj, da ni drugega izhoda iz nastale situacije, kot pa nasilje (Goodwin, 2004).

Kot opazata McCauley in Moskalenko (2008), tekmovalnost znotraj države sproža mehanizem kondenzacije. Ko neka skupina postane tarča vsesplošne in brutalne policijske represije, se tedaj pojavi solidarnost z žrtvami. Podrobneje: »Radikalizacija skozi kondenzacijo je odvisna od moči čustvenih vezi med posamezniki, natančneje vezi s posamezniki, ki trpijo zaradi državne reakcije na radikalistični izziv. Tovarišev za zapahi ne smemo zapustiti; tovariši, ubiti v policijskem nasilju ali v zaporu so mučeniki, katerih smrt zahteva odziv. V mnogih primerih je reakcija povišana nagnjenost k nasilju, da se maščuje državno nasilje« (McCauley & Moskalenko, 2008: 425). Nadalje, »v majhnih osebnih skupinah grožnje zunanjih skupin zanesljivo vodijo h povišani koheziji skupine, spoštovanju vodij skupin, sankcij za odstopanja znotraj skupine in idealizacije norm skupine« (McCauley & Moskalenko, 2008: 426).

Postopki radikalizacije imajo različne časovne sheme, zaplete in obrate; razlike, ki so odvisne od lastnosti političnih režimov, na katere odgovarjajo. Porast nasilja je mnogo večji v nedemokratskih državah. V Španiji avtokrata Franca in na Bližnjem vzhodu je bilo z zatiranjem pogosto nemogoče prekiniti proteste, marveč je zatiranje prispevalo k porastu podpore nasilju. Vendar pa se lahko, kot nakazuje španski primer, nasilje razvije z odpiranjem priložnosti znotraj postopka liberalizacije in tranzicije, tako kot način pogajanja kot tudi kot reakcija na očitno frustracijo upanja na hitrejši in globlji postopek demokratizacije. Dolgoročna zapuščina neposrednih izkušenj policijskega nasilja lahko podpihuje radikalizacijo skupin aktivistov, tako levičarskih kot desničarskih, kot tudi etnonacionalističnih skupin. Raziskave o »doma vzgojenih« radikalcih prav tako nakazujejo pomembnost poistovetenja z žrtvami zatiranja v oddaljenih konfliktih, kar Khosrokhavar (2004) definira kot postopek ponižanja po drugem.

Dinamika organizacij in radikalizacija

Družbena gibanja so omrežja posameznikov in organizacij, ki si delijo nekatere cilje in sodelujejo v skupnih protestih, a drugo z drugim tudi tekmujejo za moč in sredstva (Diani, 1992). Kljub temu, da se skladajo glede določenih ciljev, se skupine v istih gibanjih pogosto razhajajo v ideologijah in oblikah dejavnosti. Znotraj relacijskega polja lahko interakcije med različnimi skupinami sprožijo postopke eskalacije, kadar skupine poskušajo s prisvojitvijo radikalnejših stališč ali rabo nasilnejših načinov delovanja prekositi druga drugo (Bosi in Davis, 2017). Medtem, ko ciklusi protestov s seboj prinesejo veliko količino organizacij družbenih gibanj, ki na vrhuncu protestov načeloma sodelujejo, je zelo možno, da zatoni mobilizacije vodi v spore glede najboljših strategij in taktik za uporabo v premagovanju trenutne krize. Ko se skupine in organizacije borijo za redke vire, vključujoč rekrute in podporo privržencev in opazovalcev, se pojavi tekmovalnost (della Porta, 1995; Zwerman in Steinhoff, 2005).

Viri, ki so določenim skupinam na voljo, vplivajo na njihovo dejavnost. Vse organizacije morajo mobilizirati materialne in simbolične vire znotraj svojega okolja in jih dodeliti različnim nalogam. Dostopnost določenih vrst virov ali pomanjkanje drugih lahko skupinske akterje vodi v rabo političnega nasilja. Nabori dejavnosti, zakoreninjeni v skupni subkulturi aktivizma, vsebujejo nekateri predvidljive možnosti, druge pa izključujejo (Tilly, 1986: 390). Oblike dejavnosti so kulturno omejene tako v času kot prostoru. Ne le, da jih omejujejo tradicije, ki se prenašajo z generacije aktivistov na generacijo in se kristalizirajo v inštitucijah (Tilly, 1986), ampak so tudi normativno omejene glede na to, kar se šteje za moralno dobro. Nadalje, različni skupinski akterji pripisujejo istim pogojem različne pomene. Organizacijski viri in kontekstne priložnosti uveljavljajo svoje učinke posebej glede na to, kako jih umeščajo akterji družbenih gibanj. Umestitve so sheme interpretacij, ki posameznikom omogočajo »lokacijo, zaznavo, identifikacijo in označitev« dogodkov v njihovem življenjskem prostoru in svetu (Snow in drugi, 1986: 464; Snow in Byrd, 2007). Radikalizacijo lahko nato sprožijo mehanizmi tekmovalne eskalacije in nasilnega boja za prevlado.

Tekmovalna eskalacija je pomemben mehanizem radikalizacije (della Porta, 2013). Študije družbenih gibanj so našle povezavo med radikalizacijo in razvojem protestnih ciklusov. Medtem ko valovi protestov s seboj pogosto prinesejo normalizacijo nekoč nekonvencionalnih oblik protesta, lahko vodijo tudi v razvoj nekaterih nasilnih oblik dejavnosti, ki se lahko med ciklusom spreminjajo: v začetku so bolj občasne in defenzivne, nato pa vse bolj organizirane in ritualizirane. Proti koncu ciklusa, ko se število protestnih dogodkov in njihov obseg zmanjšujeta, se razvijejo tajne oblike nasilja (della Porta in Tarrow, 1986; della Porta, 1995). Eden izmed razlogov za to radikalizacijo je organizacijska tekmovalnost znotraj tesnega okolja družbenih gibanj, družin družbenih gibanj (ki jih sestavljajo družbena gibanja, ki si delijo nekatere splošne naklonjenosti in so pogosto v zavezi) in širših sektorjev družbenih gibanj, ki vsebujejo mnoštvo družin družbenih gibanj. Nasilni boj za prevlado se nato razvije med različnimi skupinami, ki se borijo za pridobitev rekrutov in podpore od radikaliziranih privrženecv (della Porta, 1995 in 2013; Crenshaw, 1995 in 2001; Bloom, 2005; Alimi in drugi 2015). Nekatere skupine uporabljajo več nasilja v upanju pridobitve ugleda zaradi učinkovitosti, da bi privlačile nove rekrute in utrdile obstojnost skupine (Crenshaw, 1985). Primer tega so družbeno-revolucionarne oborožene skupine v Italiji in Nemčiji v 70. letih 20. stoletja (della Porta, 1995). V splošnem je tekmovalnost največja med organizacijami, ki stremijo k istim ciljem in ciljajo na iste skupine podporniških skupin, kar povzroča diferenciacijo ciljev in taktik, s pomočjo česar naj bi bilo mogoče skupine razločiti od njihovih tekmecev. Izbira radikalnih oblik delovanja se nadaljuje skozi rahlo diferenciacijo ciljev in taktik (McCarthy in Zaid, 1973). Uporaba intenzivnejših in bolj brutalnih oblik nasilja lahko poveča podporo in dotok rekrutov iz radikalnih okolij, a hkrati predstavlja tveganje za odbijanje širših občinstev in provokacijo protinapadov na njihove podporniške

skupine. Ali se tovrstno tekmovanje konča v radikalizaciji, je odvisno od razpona družbene sprejemljivosti nekaterih oblik nasilja, kar je pogosto povezano z vladnimi ukrepi, ki ciljajo na širše skupnosti in zvišujejo splošno raven nasilja (Bloom, 2005). Ko je privzem določenih nasilnih taktik nagrajen zaradi splošne podpore za militantno dejavnost znotraj določene podporniške skupine, bo ta izid pahnil radikalne skupine v nasilen boj za prevlado pri pridobivanju podpore. Poleg družbene sprejemljivosti med podporniki organizacije, so faktor za eskalacijo lahko tudi odnosi med vodji in višjimi člani, lahko pa so tudi faktorji v prid zmernosti ter pospešujejo ali zavirajo dinamiko boja za prevlado.

Raziskave so pokazale, da so se tako na levi kot na desni, v etnonacionalizmu in islamskem fundamentalizmu, notranji strateški spori končali z intenzivno radikalizacijo ene in zmerno umiritvijo druge frakcije. Nadalje so ciklusi protesta spodbujali nastanek nasprotnih gibanj, pogosto s fizičnimi konflikti med bojovníki različnih strani (della Porta, 2013). Iz organizacij, aktivnih v protestnih ciklikih, je zaradi notranjih sporazumov vzniknilo več tajnih organizacij. Italijanske levičarske skupine so se odcepile od stranke Partito Comunista Italiano, njihove desničarske ustreznice pa iz Movimento Sociale Italiano, baskovska Euskadi Ta Askatasuna (ETA; Baskovska dežela in svoboda) je vzniknila iz Partido Nacionalista Vasco, islamistične skupine iz Muslimanske bratovščine, vse tedaj, ko so nastajajoča gibanja obravnavale njihove izvirne skupine za premile, če ne že kar izdajalske (della Porta, 2013). Eksperimentiranje z nasilnimi taktikami je vzniknilo iz poskusov prevlade nad drugimi skupinami, kar je privlačilo ostale borce, ter skozi majhne, vsakodnevne prilagoditve na taktike nasprotnikov. Organizacijska tekmovalnost je vplivala na postopek radikalizacije. Organizacije družbenih gibanj so ciljno prilagodile svoje strateške odločitve glede na različne podporniške skupine, da bi se jim bolj prikupile. Nasilje je postalo, predvsem med zatonom faz mobilizacije, prepoznavni znak z namenom pritegnitve pozornosti skupin v radikaliziranih gibanjih.

Med tem postopkom so nekatere organizacije prilagodile svojo strukturo vse bolj militarizirani obliki dejavnosti. Natančneje, skozi ustvarjanje vojaških teles, najprej posvečenih obrambi, kasneje pa napadu. V vseh primerih so se strukture, specializirane za nasilno dejavnost, počasi razvile med boji s političnimi nasprotniki in policijo, dokler niso nekateri primeri nasilja ali zatiranja prisilili njihovih članov »pod zemljo«. Medtem, ko so v primeru Italije ulični boji vsebovali levičarje proti desničarjem, so se etnonacionalisti v baskovski deželi bojevali (četudi ne fizično) z razredno definicijo sporov. V primeru islamistov so trdi, občasno fizični, spori postavili levičarska družbena gibanja proti nacionalističnim in verskim gibanjem.

Prisotnost raznovrstnega nabora dejanj lahko vpliva na možnost uspeha družbenih gibanj bodisi v pozitivni bodisi v negativni smeri. Raziskave o družbenih gibanjih izpostavljajo mehanizem radikalnega okrilja, ki se nanaša na vpliv skupin z radikalnejšimi stališči ali načini delovanja na večinsko nenasilna gibanja. Medtem ko lahko pod nekaterimi pogoji radikalna dejanja prispevajo k zatiranju in stigmatizaciji, lahko v drugih primerih povišajo pozornost in podporo, s čemer prisilijo elite v sodelovanje z zmernimi skupinami (glej npr. Haines, 1984; Chenoweth in Schock, 2015; McCammon in drugi, 2015).

Radikalna okolja: mikrodinamika radikalizacije

Raziskave o političnem nasilju so se z namenom razlage, zakaj se posamezniki zatekajo k radikalni dejavnosti, osredotočale na različne lastnosti. Prve študije na tem področju, ki so merile na psihopatologijo, denimo odvisnost, krožne reakcije, ali iskanje osebne identitete, se niso nikoli podale v empirično raziskovanje, delno zaradi tega, ker oborožene skupine pogosto izbirajo nedisciplinirane ali nezanesljive posameznike (Crenshaw, 1995; Horgan, 2008). Druge teorije so poudarjale zamere: »teroristi« naj bi prihajali iz najbolj prikrajšanih (zafrustriranih in zato agresivnih) skupin v neki populaciji. Tudi tukaj so bili empirični dokazi v najboljšem primeru nedosledni. Nedavni pristopi znotraj študij terorizma so prenesli fokus z zamer na pohlep in poudarjajo uporabnost, definirano kot racionalno sredstvo v odgovor na revščino, neenakost, družbeno izključenost ali odvzeme pravic. Profiliranje skupin v populaciji, ki posedujejo eno ali več izmed teh lastnosti kot »tveganih za radikalizacijo«, je postala zelo razširjena »protiteroristična« taktika (Goodwin, 2004). Te razprave je mogoče najti na različnih področjih raziskav o političnem nasilju. V nedavnih razpravah o samomorilskih napadih se, po izključitvi kliničnih motenj, mnenja glede motivacij posameznikov razhajajo. Nekateri strokovnjaki poudarjajo, kako podrobna koreografija samomorilskih napadov stremi k utrditvi solidarnosti (Moghaddam, 2005); drugi poudarjajo moralno logiko (Atran, 2006); spet tretji izpostavljajo strateško stališče z ozirom na uspeh preteklih samomorilskih misij (Pape, 2005).

Pogosta opazka je, da se motivacije razlikujejo (Horgan, 2008). Bjørge (2005) na primer razlikuje med ideološkimi aktivisti, ki jih motivirajo ideje, klateži in popotniki, ki iščejo prijateljstvo, in zafrustrirano mladino s kazensko evidenco. Poleg tega lahko poti aktivistov vključujejo kontinuiteto političnih interesov in vpletenosti, pa tudi spreobrnitev (nenaden odstop od njihove preteklosti) ali upoštevanje prošenj ali zahtev prijateljev ali sorodnikov (Linden in Klandermans, 2007; glej tudi Kimhi in Even, 2004).

Študije družbenih gibanj so poudarile vlogo političnih priložnosti in organizacijskih virov, ki jih uporabljajo omrežja aktivistov. Raziskave so z namenom razlage, kako in zakaj se normalni mladi ljudje odločijo za sodelovanje pri ekstremnem nasilju, upoštevale družbene vezi in relacijske mehanizme (glej, med drugim, della Porta, 1995 in 2013; Sageman, 2004 in 2008; Wiktorowicz, 2004; McCauley in Moskalenko, 2008; Hegghammer, 2010). Nekateri raziskovalci so izpostavili tipične korake v postopku radikalizacije: prepoznavanje nekaterih pogojev kot napačnih, umestitev teh pogojev kot nepravilnih in nasilja kot pravičnega, izpostavitve specifičnih odgovornosti in demonizacija drugih (Borum, 2003; Dalgaard-Nielsen, 2010). Kot povzemata Malthaner in Lindekilde (2017) se poti radikalizacije pogosto začnejo z naključnimi srečanji znotraj določenega okolja, že obstoječimi osebnimi vezmi ali interakcijami znotraj manjših skupin ali večjih gibanj, v katerih se tvori in utrjuje mnenja, prepričanja in vrednote.

Aktivacija militantnih omrežij je glavni mehanizem mikrodinamike radikalizacije. Glede na McAdamovo (1986) delo o novačenju v aktivizmu z visokim tveganjem, družine ali prijatelji posameznike uvajajo v določene politične ideje, srečanja s političnimi aktivisti pa jih kasneje motivirajo za sodelovanje pri začetnem aktivizmu z nizko ceno in tveganjem. Pod pogoji »biografske dostopnosti« — to velja na primer za mladostnike — »lahko imajo ti 'varni' uvodi v aktivizem dolgotrajnejše posledice /.../, saj novega rekruta izpostavi 'tveganju' za vpeljava v 'dražje' oblike sodelovanja skozi ciklični proces integracije in ponovne socializacije« (McAdam, 1986: 69).

V Italiji so se v 70. letih 20. stoletja omrežja prijateljev in tovarišev izkazala za relevantna ne le v postopkih radikalizacije za ideološke skupine, ampak tudi v eskalacijah etnonacionalističnih organizacij, od zahtev za državljanske pravice do oboroženega boja za neodvisnost (della Porta, 1995; Alimi in drugi, 2015). Do podobnih razvojev je prišlo tudi v skupinah verskih fundamentalistov. Wiktorowicz (2005) v svoji raziskavi o organizaciji al Muhajiroun v Združenem Kraljestvu izpostavlja postopek individualne radikalizacije, ki sledi nekaterim specifičnim korakom. Fazi kognitivne odprtosti, ki včasih izvira iz osebne krize, sledi verska spreobrnitev. Že obstoječe povezave s sorodniki in prijatelji lahko nato pospešijo povezavo z radikalnimi organizacijami (Wiktorowicz, 2005: 15). Novačenje lahko poteka tudi od zgoraj navzdol, pri čemer ga vodijo programi ozaveščanja na ravni organizacije. »Izpostavljenost naukom v obliki predavanj in sodelovanja v dejavnostih gibanja vodi v intenzivnejšo socializacijo znotraj zaprtih učnih skupin, kjer se ideološka zavezanost utrjuje skozi osebne in čustvene vezi, ki posameznika pripravijo na sodelovanje v nasilni dejavnosti« (Wiktorowicz, 2005: 20).

V primeru džihadistične mikromobilizacije v zahodni družbi Sageman (2004) identificira postopke radikalizacije »od spodaj navzgor«, ki vključujejo že obstoječe osebne vezi. Radikalna prepričanja oblikujejo individualne poti radikalizacije, kadar niso le skladna z osebnimi izkušnjami, ampak sovpadajo tudi s prijateljskimi ali sorodstvenimi omrežji. Kliče enako mislečih prijateljev se pojavljajo predvsem okoli mošej ali drugih prostorov, kjer tesne vezi spodbujajo zvestobo skupini. Te skupine, ki so majhne in tesne, zagotavljajo intenzivne interakcije (ang. *echo chamber*), ki tvorijo in utrjujejo radikalna prepričanja v vse večji izolaciji (Sageman, 2004: 110, 120–21; 2008: 86–87). Skupina postaja posamezniku vse pomembnejša, medtem ko imata širša skupnost in družina nanj vse manj vpliva. Ko zvestoba skupini narašča, pride do umika, zaprtja in izolacije (Sageman, 2004 in 2008). Mentorji in vrstniki lahko delujejo kot »magneti za radikalizacijo«, kar povečuje zvestobo skupini (Wiktorowicz, 2004; Bakker, 2006; Bokhari in drugi, 2006; Hegghammer, 2006 in 2010; Precht, 2007; Neumann in Rogers, 2008; Dalgaard-Nielsen, 2010).

Kot opazata McCauley in Moskalenko (2008: 419), »je redko, da se posameznik pretvori iz simpatizerja v aktivista nenadoma, skozi neko tveganje ali žrtvovanje. Navadno je posameznikovo napredovanje v teroristično skupino počasno in postopno z mnogimi manjšimi preskusi, preden se mu zaupa s pomembnejšimi misijami ter mnogimi nenasilnimi nalogami, preden mu naročijo uporabo pištole ali bombe«. To je večinoma res tudi za tako imenovane teroriste samotarje, ki imajo kompleksnejše in prekinjene poti. »Do neke mere družbeno zakoreninjene v radikalnih gibanjih ali skupinah na neki točki v času, so poti, ki jih vodijo do tega, da na neki točki samovoljno izvršijo teroristično dejanje, oblikovane tudi skozi *vzor-ce neuspešnega pridruževanja, življenja na robu, zavrnitve, ali nepotrpežljivega vztrajanja in odmika od* apatične skupine ali okolja« (Malthaner in Lindekilde, 2017: 170; poudarek v izvirniku).

POT	DOMINANTNE MOTIVACIJE (MIKRO RAVEN)	OMREŽJA, RELEVANTNA ZA NOVAČENJE (VMESNA RAVEN)	DOJEMANJE KONTEKSTA (MAKRO RAVEN)
Ideološko	Ideološko, identiteta	Družina in teritorialne tradicije	Morebitna revolucionarna situacija
Uporabnost	Težnja k spremembam	Politične skupine	Zaprte priložnosti
Solidarnost	Izkustvena kognicija	Vrstniki	Zaostrovanje političnih sporov

Tabela I: Poti radikalizacije (Bosi in della Porta, 2012)

Poti radikalizacije

Če so za večino dejavnosti omrežja pomembna, je izziv določiti, katera omrežja vodijo v radikalizacijo. V vseh primerih omrežij ne le izkoriščajo, temveč tudi proizvajajo delujoče radikalne skupine (Wood, 2003; della Porta, 2013). Z relacijske perspektive so akademiki preučevali poti radikalizacije na treh povezanih ravneh: individualne motivacije, da bi razumeli različne osebne odločitve (mikro raven); omrežje, ki pospešuje novačenje, da bi razumeli postopke socializacije in kako so ti odvisni od postopkov novačenja oboroženih skupin v določenih trenutkih (vmesna raven); in kako posamezniki dojemajo zunanje priložnosti, da bi lahko preučili družbeno vrednost konteksta v povezavi z njihovo vpletenostjo (makro raven) (White, 1992; della Porta, 1995; Zwerman in drugi, 2000; Steinhoff in Zwerman, 2008).

Bosi in della Porta (2012) sta izpostavila tri poti radikalizacije (glej Tabelo 1), ki so bile pogoste v Rdečih brigadah in Irski republikanski armadi. Na ideološki poti izpostavljajo pomembnost globoko zakoreninjenih družinskih in lokalnih tradicij, ki udeležencem dovoljujejo umestitev odločitve o pridružitvi oboroženemu boju v kontinuirano zgodbo. Družina in neposredno okolje sta zagotovila politično vpeljavo v ideološko ozadje, v katerem je upor mogoče umestiti kot obvezo v kontekstu, ki se ga šteje za primerne za uspešno nadaljevanje starih bojev. Na instrumentalni poti novačenje poteka s pomočjo prepričanja, da nenasilni načini političnega protesta niso bili več učinkoviti zaradi zapirajočih se političnih priložnosti. Tretja pot se je razvila iz solidarnosti s skupnostjo v krizi, znotraj okolja, ki ga označujejo intenzivna čustva (med katerimi se pogosto pojavljata jeza in maščevalnost). Postopki novačenja so načeloma hitrejši v okviru tretje poti kot pri prejšnjih dveh in večinoma vključujejo novo generacijo zelo mladih bojnikov, ki so neposredno vpeljani v politiko skozi ulične boje proti nasilju varnostnih sil in nasprotujočih gibanj.

Na mikro ravni se te poti stikajo z nekaterimi pogoji na vmesni in makro ravni (Bosi in della Porta, 2012: 372):

»Na makro ravni se je prva pot primerno razvila na začetku ciklusa radikalizacije, ko so bili protesti še na vrhuncu in sprožali optimistična prepričanja glede bližajoče se revolucije. Prav dejanja teh tradicionalističnih bojnikov so nato prispevala k vse večjim trenjem na makro ravni. Občutek zapiranja političnih priložnosti je nekatere aktiviste, vpletene v nenasilna družbena gibanja, prisilil v instrumentalno izbiro nasilnih sredstev, ki so jih šteli za edino možnost učinkovitega nadaljevanja boja. Transformacije socialno-političnega sistema so, po mnenju teh bojnikov, zahtevale spremembo v njihovi naklonjenosti političnemu nasilju. Končno je groba dinamika spopadov z državo in nasprotnimi gibanji privedla v radikalizirano okolje, v katerem so mladi posamezniki hitro postali vpleteni v oboroženo dejavnost na podlagi solidarnosti s skupnostjo, ki naj bi bila nepravilno zatirana.«

Te razlike so bile v interakciji tudi z organizacijsko dinamiko na vmesni ravni, kar je vplivalo na postopek novačenja. Oborožene skupine, ki sta jih preučevala Bosi in della Porta (2012) in so jih ustanovili tradicionalistični borci, so vzdrževale kontinuiteto s preteklostjo, pri čemer so sledile modelu vojske na Severnem Irskem in leninistične garde v Italiji. Vendar pa je, ko se je nasilje razširilo na manj organizirane oblike, vpletenost druge generacije privedla do sprememb v organizacijskih strategijah in oblikah, kar je predstavljalo izziv hierarhični strukturi, ki so jo vpeljale prejšnje generacije in centrifugalne evolucije.

To pojasni tudi, zakaj dve (ali več) generaciji rekrutov pogosto sledita različnim motivacijam. V mnogih primerih je prva generacija »odraščala« znotraj dolgotrajnih tradicij družbenih gibanj, pa naj gre za »rdečo« subkulturo levice, nostalgčna fašistična okolja desnice, radikalne nacionalistične skupnosti, ali specifične verske enklave islamskih fundamentalistov. Prisotnost različnih generacij borcev v oboroženih organizacijah se pojavlja tudi v drugih primerih. Reinares (2001) opaza mnoge razlike med generacijami, vpeljanimi v ETA v prvi polovici 70. let in generacijami, vpeljanimi v 80. in 90. letih. V začetku so novi člani ETA bili stari večinoma med 20 in 30 let ter prihajali iz avtohtonih družin, ki so živele v majhnih in srednje velikih naselbinah, v katerih je bila raba avtohtonega jezika Euskera pogosta. Sčasoma so postajali aktivisti ETA mlajši, manj integrirani v baskovske tradicije (prijahali so z urbanega okolja z manjšim številom govorcev baskovskega jezika in pogosto visoko prisotnostjo priseljencev) in pogosteje imeli neposredne izkušnje z oboroženim bojem (Reinares, 2001: 19).

Podobne poti mikro mobilizacije lahko najdemo tudi v drugih oboroženih skupinah. Viterna (2006) na primer izpostavlja tri različne poti do sodelovanja žensk v gverilskih bojnih enotah v El Salvadorju: politična gverila, apatična gverila in rekrutirana gverila. Politične gverile, katerih člani so se večinoma pridružili vojni bolj zgodaj, delujejo na podlagi trdno zakoreninjenih političnih in ideoloških prepričanj, ki jih pogosto utrjuje sodelovanje v političnih organizacijah in družinska omrežja, ki podpirajo gverilski aktivizem. Apatične gverile so se pridružile boju med potekom državljanske vojne, ko so jim zatiranje s strani vlade in ekonomske motnje začele dajati vtis, da nimajo nobene druge možnosti. Rekrutirane gverile so poudarjale osebne razloge namesto splošnejših političnih gibanj, pri čemer so se pogosto pojavljale motivacije, kot je iskanje avanture ali maščevanje.

Raziskave o islamskih bojnikih so prav tako pokazale generacijske razlike. V Al Kaidi sta posebej izpostavljeni vsaj dve generaciji. V prvi generaciji »so vsi prihajali iz muslimanskih držav in so že prej sodelovali v političnem aktivizmu; skoraj vsi so šli neposredno z Bližnjega vzhoda v Afganistan. Imeli so le malo izkušenj z zahodom in živeli tradicionalno življenje (tradicionalna poroka, ženske pa so ostajale doma« (Roy, 2004: 301). Od zgodnjih 90. let naprej so bile nove skupine bojnikov »v veliki večini dalje od doma kot njihovi predniki, imeli le malo (če sploh kaj) povezave s katerokoli muslimansko državo in so se premikale

po svetu od ene verske vojne do druge» (Roy, 2004: 302). Med primeri, ki jih je Roy analiziral, je večina zapustila svojo matično državo zaradi boja ali izobraževanja in so sprejeli vrednote zahoda: nihče ni hodil k verouku, imeli so izobrazbo v tehniki ali znanosti, vsi so govorili zahodne jezike, pili alkohol, imeli dekleta, kadili (Roy 2004: 311) in niso bili tradicionalno poročeni. Do njihove ponovne islamizacije je navadno prišlo zaradi individualnega iskanja identitete ob izkušnjah diskriminacije v gostiteljski državi. Novačenje je pogosto potekalo s spoznavanjem afganistanskih veteranov v mošejah, mnogi pa so po pridružitvi Al Kaidi prekinili družinske vezi. Roy (2017) piše, da je nov rekrut mlad, migrant ali spreobrnjenec druge generacije, pogosto vključen v občasne manjše kriminalne prekrške, skoraj brez verske izobrazbe, ima pa hitro in nedavno zgodovino (ponovne) spreobrnitve, pogosteje v okviru skupine prijateljev ali preko interneta kot pa v kontekstu neke mošeje. Sprejem religije večinoma ni skrivnost, ampak se kaže javno, ni pa nujno v povezavi s poglobitvijo v versko prakso. Retorika tega preloma je nasilna – sovražnik je *kafir*, nekdo s komer se ni mogoče pogajati –, vključuje pa tudi njihove družine, katerih člane obtožujejo neupoštevanja islama ali nepripravljenosti na spreobrnitev.

Zunanji dogodki in pogoji imajo torej vpliv na radikalizacijo skozi posameznikova dožemanja teh dogodkov in načine njihove interpretacije in obdelave.

Zaključki

Ko si ogledamo postopek radikalizacije, se naša pozornost usmeri na razvoj ciklusov protesta (della Porta, 2013). Radikalizacija je sestavljen postopek, ki vsebuje kognitivno radikalizacijo, spremembe aktivističnih praks in relacijske mehanizme, ki delujejo na zapletene načine (Malthaner, 2016: 2017). Taktike protestov s seboj pogosto prinesejo trenja med protestniki in policijo, pri čemer se slednja kaže kot najbolj viden obraz države. V mehanizmu naraščajočega policijskega nadzora se nasilje razvije kot odziv na trdo in vsesplošno zatiranje, ki ga radikalizirani akterji imajo za brutalno in globoko nepravilno. Nasilje in tako imenovano proti-nasilje se združujeta znotraj interaktivnih postopkov. Transformativni dogodki naraščajočega nasilja proizvajajo mučenike in mite, spodbujajo pa tudi razvoj struktur in norm, ki poustvarjajo nasilje in gradijo pot do radikalnega političnega nasilja. Ti dogodki, od protestov do državljanskih vojn, vplivajo tako na te, ki v njih neposredno sodelujejo, kot tudi na tiste, ki se (z razdalje) čustveno poistovetijo s sodelujočimi. Med intenzivnim političnim in družbenim konfliktom oblike dejavnosti naraščajo skozi notranjo tekmovalnost, soočanje z nasprotniki, ali bližnja srečanja z državo. Naraščanje tekmovalnosti povezuje radikalizacijo z interakcijami znotraj in med organizacijami družbenih gibanj, družinami in sektorji. V teh interakcijah nasilje delno služi kot sredstvo za prevlado nad tekmeči, delno pa kot nenamerna posledica eksperimentiranja z novimi taktikami fizičnega spopada. Aktivisti se tako počasi socializirajo skozi rabo radikalnih načinov delo-

vanja. V postopku aktivacije bojovniških omrežij kognitivna in čustvena dinamika prav tako podpirata vzdrževanje predanosti znotraj podzemnih okolij in organizacij, tako na domači kot mednarodni ravni.

Če povzamemo, radikalizacija ima vznikajoč karakter. Izbira nasilja se razvije v dejavnosti. Onkraj izvirnih razkolov, identitet in interesov se med postopkom radikalizacije ustvarjajo, ošibijo ali utrjujejo novi. Radikalizacija tako pridobi lastno logiko in proizvaja isto polarizacijo, ki ji omogoča delovanje (Wood, 2003: 19; Kalyvas, 2006: 389; della Porta, 2013). Kot izpostavljata McCauley in Moskalenko (2011: 223), »se radikalizacija dogaja Njim in Nam. Do politične radikalizacije posameznikov, skupin in širših javnosti pride po protiakciji in reakciji, konca poti pa večinoma ne more nadzorovati le ena stran spora. Radikalizacija vznikne iz razmerja, med trenjem, ki ga povzroča medskupinska tekmovalnost in konflikt, ki razgreva obe strani. V tem razmerju je potrebno razumeti, ali je radikalizacijo potrebno razlikovati od terorizma. Osredotočanje na druge ni dovolj. Osredotočanje na nas ni dovolj. Bistvenega pomena je osredotočanje na časovno dinamiko«. Transformativni dogodki, kot so denimo spori med nasprotnimi skupinami, so izjemno pomembne prelomne točke v postopku radikalizacije, saj se jih intenzivno občuti (della Porta, 1995).

Izjava o razkritju

Avtorica ni seznanjena z nikakršnimi pripadnostmi, članstvi, financiranji ali finančnimi holdingi, ki bi lahko vplivali na objektivnost tega članka.

Radicalization: A Relational Perspective

Radicalization is a process of escalation from nonviolent to increasingly violent repertoires of action that develops through a complex set of interactions unfolding over time. Looking at radicalization mainly through the lenses of a relational approach, this article suggests that social movement studies allow us to bridge structural and agentic explanations in an analysis of the impact of political opportunities and organizational resources, as well as framing, in explaining forms of action and inaction. Available political opportunities influence the reactions of political and political actors in general to movement demands, thus affecting social movements' strategic choices. Moreover, the availability (or lack) of material and symbolic resources affects the choice of radical repertoire. Finally, organizational resources and contextual opportunities are framed differently by social movement actors, in some cases facilitating radicalization. At the individual level, different paths of radicalization are singled out.

Keywords: radicalization, political violence, social movements, protest.

Literatura

- Alimi, E.Y., Demetriou, C. in Bosi, L. (2015). *The Dynamics of Radicalization: A Relational and Comparative Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Atran, S. (2006). *Global network terrorism: sacred values and radicalization*. Washington, DC: National Science Foundation Briefing.
- Bakker E. 2006. *Jihadi terrorists in Europe*. Wessenaar: Netherlands Institut of International Relations Clingendael.
- Beissinger, M. R. (2002). *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bjørge, T. (2005). *Root Causes of Terrorism*. London: Routledge.
- Bjørge, T. in Horgan, J. (ur.) (2009). *Leaving Terrorism Behind: Individual and Collective Disengagement*. New York: Routledge.
- Bloom, M. (2005). *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*. New York: Columbia University Press.
- Bokhari, L., Hegghammer, T. Lia, B. Nesser, P. in Toennesen, T. H. (2006). »Paths to global jihad: radicalisation and recruitment to terror networks«. *Proceedings of FFI Seminar*. Oslo: Norwegian Defence Research Establishment (FFI).
- Borum, R. (2003). »Understanding the terrorist mindset«. *FBI Law Enforcement Bull*, 72(7). Dostopno na: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/201462.pdf>
- Borum, R. (2011). »Radicalization into violent extremism. I: a review of social science theories«. *Journal of Strategic Security*, 4(4), str. 7–36.
- Bosi, L. in Davis, D. (2017). »What is to be done? Agency and the causation of transformative events in Ireland's 1916 Rising and 1969 Long March«. *Mobilization*, 22(2), str. 223–243.
- Bosi, L. in della Porta, D. (2012). »Micro-mobilization into armed groups: ideological, instrumental and solidaristic paths«. *Qualitative Sociology*, 35, str. 361–383.
- Bosi, L. in Malthaner, S. (2015a). »Political violence«. V della Porta, D. in Diani, M. (ur.), *Oxford Handbook of Social Movements*, Oxford: Oxford University Press, str. 439-451.
- Bosi, L. in Malthaner, S. (2015b). »Shifting forms of political violence: a socio-spatial relational approach.« Predstavljeno na: Chicago: American Sociological Association General Conference.

Chenoweth, E. in Schock, K. (2015). »Do contemporaneous armed challenges affect the outcomes of mass nonviolent campaigns?«. *Mobilization*, 20(4), str. 427–451.

Coolsaet, R. (ur.). (2011). *Jihadi terrorism and the radicalisation challenge. European and American Experiences*. Ashgate: Farnham.

Crenshaw, M. (1981). »The causes of terrorism«. *Comparative Politics*, 13(4), str. 379–399.

Crenshaw, M. (1985). »An organizational approach to the analysis of political terrorism«. *Orbis*, 29(3), str. 465–489.

Crenshaw, M. (1995). »Thoughts on relating terrorism to historical contexts«. V Crenshaw, M., *Terrorism in Context*, University Park: Pennsylvania State Universtiy Press, str. 3–24.

Crenshaw, M. (2001). »Theories of terrorism: instrumental and organizational approaches.« V Rappoport, D., *Inside Terrorist Organizations*, London: Frank Cass, str. 13–31.

Crone, M. (2016). »Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body«. *International Affairs*, 92(3), str. 587–604.

Dalgaard-Nielsen, A. (2010). »Violent radicalization in Europe: what we know and what we do not know«. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(9), str. 797–814.

della Porta, D. (1995). *Social Movements, Political Violence, and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.

della Porta, D. (2003). »Violence and the new left«. V Heitmeyer, V. in Hagan, I. (ur.), *International Handbook of Violence Research*, Dordrecht: Kluwer Academy, str. 383–398.

della Porta, D. (2013). *Clandestine Political Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

della Porta, D. (2016). *Where Did the Revolution Go?* Cambridge: Cambridge University Press.

della Porta, D in Diani, M. (2006). *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell.

della Porta, D in Reiter, H. (ur.). (1998). *Policing Protest: The Control of Mass Demonstration in Western Democracies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

della Porta, D. in Reiter, H. (2004). *Polizia e protesta*. Bologna: Il Mulino.

- della Porta, D. in Tarrow, S. (1986). »Unwanted children: political violence and the cycle of protest in Italy 1966– 1973«. *European Journal of Political Resolutions*, 14, str. 607–632.
- della Porta, D. in Tarrow, S. (2012). »Interactive diffusion. The coevolution of police and protest behavior with an application to transnational contention«. *Comparative Political Studies*, 45(1), str. 119–152.
- Diani, M. (1992). »The concept of social movement«. *The Sociological Review*, 40(1), str. 1–25.
- Goodwin, J. (2004). »Review essays: What must we explain to explain terrorism?« *Social Movement Studies*, 3, str. 259–265.
- Gunning, J. (2007). »A case for critical terrorism studies?« *Government and Opposition*, 42(3), str. 363–393.
- Haines, H. H. (1984). »Black radicalization and the funding of civil rights: 1957– 1970«. *Social Problems*, 32(1), str. 31–43.
- Hegghammer, T. (2006). »Terrorist recruitment and radicalization in Saudi Arabia«. *Middle East Policy*, 13(4), str. 39–60.
- Hegghammer, T. (2010). *Jihadism in Saudi Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horgan, J. (2008). »From profiles to pathways: the road to recruitment«. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 618, str. 80–94.
- Horgan, J. in Braddock, K. (2010). »Rehabilitating the terrorists? Challenges in assessing the effectiveness of deradicalisation programs«. *Terrorism and Political Violence*, 22, str. 267–291.
- Jackson, R., Smyth, M. B. in Gunning, J. (2009). *Critical Terrorism Studies: A New Research Agenda*. London: Routledge.
- Kalyvas, S. N. (2006). *The Logic of Violence in Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Khosrokhavar, F. (2004). *L'islam dans les prisons*. Paris: Balland.
- Kitschelt, H. (1985). »New social movements in West Germany and the United States«. *Political Power and Social Theory*, 5, str. 273–342.
- Kitschelt, H. (1986). »Political opportunity structures and political protest: anti-nuclear movements in four democracies«. *British Journal of Political Science*, 16, str. 57–85.
- Kimhi, S. in Even, S. (2004). »Who are the Palestinian suicide bombers?« *Terrorism and Political Violence*, 16(16), str. 815–40.

Kriesi, H. (1995). »The political opportunity structure of new social movements: its impact on their mobilization.« V Jenkins, J. C. in Klandermans, B. (ur.), *The Politics of Social Protest*, Minneapolis/London: University of Minnesota Press, str. 167–198.

Kriesi, H., Koopmans, R., Giugni, M. in Duyvendak, J. W. (1995). *New Social Movements in Western Europe*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.

Kundnani, A. (2012). »Radicalisation: the journey of a concept«. *Race & Class*, 54(2), str. 3–25.

Linden, A. in Klandermans, B. (2007). »Revolutionaries, wanderers, converts, and compliants«. *Journal of Contemporary Ethnography*, 36(2), str. 184–201.

Malthaner, S. (2011). *Mobilizing the Faithful. Militant Islamist Groups and Their Constituencies*. Frankfurt am Main: Campus.

Malthaner, S. (2016). *Radical milieus in processes of radicalization*. Predstavljeno na: Hannover: Processes of Radicalisation and Polarisation in the Context of Transnational Islamist Terrorism.

Malthaner, S. (2017). »Radicalisation. The evolution of an analytical paradigm«. *European Journal of Sociology*, 58(3), str. 369–401.

Malthaner, S. in Lindekilde, L. (2017). »Analyzing pathways of lone-actor radicalisation. A relational approach«. V Stohl, M., Burchill, R. in Eglund, S. H. (ur.), *Constructions of Terrorism. An Interdisciplinary Approach to Research and Policy*, Berkeley: University of California Press, str. 163–180.

McAdam, D. (1982). *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930–1970*. Chicago/London: University of Chicago Press.

McAdam, D. (1986). »Recruitment to high-risk activism: the case of Freedom Summer«. *American Journal of Sociology*, 92(1), str. 64–90.

McAdam, D., Tarrow, S. in Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. New York: Cambridge University Press.

McCammon, H. J., Bergner, E. M. in Arch, S. C. (2015). »Are you one of those women? Within-movement conflict, radical flank effect, and social movement political outcomes«. *Mobilization*, 20(2), str. 157–178.

McCarthy, J. D. in Zald, M. N. (1973). *The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization*. Morristown: General Learning.

McCauley, C. in Moskalenko, S. (2008). »Mechanisms of radicalization: pathways toward terrorism«. *Terrorism and Political Violence*, 20, str. 415–433.

- McCauley, C. in Moskalenko, S. (2010). »Measuring political mobilisation: the distinction between activism and radicalism«. *Terrorism and Political Violence*, 21, str. 239–260.
- McCauley, C. in Moskalenko, S. (2011). *Friction: How Radicalisation Happens to Them and Us*. Oxford: Oxford University Press.
- Moghaddam, F. M. (2005). »A staircase to terrorism: a psychological exploration«. *American Psychologist Journal*, 60(2), str. 161–169.
- Neumann, P. (2013). »The trouble with radicalization«. *International Affairs*, 89(4), str. 873–893.
- Neumann, P. in Rogers, B. (2008). *Recruitment and mobilisation for the Islamist militant movement in Europe*. ICSR Report, Int. Cent. Stud. Radicalisation Political Violence, London: King's College London. Dostopno na: http://icsr.info/wp-content/uploads/2012/10/1234516791ICSREURsearchReport_Proof1.pdf
- Pape, R. (2005). *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. New York: Random House.
- Precht, T. (2007). *Home Grown Terrorism and Islamist Radicalisation in Europe. From Conversion to Terrorism. An Assessment of the Factors Influencing Violent Islamist Extremism and Suggestions for Counter Radicalisation Measures*. Copenhagen: Ministry of Justice.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. New York: Columbia University Press.
- Roy, O. (2017). »The long read: Who are the new jihadis?« *Guardian*, 13. April. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/news/2017/apr/13/who-are-the-new-jihadis>
- Rucht, D. (1994). *Modernisierung und Soziale Bewegungen*. Frankfurt am Main: Campus.
- Sageman, M. (2004). *Understanding Terror Networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sewell, W. H. (1996). »Three temporalities: toward an eventful sociology«. V McDonald, T. J. (ur.), *The Historic Turn in the Human Sciences*, Ann Arbor: University of Michigan Press, str. 245–280.
- Sinai, J. (2012). »Radicalisation into extremism and terrorism«. *Intelligencer*, 19(2), str. 22–30.

- Snow, D. A. in Byrd, S. C. (2007). »Ideology, framing process and Islamic terrorist movements«. *Mobilization*, 12(1), str. 119–136.
- Snow, D. A., Rochford, B., Worden, S. K. in Benford, R. D. (1986). »Frame alignment processes, micromobilization, and movement participation«. *American Sociological Review*, 51, str. 464–481.
- Steinhoff, P. in Zwerman, G. (2008). »Introduction to the special issue on political violence«. *Qualitative Sociology*, 31(3), str. 213–220.
- Tarrow, S. (1989). *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965–1975*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Taylor, M. in Horgan, J. (2012). »A conceptual framework for addressing psychological process in the development of the terrorist«. V Horgan, J. in Braddock, K. (ur.), *Terrorism Studies: A Reader*, London: Routledge, str. 130–144.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Boston: Addison-Wesley.
- Tilly, C. (1986). *The Contentious French*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tilly, C. (2003). *The Politics of Collective Violence*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Viterna, J. (2006). »Pulled, pushed, and persuaded: explaining women's mobilization into the Salvadoran guerrilla army«. *American Journal of Sociology*, 112(1), str. 1–45.
- White, R. W. (1992). »Political violence by the non-aggrieved: explaining the political participation of those with no apparent grievances«. V della Porta, D. (ur.), *Social Movements and Violence*, London: JAI Press.
- White, R. W. (1993). *Provisional Irish Republicans: An Oral and Interpretive History*. Westport: Greenwood.
- Wieviorka, M. (1988). *Société et terrorisme*. Paris: Fayard.
- Wieviorka, M. (1993). *The Making of Terrorism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wiktorowicz, Q. (2004). »Islamic activism and social movement theory«. V Wiktorowicz, Q. (ur.), *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*, Bloomington/Indianapolis: Indiana University Press, str. 1–33.
- Wiktorowicz, Q. (2005). *Radical Islam Rising: Muslim Extremism in the West*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Wood, E. (2003). *Insurgent Collective Action and Civil War in El Salvador*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zwerman, G. in Steinhoff, P. G. (2005). »When activists ask for trouble: state-dissident interactions and the New Left cycle of resistance in the United States and Japan«. V Davenport, C., Johnston, H. in Mueller, C. (ur.), *Repression and Mobilization*, Minneapolis: University of Minnesota Press, str. 85–107.

Zwerman, G., Steinhoff, P. G. in della Porta, D. (2000). »Disappearing social movements: clandestinity in the cycle of New Left protest in the US, Japan, Germany and Italy«. *Mobilization*, 2, str. 83–100.

Marc Sageman

Prevedla Tadej Todorovič in Tina Ritlop

Kako razumeti terorizemⁱ

Zakaj se ljudje obračajo k političnemu nasilju? Analiza tega, kako je George W. Bush mobiliziral Američane, da so se spopadli z Al Kaido po posledicah napadov na ZDA 11. septembra 2001, se zdi dobra začetna točka. 20. septembra je naslovil skupno sejo ameriškega kongresa. Njegov artikuliran, prepričljiv in ganljiv govor je uokviril ameriško razumevanje in odgovor na to vrsto političnega nasilja proti Zahodu za naslednjih 15 let.

Američani imajo to noč veliko vprašanj. Američani se sprašujejo: Kdo je napadel našo državo? Dokazi /.../ kažejo na skupino ohlapno povezanih terorističnih organizacij, ki jih poznamo pod imenom Al Kaida /.../ Njihov cilj je preoblikovati svet — in vsepovsod vsiliti svoja radikalna prepričanja ljudem /.../ Teroristi imajo direktivo, ki jim zapoveduje /.../, da ubijejo vse Američane, ne razlikujejo med vojsko in civilisti, vključno z ženskami in otroki /.../ Nove člane pridobijo /.../ in peljejo v tabore v kraje, kot je Afganistan, kjer jih podučijo o strategijah terorja. Nato jih pošljejo nazaj domov ali pa jih poskrijejo v države po svetu, kjer kujejo zlo /.../ Naš sovražnik je radikalna mreža teroristov in vse vlade, ki jih podpirajo. Naša vojna proti terorizmu se začne z Al Kaido, vendar se tam še ne konča. Ne bo se končala, dokler ne bomo vsake teroristične skupine z globalnim dosegom našli, ustavili in premagali.

Američani sprašujejo: Zakaj nas sovražijo? /.../ Sovražijo našo svobodo — svobodo veroizpovedi, svobodo govora, svobodne volitve in svobodo zbiranja in nestrinjanja z drugimi /.../

Američani sprašujejo: Kako se bomo borili in zmagali to vojno? Vsa sredstva, ki jih imamo na razpolago, bomo usmerili /.../ v onemogočanje in poraz globalne teroristične mreže /.../ Pregarjali bomo vse države, ki pomagajo teroristom ali jim nudijo varen pristan. Vsaka država, v vsaki regiji, se mora odločiti. Ali ste z nami ali pa ste s teroristi. Od današnjega dne bodo ZDA vsako državo, ki še naprej skriva ali podpira terorizem, šteje za sovražni režim /.../ Vendar to ni samo ameriški boj. In na kocki ni samo ameriška svoboda. To je svetovni boj. To je boj civilizacije. To je boj vseh, ki verjamejo v napredek in pluralizem, toleranco in svobodo. Pozivamo vse narode, da se nam pridružijo /.../

ⁱ Prevod 1. poglavja knjige Marca Sagemana *Turning to Political Violence: The Emergence of Terrorism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2007.

Američani sprašujejo: Kaj se pričakuje od nas? /.../ Prosim vas, da vzdržujete ameriške vrednote in se spomnite, zakaj je toliko ljudi prišlo sem. Borimo se za svoja načela in naša glavna odgovornost je, da živimo po njih /.../

Povzročili so nam veliko škodo. Utrpeli smo veliko izgubo. In v svojem žalovanju in jezi smo našli svojo misijo in svoj trenutek /.../ Napredek človeške svobode — velik dosežek našega časa in velik up vsakega časa — je zdaj odvisen od nas. Naša država /.../ bo razblinila temno grožnjo nasilja, ki bdi nad našimi ljudmi in našo prihodnostjo. Z našim trudom in našim pogumom bomo zbrali svet za tem ciljem. Ne bomo se utrudili, ne bomo omahovali in ne bo nam spodletelo. (Bush, 2001)

Analizirajmo, kako je govor predsednika Busha mobiliziral narod, da so uporabili nasilje proti Al Kaidi. Narod in svet je naslovil kot Američan — »naša država« — in ne kot posameznik. Ko je bil narod napaden, nas je spomnil na našo skupno vez — našo družbeno identiteto kot Američanov — in zatrdil, da ja vsak napad na posameznega Američana ali na tri tisoč Američanov, napad na vse Američane. Ta grožnja »nam« je naše samorazumevanje kot Američanov naredila veliko bolj pomembno kot naše posamezne identitete. Takšen vidik »Američanov v nevarnosti« je poudaril našo skupno identiteto, zasenčil naše individualne razlike in se osredotočil na grožnjo, na ljudi, ki so nas napadli. Predsednik Bush je artikulirano primerjal in poudaril razlike med nami, svobodo-ljubečimi ljudmi, in »njimi«, svobodo-sovražnimi ljudmi. To je maksimiralo razlike med nami in hudodelci in poudarilo naše skupne lastnosti, ki si jih delimo kot Američani. Poenostavil je bistvo teroristov na morilce, ki ne razločujejo med žrtvami in katerih netoleranca je izdala njihovo religijo. Nato je zarisal ostre meje med nami in našimi zavezniki in njimi ter njihovimi zavezniki: »Ali ste z nami ali pa ste s teroristi.« Glede na to, kako kmalu po tragediji 11. septembra je Bush to spregovoril, je takšen opis situacije bil po godu večini Američanov.

Seveda je predsednik Bush, kot vodja države, moral pomagati državi osmisлити te izredne, težke in preteče dogodke in poskrbeti, da smo mi ostali lahko sledili načinu razmišljanja, čutenja in delovanja v tej situaciji. Njegovi ponavljajoči se frazi »Američani sprašujejo«, so sledile razlage in vodenje. To je ustvarilo pričakovanja za misli, občutke in vedenje Američanov, še posebej v odnosu do teh teroristov. Podlago za mobilizacijo Američanov v boju proti grožnji je pripravil s pomočjo skupne družbene identitete kot Američanov in Zahodnjakov. Čut za skupno identiteto kot ne-teroristov je v tem boju vključeval naše zaveznike¹ in oblikoval osnovo za kolektivna dejanja proti teroristom. S poudarjanjem krepostnih »nas«, »ki verjamejo v napredek in pluralizem, toleranco in svobodo«, je predse-

¹ Dan po tragediji 11. septembra je francoski časopis *Le Monde* objavil uvodnik z naslovom »Nous sommes tous Américains« (»Vsi smo Američani«), kjer so bili Francozi in vsi ljudje nasploh opredeljeni kot del večje kategorije neterorističnih žrtev, ki so se pripravljeni spopasti s teroristi. Glej Colomani, 2001.

dnik Bush dosegel in razširil svojo skupino in vključil preostali svet, ki ga je želel mobilizirati v »globalni« vojni proti terorizmu. Poskrbeti, da so se ljudje počutili vključene v dogodke po 11. septembru, da so čutili ogorčenje do storilcev, kot da bi bili napadeni sami, je bil nujen pogoj za boj proti terorizmu, za boj proti »njim«.

S tem govorom je Bush postal prototipski član skupine, ki je zagotavljal vodenje glede primernih občutkov, misli, vrednot in vedenja, ki bi ga morali kot Američani v zvezi s teroristi prevzeti. Njegova naklonjenost teksaškemu škornjem, džins hlačam in usnjenim jaknam in njegovi malapropizmi so samo poudarili njegov podoben prototipskega Američana. Dan po govoru je večina Američanov (78 odstotkov) verjela, da je predsednik dobro razložil cilje kakršnih koli morebitnih vojaških dejanj, ki bodo posledica vojne proti terorju (Moore, 2001). Državo je mobiliziral za vojno tako, da je gradil na smislu skupne družbene identitete v načrtu boja proti teroristom. Javna podpora predsedniku Bushu je dan za njegovim govorom, glede na javnomnenjsko raziskavo CNN/USA Today/Gallup, narasla na rekordnih 90 odstotkov (Moore, 2001).² Njegova visoka javna podpora je delno posledica dejstva, da je uspel ujeti počutje države in jo potisnil tja, kamor si je država želela. Celih 75 odstotkov se je strinjalo z njegovim predlaganim vojaškim odzivom, dodatnih 19 odstotkov pa se je pritoževalo, da je takšen odziv še premedel. Teden pred govorom je 88 odstotkov Američanov že mislilo, da se mora država maščevati za napade 11. septembra z vojaškim akcijo. S svojim govorom je Bush zgolj prijel vajeti že drvečega voza. Narod se je obračal nanj za vodstvo in ponotranjil njegov smisel skupne družbene identitete in norm. Američanom ni bilo treba ukazati, naj se pridružijo aparatom za državno varnost, ni bilo potrebe za prisilo ali materialno spodbudo. Več deset tisoč ljudi se je prostovoljno javilo, da so postali vojaki v boju proti Al Kaidi.

Proces mobilizacije Američanov v boju proti Al Kaidi je podoben procesu, ki vodi v politično nasilje tiste, ki jih sedaj imenujemo teroristi. Politična skupnost, ki je v stopnjujočem se konfliktu z drugo, zunanjo skupino in ne verjame več v miroljuben razplet konflikta, ki je ogorčena nad neupravičeno agresijo te skupine, bo ustvarila prostovoljce, ki se dojemajo kot vojaki, ki bodo svojo skupino branili pred to zunanjo skupino. Čeprav se ta knjiga ukvarja s tem, kar navadno imenujemo »radikalizacija« ali proces nastanka »terorista«, sta oba izraza tako nasičena z zakoreninjenimi predpostavkami, da ju je, preden ju definiramo, najprej potrebno razstaviti na način, kjer so postavljeni temelji perspektive ali paradigme³ političnega vedenja. Prav tako je obrat k političnemu nasilju lahko razumljen samo

² To je bila najvišja podpora javnosti predsedniku ZDA vseh časov, ki je podrla prejšnji rekord 89 odstotne podpore, ki jo je zabeležil njegov oče, George H. W. Bush, ob koncu sovražnosti zalivske vojne leta 1991 in 87 odstotno javno podporo, ki jo je užival predsednik Harry Truman tik po koncu sovražnosti druge svetovne vojne v Evropi.

³ V smislu Kuhna, 1970.

znotraj te paradigme, ki uokviri model, ki je predstavljen v tej knjigi. Takšna paradigma nakazuje na določene protiintuitivne ugotovitve, ki se drugače izmuznejo razlagi.

Politično nasilje s perspektive družbene identitete

Glede na to paradigmo se vsi poskusi razumevanja družbenega sveta začnejo z avtomatskim in naravnim kognitivnim procesom samokategorizacije. Moja analiza Busheve mobilizacije Američanov v boju proti Al Kaidi prikazuje, da je samokategorizacija bila za Američane osnova razumevanja njih samih in njihovih sovražnikov. Samokategorizacija je bistven proces projekta družboslovja, ki želi analizirati vedenje skupin, ki ga poznamo pod imenom teorija socialne identitete (TSI) (glej Turner, Hogg, Oakes, Reicher in Wetherell, ur., 1987). Takšna perspektiva nam omogoča, da presežemo intuitivne, a nepreverjene in zmotne predpostavke, ki vodijo naše razumevanje tega, kako ljudje postanejo teroristi in zaradi katerih raziskovanje terorizma zato stagnira (glej Sageman, 2014).

Najbolj popularna razlaga »radikalizacije v terorizmu«⁴ je, da so bodoči teroristi nagnjeni k izvajanju terorističnih operacij zaradi nekih osebnih značilnosti.⁵ Čeprav nekateri ljudje še vedno verjamejo, da so teroristi nori,⁶ večina laikov verjame, da so »pravi verniki«,⁷ ki jih vodijo napačne ideje. Vidik, da fanatike vodi ideologija, je ideološka perspektiva. Kot nakazuje govor predsednika, se teroriste dojema kot naivne, ranljive ali »rizične« mlade ljudi, ki jih novačijo in razvijajo nasprotniki, jih indoktrinirajo in pošljejo v teroristične tabore po svetu. Ko končajo s taktičnimi navodili in pranjem možganov, jim ukažejo, naj gredo nazaj domov in povzročijo kaos. Takšen pogled nakazuje na teorijo družbenega vpliva, ki lahko pojasni usvojitev novih idej, ki so tako močne, da je človek zanje pripravljen žrtvovati samega sebe ali ubijati druge. Ena izmed najbolj pogostih takšnih teorij predpostavlja, da so ljudje racionalni akterji, katerih vedenje je viden rezultat analize stroškov in koristi, osnovane na vnaprej določeni množici preferenc (glej Clarke in Newman, 2006). To je teorija racionalne izbire (TRI), katere preproste predpostavke omogočajo znanstvenikom, da natančno izračunajo verjetnosti različnih možnosti in napovedo vedenje. Takšna perspektiva, ki je ena izmed

⁴ Te izraze bom podrobneje opredelil znotraj TSI v naslednjem odseku. Tukaj jih uporabljam tako, kot jih navadno uporablja širša javnost. Za kritiko splošnih teorij radikalizacije glej Sageman, 2016: 89–109.

⁵ Takšen vzgib, kjer krivimo osebo namesto okolja za negativno vedenje drugih ljudi, imenujemo temeljna napaka pripisovanja. Glej Ross in Nisbett, 1991: 119–144.

⁶ Za povzetek in kritiko pojma teroristične osebnosti glej Taylor, 1988; Reich, ur., 1990; Crenshaw, ur., 1995; Silke, ur., 2003; Horgan, 2005: 47–106 in Sageman, 2004: 83–91. Vendar pa še vedno obstajajo nekateri strokovnjaki za duševno zdravje in amaterski psihologi, ki na podlagi zelo selektivnih anekdotnih dokazov verjamejo, čeprav niso nikdar pregledali terorista, da teroristi trpijo neke vrste duševno motnjo. Glej Lankford, 2013 za novejši primer.

⁷ Za razširjenost termina je zaslužen Hoffer, 1963.

najbolj plodnih paradigem v družbenih vedah (glej Abella, 2008: 49–53), zagotovi preprosto pojasnilo za prevzem nove ideologije, ki preko indoktrinacije selektivno nagradi tiste, ki ideologijo sprejmejo (z zagotavljanjem ljubezni in vključenosti v želeno skupino) in kaznuje tiste, ki jo zavrnejo (z izobčenjem ali maščevanjem). Ta raziskava bo pogosto primerjala teorijo socialne identitete in teoriji racionalne in ideološke izbire kot primerne razlage pri ključnih mejnikih za obrat k političnemu nasilju v naslednjih empiričnih poglavjih.

V nasprotju s tem pa storilci političnega nasilja, ko so vprašani glede razlogov za uporabo nasilja, navajajo krivice. Vendar se takšen odgovor hitro izkaže za nezadostnega, saj iste krivice doživlja veliko število ljudi, k nasilju pa se jih obrne le peščica. Ko jih drezamo dalje, krivijo okoliščine.⁸ Te razlage poudarijo dvom in negotovost, ki so ju občutili, ko so morali izbirati med različnimi alternativami v kompleksni in zapleteni situaciji. Njihove razlage so v nasprotju z linearnim in enostavnim determinizmom analitikov, ki v takšnih dogodkih niso nikdar sodelovali.⁹ Gotovost in linearnost kritikov prideta komaj retrospektivno, ko lahko kompleksnost okoliščin zreduciramo na abstrakcijo pomembnih dejavnikov, do katerih lahko pridemo le *post hoc*. To ne upošteva znatne težave, ki jih imajo akterji pri razlikovanju pravih signalov od naključnih motenj v sami situaciji. Takšna popularna analiza se osredotoča na proces človekovega odločanja, da pojasni vedenje. Pravzaprav moderna zahodna kultura daje prednost takšni poljudni razlagi vedenja z izdelanim vzročnim besediščem procesa, kako mentalna stanja, posebej čustva, vodijo do določenih dejanj. V nasprotju s tem obstaja umanjkanje enakovrednega besedišča za situacije, ki vodijo v specifično vedenje. Izjema so grožnje, ki jih doživljamo kot strahove.

Preden odslovimo razlage vedenja storilcev kot le razbremenilne utemeljitve za njihove zločine, upoštevajmo zanesljive dokaze, da okoliščine močno vplivajo in pritiskajo na ljudi, da se vedejo na določen način. Francozi zajamejo ta smisel, ko nas okoliščine v nekaj prisilijo, z izrazom *la forces des choses*, ki pomeni dobesedno sila stvari, kar je zelo dvoumen izraz, pomešan s problemi, statičnimi okoliščinami in dinamiko dogodkov. Statična dimenzija zajame strukturni kontekst dogodkov in vključuje strukturo priložnosti za uporabo nasilja.¹⁰ Ko se dogodki odvijajo na določen način, dinamična dimenzija kaže na to, da je v določenem trenutku razvoj okoliščin bolj naklonjen nekaterim dejanjem kot drugim.

⁸ Ta pristranskost subjekta-opazovalca je druga plat medalje temeljne napake pripisovanja. Ljudje običajno pripišejo negativno vedenje druge osebe notranjim predispozicijam, isto vedenje njih samih pa neusmiljenim okoliščinam. Sumim, da lahko to težnjo razširimo tudi na družbene skupine; to pa nakazuje, da člani, ki se identificirajo s svojo družbeno skupino, verjamejo, da so člani njihove skupine v dejanja prisiljeni zaradi okoliščin, medtem ko so dejanja članov drugih skupin posledice notranjih predispozicij.

⁹ Alexis de Tocqueville je v svojih *Souvenirs* (1986: 761–762) doživel isti kontrast med tistimi, ki živijo zgodovino, in onimi, ki o zgodovini pišejo.

¹⁰ Taylor in Currie, ur. (2012) to imenujeta dostopnost strukture priložnosti.

Ko vprašamo strokovnjake glede razlogov za obrat k političnemu nasilju, nekateri še zmeraj uporabljajo patološke psihološke razlage¹¹ ali pa navajajo frustracije zaradi relativnega pomanjkanja (Gurr, 1970). Po drugi strani večina kaže proti klasičnim eksperimentom iz socialne psihologije, ki preučujejo konformizem (Asch, 1956), poslušnost oblasti (Milgram, 1974) in moč dodeljenih vlog (Zimbardo, 2007). Ti eksperimenti razkrivajo moč situacij — *la forces des choses* —, ki dramatično vplivajo na vedenje, ne da bi se akter sploh zavedal pretanjenih eksperimentalnih manipulacij okolja (Ross and Nisbett, 1991), kar kaže na to, da so naključno izbrani subjekti pripravljeni ubijati druge v imenu znanosti ali sadistično mučiti zapornike. Nekaj učenjakov je ta spoznanja uporabilo kot gradnike za razlago radikalizacije.¹² Vendar za te eksperimente, katerih rezultati so zanesljivi in poustvarjeni, že dolgo manjka primerna teoretična razlaga. Pred kratkim je takšno razlago priskrbel TSI [teorija socialne identitete] (glej Reicher in Haslam, 2006; Smith in Haslam, ur., 2012; Reicher, Haslam in Smith, 2012; Haslam, Reicher in Birney, 2014). V preostanku tega poglavja opisujem takšno perspektivo in njen pomen za razumevanja obrata k političnemu nasilju. Ne nakazujem, da je TSI edina razlaga tega procesa, ampak da je verjetno najpomembnejša.

Kot veliko drugih razvojev v socialni psihologiji se je teorija socialne identitete začela kot poskus razumevanja katastrofalnih dogodkov, kot je bil holokavst.¹³ TSI izvira iz dela Henrija Tajfela, poljskega Žida, ki je imigriral v Francijo in se pridružil francoski vojski v boju proti nacistom. Bil je ujet in je preživel številna taborišča kot vojni ujetnik v Nemčiji. Po njegovi osvoboditvi je svoje življenje posvetil raziskovanju tega, kaj je omogočilo holokavst.

Da bi ugotovil, kateri so minimalni elementi, ki vodijo v predsodke in medskupinske konflikte, je Tajfel subjekte naključno razvrstil v poljubne skupine (katerih člani so bili dejansko samo oni) in ugotovil, da je sama razvrstitev dovolj, da pride do favoriziranja lastne skupine in diskriminacije zunanje skupine. Ta skupinska pristranskost je vključevala identifikacijo z lastno skupino ali, kot je kasneje zagovarjal Tajfelov študent John Turner, samokategorizacijo. Ti minimalni pogoji so pokazali, da samotarji spontano ravnajo v imenu skupine, s katero sploh niso

¹¹ Post (2007) zagovarja to pozicijo. Ampak glej tudi Merari (2010), ki trdi, da je osebnost samomorilskih bombnih napadalcev odvisniška/izogibajoča. Kruglanski, Chen, Dechesne, Fishman in Orehek (2009) trdijo, da teroristi iščejo osebni pomen, nekaj, kar Borowitz (2005) imenuje Herostratosov sindrom – po človeku, ki je požgal starodavno knjižnico v Aleksandriji, da bi postal slaven.

¹² Borum (2004) in Moghaddam (2005, 2006) sta poskušala strniti relevantno literaturo v zelo drugačne linearne mehanizme radikalizacije. McCauley in Moskaleiko (2011) sta prav tako poskušala združiti različne individualne, skupinske in okoljske mehanizme, da bi pojasnila ta proces. Tudi sam sem to poskušal v prejšnjih delih (Sageman, 2008: 71–88, 125–146). Glej kritični pregled teh teorij v King in Taylor (2011). Do sedaj vsem takšnim plavzibilnim teorijam manjka sistematska empirična podlaga.

¹³ Druga znana družboslovna in znanstvena prizadevanja za razumevanje tega, kako je bil holokavst sploh možen, vključujejo raziskave o avtoritarni osebnosti (Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson in Sanford, 1950), naravi predsodka (Allport, 1954), ubogljivosti (Milgram, 1974) in moči razmer (Zimbardo, 2007), ki so nato vplivale na zgodovinske razlage holokavsta (Browning, 1992).

imeli stika (glej Tajfel 1970; Spears in Otten, 2012). Politični primeri takšnih samotarjev, ki ravna v imenu skupine, ker si predstavljajo, da so del te skupine, so samotarski teroristi, ki izvršujejo nasilna dejanja v imenu večje družbene kategorije: »džihadisti«, »anarhisti«, »osvoboditelji«, »branilci ustave«, »branilci nerojenih otrok« in kateri koli člani odredov, ki napadajo javnost v imenu neke vrline. Ti samotarji ne potrebujejo posebne razlage za svoje nasilje in ne potrebujejo posebne oznake, kot recimo volk samotar. Pravzaprav empirična poglavja kažejo, da je veliko število politično nasilnih ljudi bilo takšnih samotarjev.

Tajfelovi eksperimenti z minimalnimi skupinami implicirajo, da se ljudje kategorizirajo v različne skupine in ta preprost proces kategorizacije vodi do pristranskosti in skupinskih predsodkov (glej Turner, 1996; Haslam, Reicher in Reynolds, 2012; Hornsey, 2008). Ta proces je ključen za razumevanje kolektivnega vedenja, vključno z družbenimi gibanji (glej Stekelenburg in Klandermans, 2009; Stekelenburg, 2014), terorizmom in boju proti terorizmu. Samokategorizacija ali prevzemanje skupne družbene identitete omogoča kolektivno vedenje. Kategorizacija je hiter, naraven, asociativen, čustven, preprost in avtomatski proces poenostavljanja našega okolja, da ga lahko osmislimo z ustvarjanjem kategorij predmetov, ki so razvrščeni na podlagi na prvi pogled skupnih značilnosti.¹⁴ V raziskovanju terorizma je ta proces osredotočen na kategorizacijo teroristov v nasprotju z nami, kot je to naredil Bush v svojem govoru.

Bush je mobiliziral državo tako, da je oblikoval skupen pomen identitete za svoje občinstvo: Američan. Ta kategorija je poenotila vse člane tako v primerjavi z izstopajočo zunanjo skupino, teroristi, kot tudi v prikazovanju vojne proti terorju kot obrambe ameriških vrlin, vrednot in prioritet, ki jih ta zunanja skupina ogroža. S svojimi retoričnimi sposobnostmi je Bush odgovoril na ključna vprašanja, ki so se porajala v glavah Američanov: »Kdo je napadel državo?« »Zakaj nas sovražijo?« »Kako se bomo borili in zmagali to vojno?« »Kaj se pričakuje od nas?« Skozi svoj način vodenja je ustvaril primerne norme za Američane, našo skupno skupino, in zasedel mesto prototipa, ki mu drugi sledijo in ga posnemajo. Njegovi argumenti so bili Američanom zelo pogodu, zato je skozi njih postal pravi voditelj države, kot je bilo jasno iz njegove dramatične javne podpore.

S svojim govorom je Bush postal nesporen voditelj v boju proti terorizmu. Prvič, dosledno je uporabljal jezik tako, da je pokazal, da ni samo eden izmed nas, ampak prav prototip, ki nas vse zastopa. Drugič, predstavil je vizijo oziroma projekt, ki je pojasnil in promoviral naše skupne interese. Tretjič, oblikoval je smisel tega, kaj pomeni biti mi in oblikoval je privlačno predstavo naše identitete in naših norm, vključno z implikacijami za dejanja. S tem, ko nam je povedal, kdo smo, nam je povedal, kako naj ravnamo. Mobiliziral nas je v boju proti tistim, ki ogrožajo to, kar smo. Namesto, da bi vprašal, zakaj so nas napadli, je Bush vprašal:

¹⁴ To je del tega, kar kognitivni psihologi imenujejo Sistem 1; glej Kahneman, 2011: 19–105.

»Zakaj nas sovražijo?« Predpostavil je, da so nas napadli, ker nas sovražijo in njegov preprost odgovor je bil, da zaradi naših norm, katere moramo braniti. Na žalost so nekateri ta odgovor napačno interpretirali in zagovarjali veliko bolj ekstremno pozicijo, da so vrednote in norme islama škodljive za naše »ameriške vrednote« in da so gonilna sila teroristov.¹⁵ Četrtrič, to identiteto je uporabil, da smo se počutili pomembne: vključeni smo bili v globalni boj proti terorizmu za prihodnost sveta. Te štiri dimenzije vodenja — biti eden izmed nas, delati to za nas, oblikovanje pomena nas samih in poskrbeti, da se počutimo pomembne — definirajo dinamiko pravega vodenja, ljudi, ki uporabijo pomen skupne družbene identitete za ustvarjanje vpliva in moči (glej Haslam, Reicher in Platow, 2011). Pripadniki pogosto obdarijo prototipe svojih skupin s posebno značilnostjo — »kariзма«.¹⁶

TSI nakazuje, da se način razmišljanja o sebi razlikuje glede na kontekst. Glede na to, kaj nam je v določenem kontekstu pomembno, razmišljamo o sebi na različnih ravneh abstrakcije, vse od človeških bitij (ljudje proti živalim) do članov skupine (mi proti njim) do posameznikov (jaz proti tebi). Na primer, v kontekstu naravne katastrofe, kot je potres, se vidimo kot del človeške rase; v kontekstu mednarodnih tekmovanj, kot so šport, vojna ali trgovanje, se vidimo kot del države; v kontekstu primerjanja znotraj naroda se vidimo kot del skupine, ki je definirana preko rase, religije, spola ali državljanstva; v kontekstu primerjave z drugimi pa se vidimo kot posamezniki. Z drugimi besedami, naš koncept jaza je fluiden in se spreminja glede na relevantno kontekstno primerjavo. Imamo veliko pomembnih identitet, ki glede na relevanten kontekst med seboj tekmujejo. In eksistencialna grožnja proti eni izmed identitet je najboljši način, kako ta identiteta pride v ospredje. Napad na Američane od zunaj povzroči, ker smo Američani, da je naša identiteta kot Američanov izjemno relevantna. Podobno naredi napad na muslimane s strani zahodnih domoljubov muslimansko identiteto še posebej pomembno.

Družbena identiteta pomeni, da človek vidi sebe kot zamenljivega člana družbene skupine. To je zelo pomemben vpogled: človekova lastna, osebna, individualna identiteta ne pride v poštev, ker v dani situaciji ni relevantna. Podobno kot športniki med tekmo se tudi člani skupin ne dojemajo kot posamezniki, ampak soigralci. V tem kontekstu individualno dojemanje postane razosebljeno: ljudje se dojemajo kot soigralci in ne posamezniki — pomembneje je, da zmaga ekipa, kot da izboljšamo osebno statistiko. Pravzaprav je proces razosebljanja — biti član ekipe

¹⁵ Za primer glej Enyo, 2009 in Habeck, 2006. Pravi učenjaki islama, katerih glasovi so bili izgubljeni v histeriji, ki je sledila po 11. septembru, so ovrgli takšne pretirano poenostavljene teze: Abou el Fadl, 2005; R. Baker, 2003; Bonney, 2004; Burgat, 2005; Cesari, 2004; Cooke, 2000; Esposito, 1999, 2002; Gerges, 2005; Hafez, 2004; Kepel, 2002; Khosrokhavar, 2002; Roy, 2004; Wickham, 2002; in Wiktorowicz, ur., 2004.

¹⁶ To seveda ohranja iluzijo, da so veliki ljudje, ki usmerjajo tok zgodovine. Glej Haslam, Reicher in Platow (2011: 1–19) za kritiko teorije zgodovine »velikih mož«.

in ne posamezni igralec — tisto, kar omogoča pojav skupin (Turner, 1991: 155–173). Takšno relativno zanemarjanje individualnega jaza v korist skupinske identitete je naraven proces, ki ga doživimo vsi, ko zatopljeno spremljamo dogodke kot športni navijači ali domoljubi.¹⁷ Člani iste skupine niso več drugi posamezniki, ampak so soigralci.

Podobno vidimo nasprotnike oziroma člane drugih skupin ne kot posamezne igralce, ampak kot člane nasprotne ekipe. Samokategorizacija spregleda znotraj-skupinske razlike in poudari medskupinske razlike. Takšno poudarjanje podobnosti znotraj iste skupine in razlik z zunanjo skupino poenostavi družbeno realnost v jasne, jedrnate in obvladljive kategorije (Hogg in Reid, 2006). Prav tako zabriše individualne razlike članov zunanje skupine in jih zreducira na enodimenzionalne stereotipe. Takšno razosebljanje, v kombinaciji z reduciranjem na stereotipe, lahko vodi do njihovega razčlovečenja. Nekateri zagovarjajo trditev, da je takšen proces nujen za mehanizem moralnega razhajanja za izvedbo političnega nasilja (Bandura, 1990). Kar TSI namiguje, je, da je takšno razčlovečenje članov zunanje skupine morda naravno in avtomatsko, del samokategorizacije. Da pride do tega, ne potrebujemo dodatnih procesih desenzibilizacije, indoktrinacije ali pranja možganov.

Večina ljudi se ne zaplete v politično nasilje zaradi osebnih motivov, ampak zaradi skupinskih motivov. Kot je trdil predsednik, je vsaka grožnja ali poškodba drugega člana skupine dojeta in doživeta kot grožnja ali poškodba sebe, podobno kot je vsak negativen dogodek za športno ekipo doživet kot negativen za vsakega člana ekipe. To ni patološki proces izgube lastne identitete in čudežne združitve z identiteto skupine. To ni značilno za »pravega vernika« (Hoffer, 1963) ali »šibko osebnost«¹⁸ ali neko vrsto pranja možganov. Ni konformizem, poslušnost ali ubogljivost. Je preprosto del kategorizacije sebe kot člana neke skupine. Je naravna in neposredna posledica samokategorizacije: v takem kontekstu je lastna identiteta skupinska identiteta.

Premik z individualnega na družbeni nivo identifikacije je osnova za perspektivo družbene identitete, ki preiskuje skupinske procese, medskupinske odnose in koncept jaza. Skupina na ta način skupno družbeno identiteto tako ustvari, kot je tudi preko nje ustvarjena. S smislom za skupno družbeno identiteto običajno dojemamo stvari v svetu v okviru njihovega pomena za nas kot člane skupine namesto kot njihove posledice za nas kot posameznike. Skupna družbena identiteta preoblikuje odnose med člani skupine tako, da omogoča koordinirane in učinkovite kolektivne ukrepe. Ko ljudje dojemajo druge kot člane iste skupine, obstaja večja

¹⁷ Na primer, glej Bill Bufordov (1993) opis njegove postopne in zahrbtne razosebitve znotraj skupine navijačev nogometa, kar ga je vodilo v to, da je sodeloval v nasilju množice. Ne da bi se zavedal, je postal nogometni razgrajač.

¹⁸ Post (2007: 193), kot kaže, verjame, da je takšna podrejenost posameznika skupini morda patološki proces.

verjetnost, da jim bodo zaupali, jih spoštovali in z njimi sodelovali; da bodo poskušali z njimi priti do sporazuma in se z njimi usklajevali; jim nudili pomoč in razvili občutek skupinske pripadnosti. Z drugimi besedami, skupna družbena identiteta omogoča kolektivno vedenje (Reicher, Hopkins, Levine in Rath, 2005: 624–625).

Ljudje imajo veliko družbenih identitet. Katera se aktivira v določeni situaciji? Ljudje se samokategorizirajo znotraj neke določene družbene identitete, ko imajo v dani situaciji več skupnega drug z drugim kot s preostalim prebivalstvom. To je princip meta-kontrasta, ki predvideva, da znotraj primerjalnega konteksta nagnetemo ljudi v eno skupino, ko so razlike med člani skupine manj pomembne kot razlike v primerjavi s člani zunanje skupine (Oakes, Haslam in Turner, 1994: 96). Zaznavanje teh dveh množic razlik aktivira izstopajočo družbeno identiteto, ki je najbolj nasprotna tisti zunanje skupine. S poudarjanjem podobnosti notranje skupine in razlik z zunanjo skupino poenostavimo svoj družbeni svet, da lahko v njem lažje delujemo. Nevarnost, kot je zaznava agresije zunanje skupine proti članom lastne, nemudoma poveča pomembnost razlikovanj za nas. Samokategorizacija je zmeraj v kontrastu do zunanje skupine.

Hitra dostopnost aktivirane družbene kategorije človekovemu umu samokategorizacijo olajša, to je, pogosto je dostopna iz človekovega repertoarja kategorij.¹⁹ Takšen razrez družbenega sveta v dane kategorije se mora tudi ujemati z razumevanjem sveta tistega, ki kategorizira. Torej je aktivacija dane kategorije med množico potencialnih kategorij kontekstna, odraža človekove relevantne pomisleke v trenutku samokategorizacije in se prilagaja principu meta-kontrasta, dostopnosti tega v njegovem ali njenem umu in ustreznosti temu kontekstu (Oakes, Haslam in Turner, 1994: 116–1249). Družbene kategorije tako niso fiksne, absolutne lastnosti opazovalca, ampak so relativne, fluidne in odvisne od konteksta.²⁰

Izrazi radikalizacija, terorizem in terorist

Proces obrata k političnemu nasilju se pogosto imenuje *radikalizacija*. Vendar je ta izraz dvoumen: nanaša se tako na prevzemanje ekstremnih ali radikalnih idej kot tudi na pripravljenost uporabe nasilja. To ni ista stvar. Veliko ljudi ima radikalne ideje, vendar velika večina za uresničevanje teh ne uporablja nasilja. Literatura na žalost zamenjuje ta dva zelo različna procesa in predpostavlja, da vera v radikalne ideje neizogibno vodi do nasilja. Jaz se osredotočam na proces obrata k

¹⁹ Takšna dostopnost se v kognitivni psihologiji imenuje razpoložljivost in je predmet zanimivih predsodkov, ki so strnjeni v koncept hevrstike razpoložljivosti. Glej Kahneman, Slovic in Tversky, ur., 1982: 163–208 in Kahneman, 2011: 129–145.

²⁰ Glej Oakes, Haslam in Turner (1994) za nadaljnjo analizo zveze med družbenimi kategorijami in družbeno realnostjo.

političnem nasilju in uporabljam ta bolj specifičen izraz namesto besede *radikalizacija* z namenom, da bi se izognil zmedi.

Alex Schmid je pričel svojo klasično raziskavo več kot sto definicij izraza z zaključkom: »Jasna in splošno sprejeta definicija tega, kar obsega terorizem, ne obstaja« (Schmid, 1983: 1). To velja še danes. Kot pravijo, kar je za nekoga terorist, je za drugega borec za svobodo. Perspektiva družbene identitete nam pomaga razumeti to zagonetko terorist/borec za svobodo in težave tvorjenja objektivnih definicij terorizma in teroristov. Ti izrazi se preprosto nanašajo na kategorizacijo zunanjih skupin (teroristi) s strani članov notranje skupine (zastopniki države, družba), ki so z zunanjo skupino v konfliktu. Člani notranje skupine poudarjajo razlike med njimi in člani zunanje skupine in jih zreducirajo na njihove bistvene značilnosti ter jih s tem ločijo od notranje skupine, konkretnije z dejstvom, da oni izvajajo ilegalna dejanja političnega nasilja. Takšna kategorizacija strpa vse teroriste v eno skupino in jim dodeli enotnost, ki zabriše vse njihove medsebojne razlike. Z drugimi besedami, za določeno notranjo skupino so vsi teroristi kot člani zunanje skupine v bistvu isti. Za kralja Jurija so bili vsi ameriški patrioti leta 1770 teroristi. Komunisti in nacisti Weimarske republike so bili drug za drugega teroristi, ne pa tudi za svoje tovariše. Podobno velja za afganistanske upornike sovjetskimi silam v sovjetsko-afganistanski vojni v osemdesetih letih 20. stoletja.

Pomena izrazov *terorizem* in *terorist* se spreminjata glede na ustvarjen stereotip o tej zunanji skupini in kontekst, v katerem se takšna kategorizacija odvije. Kaj besede pomenijo, je odvisno od tega, kje je opazovalec v tistem času (Schmidle, 2009). »Vprašanja definicije izraza, kot je terorizem, ne moremo ločiti od vprašanja, kdo je akter, ki izraz definira« (Schmid, 1983: 6). Če so člani politično nasilne skupine na naši strani, jih pogosto obarvamo z vrlinami, ki so skupne za našo skupino: so borci za svobodo. Če so na drugi strani, vidimo samo njihovo nagnjenje k nasilju, kar tvori, kot predpostavimo, njihovo bistvo: so teroristi. Torej se pomena izrazov spreminjata glede na čas in kontekst. Na primer, afganistanskega mudžahida, kot je bil recimo Jalaluddin Haqqani, smo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je bil na naši strani, imenovali borec za svobodo, 20 let kasneje pa smo ga ožigosali za terorista, ko je delal popolnoma isto stvar: branil svojo državo pred tujimi napadalci. On se ni spremenil. Spremenili so se napadalci Afganistana, iz Sovjetov v osemdesetih v koalicijo sil pod vodstvom ZDA 20 let kasneje. Njegova kategorizacija borca za svobodo ali terorista je odvisna od tega, kdo ga označuje, ne od kakršne koli notranje značilnosti človeka.²¹

²¹ Takšno pristransko označevanje pripadnikov zunanjih skupin kot teroristov je bilo integrirano v velike akademske baze, kot recimo »START Global Terrorism Database« Univerze v Marylandu. Na primer, zabeležen ni niti eden izmed napadov afganistanskih mudžahidov proti Sovjetom v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, so pa zabeleženi vsi njihovi napadi proti ISAF od leta 2000 do leta 2010. Število takšnih incidentov v času vojne pokoplje vse pomembne primere političnega nasilja v času miru, kar resno spodkopava uporabnost takšnih orodij.

Nasilni politični akterji sami sebe definirajo glede na naravo svojih prepričanj (rojalisti, republikanci, anarhisti, socialisti, komunisti, verniki) ali glede na članstvo v družbah (prostozidarji, karbonarji, revolucionarne družbe ali celo verske sekte). Običajno se ne definirajo glede na lastno taktiko (terorizem).²² Zelo malo poznavalcev terorizma je bilo samih teroristov in raziskava terorizma je aktivnost zunanjih opazovalcev. Pravzaprav večina raziskovalcev k temu področju pristopi z vidika nacionalne varnosti ali protiterorizma, zato prevzamejo državno klasifikacijo teroristov kot sovražnih članov zunanje skupine. Na tak način definirajo te tujce glede na neko bistvo, ki jih identificira kot teroriste. Znanstvena zahteva po nepristranski definiciji raziskovalnega subjekta je vodila v nešteto poskusov oblikovanja objektivne definicije izraza, ki pa je definiran na podlagi subjektivne kategorizacije. Kolikor vem, ni nihče predlagal samorefleksivne definicije terorizma, ki bi vključevala tistega, ki definira. Seveda ne obstaja nikakršna skupna definicija, ker imajo različni oblikovalci definicij v mislih različne skupine in različna raziskovalna vprašanja. Osredotočajo se na različne aspekte tega problema in različne kontekste. Ker iščejo različne stvari, se ne morejo strinjati glede skupne definicije terorizma.

Poznavalci terorizma pogosto definirajo svoje subjekte glede na eno samo, vendar zelo pomembno dejanje. Dekontekstualizirajo dejanja svojih subjektov in jih ločijo od njihovega nameravanega pomena ter ignorirajo kompleksnost življenj in kontekstov svojih subjektov. Namesto tega se majhna večina (51 odstotkov) osredotoča na učinke terorističnih dejanj na javnost, predvsem strah in teror (Schmid, 1983: 76). Vendar obstaja velika vrzel med namenom terorističnih dejanj in dejanskimi rezultati teh dejanj. Ali so dejanja političnega nasilja namenjena temu, da terorizirajo občinstvo ali ne, je empirično vprašanje, na katerega lahko odgovorimo le po natančni raziskavi in ki ga ne bi smeli vključiti v definicijo dejanja ali storilca. Na primer, biološki in kemični napadi nekaterih skupin so bili izvedeni tajno, ne da bi se ob tistem času prebivalstvo zavedalo napadov in so bili odkriti veliko kasneje, ko so storilci sami razkrili, kaj so storili v preteklosti.²³ Takšna dejanja označimo kot teroristična, čeprav se ciljno prebivalstvo dejanj v tistem času ni zavedalo in jih dejanja torej niso terorizirala. Empirična poglavja v nadaljevanju kažejo, da so politično nasilni akterji redko motivirani zaradi *psiholoških* posledic svojih dejanj. Osnovati definicijo na podlagi takšnih učinkov je anahronistično in omeji doseg kakršne koli študije terorizma.

²² Velika izjema so člani stranke Narodna volja (Narodnaya volya) in bojne enote PSR, kot je razloženo v 4. in 6. poglavju.

²³ Teroristični napad sekte Rajneeshee v The Dalles v Oregonu leta 1984 je bil izpeljan z namenom, da onesposobi volilno telo v času volitev za zemljiško komisijo. Javnost je to izvedela komaj leto kasneje. Glej Carus, 2000: 115–137 in Sageman, 2007: 9–32. Kult Aum Shinrikyo je v letih 1993–1994 izpeljal več kot pol ducata napadov, kjer so želeli ubiti svoje sovražnike tako, da bi izgledalo, kot da so umrli naravne smrti. Javnost je o njih izvedela komaj leto ali dve kasneje. Glej Danzig, Sageman, Leighton, Hough, Yuki, Kotani in Hosford, 2011.

Ko teroristi govorijo o svojih nasilnih dejanjih, se nanašajo na njihov *politični* smisel, ki se spreminja glede na kontekst. Ta namen daje njihovim dejanjem smisel. Na primer, nekateri rečejo, da so to storili, da občinstvu izpostavijo določene politične krivice in povečajo njihovo politično ozaveščenost. Vendar pa po nasilnih dejanjih občinstvo redko nameni pozornost tem krivicam; raje se osredotoči na moralno ogorčenost nad nasiljem in učinki tega nanj, predvsem na strah in teror, ki ga občuti. To je morda temeljni paradoks domačega političnega nasilja kot strategije: redko ima predviden učinek — opozoriti na vrsto krivic —, prej obrne pozornost, tudi učenjakov, na nasilje in storilce nasilnih dejanj ter na to, kako se ti razlikujejo od preostale družbe. S tem, ko izvajajo politično nasilje, storilci verjamejo, da nastopajo v skladu z normami, vrednotami in smislom svoje skupine, medtem ko se člani zunanje skupine osredotočijo na njihova dejanja in ustvarijo stereotipni profil ljudi, ki lahko takšna dejanja izvedejo.

Kontekst in pomen nasilnih političnih dejanj običajno zbledita po njihovi izvršitvi. Takšno kognitivno osredotočanje na akterja namesto na situacijo, ki je vodila do dejanja, se odraža v jeziku. Ustvariti ime za osebo, ki je storila neko dejanje, je preprosto: ko nekdo zagreši kriminalno dejanje, je kriminalec in ko izvede teroristično dejanje, je terorist. Po drugi strani se okoliščine, ki so ustvarile kriminalca ali terorista, izmuznejo oznakam in običajno ne postanejo predmet študije. Ko je beseda enkrat ustvarjena, definira kategorijo in zaživi po svoje. Vključuje veliko sorodnih misli, čustev in spominov, ki so aktivirani skupaj s kategorijo. Beseda, kot je *terorist*, nastopi skupaj z obširnimi čustvenimi asociacijami in že oblikovanimi predstavami o vrsti ljudi, ki zagrešijo takšna nasilna politična dejanja. Te kategorije se spremenijo zelo težko in da to storimo, je potrebno veliko kognitivnega napora (Kahneman, 2011).²⁴ Zdaj dekontekstualiziran koncept *terorist* je samodejno razložen z nekimi stabilnimi značilnostmi ali bistvi osebe, ki jo domnevno vodijo do tega, da izvaja politično nasilje. To je vodilo do tega, da se je začelo iskati predispozicije za izvajanje takšnih dejanj in množico osebnih indikatorjev ali profila, ki bi lahko pomagal pri odkritju terorista, preden on ali ona dejanje izvede. Do sedaj učenjaki osebnosti terorista še niso odkrili, vendar ker za dekontekstualizirano nasilno dejanje druge razlage ni, laiki in varnostni funkcionarji v tem iskanju vztrajajo.

To nejasno pojmovanje teroristov, zakoreninjeno v rabi besede *terorist*, ustvari do njih veliko pristranskost, ki je univerzalno skupna tudi javnosti in ima tako za njihove žrtve kot tudi za aretirane osumljence posledice v resničnem svetu. Pravzaprav je ta oblika nasilja na Zahodu toliko bolj skrivnostna, ker je tako redka. Jaz poskušam to kompleksno množico predsodkov in pristranskosti, ki nam preprečuje razumevanje obrata k političnemu nasilju, razmotati. Pri tem ne želim zagovar-

²⁴ Asociacije, ki so povezana z izrazom, kot je terorist, se v umu ustvarijo hitro in naravno in so del tega, kar Kahneman imenuje Sistem 1, podvržene vsem vrstam kognitivnih predsodkov in heuristik. Zmožnost logične analize tega izraza zahteva veliko več kognitivnega napora in energije, kar je del t. i. Sistema 2.

jati morilcev. Za terorizem ni upravičenih izgovorov ali tehtnih razlogov,²⁵ ampak moja naloga je, da ga naredim razumljivega.

Terorizem definiram kot kategorizacijo političnega nasilja zunanje skupine v času miru na domačih tleh. Teroristi so preprosto ljudje, ki takšna dejanja terorizma izvedejo, kot na to gledamo od zunaj z druge, torej kritične perspektive. Beseda se nanaša na neodobravajočo kategorizacijo posameznikov, ki izvajajo politično nasilje. Dejanska vsebina te kategorije se razlikuje glede na to, kdo kategorijo definira in glede na kontekst dejanja. Oseba, ki je za nekoga borec za svobodo, je za drugega terorist, odvisno od tega, ali javnost, ki definira, kategorizira akterja kot člana notranje ali zunanje skupine. V klasičnem primeru so palestinski bombni napadalci dojeti kot teroristi s strani izraelske javnosti in kot borci za svobodo s strani arabske javnosti. Kot je razvidno iz primera Jalaluddina Haqqanija, je lahko ista oseba kategorizirana kot borec za svobodo ali kot terorist s strani iste javnosti na isti osi notranjih in zunanjih skupin. Beseda *terorist* se nanaša samo na naše sovražnike, ne naše prijatelje. Uporaba izraza se je izrodila do te mere, da avtoritarne vlade označujejo vse politične disidente v svoji državi kot teroriste. Liberalne demokracije ne bi smele prevzeti terminologije teh neusmiljenih in okrutnih tiranov.

Takšna samorefleksivna definicija terorizma ne pomeni, da so ideje o političnem nasilju in njegovih storilcih arbitrarne ali relativne ali da je študija terorizma samo semantična igra. Vendar moramo uporabljati izraze, ki nam omogočajo, da presežemo predsodke, ki so vgrajeni v to terminologijo, da lahko razkrijemo proces obrata k političnemu nasilju. Zato bom izraza *terorist* in *terorizem* uporabljal samo v primerih, kjer so jih uporabili akterji sami in ju ne bom anahronistično projiciral nazaj na te zgodovinske akterje. Namesto izraza terorizem bom skozi celotno knjigo uporabljal bolj nevtralni izraz *politično nasilje*.

Izraz *terorizem* pogosto uporablja javnost, ki se identificira z državo in njenimi zastopniki. V tem primeru je zunanja skupina zunajdržavni akter. V preteklosti se ta izraz ni vedno uporabljal tako. Politično nasilje lahko očitno izvajajo tako državni kot nedržavni akterji. Država je lahko v rokah manjšine, ki vlada nad običajno sovražno večino in uporablja svoj monopol »legitimnega« nasilja, da to večino zastrašuje. Po razširjenemu prevzemu izraza *terorizem* leta 1930 se je izraz večinoma nanašal na državno nasilje — nacizem in komunizem — ali na vigilant-sko nasilje — kot je Ku Klux Klan —, ki sta ustrahovala prebivalstvo (Merleau-Ponty, 1947/1969; Payne, 1950; Camus, 1951).²⁶ Pravzaprav je bilo državno nasilje veliko bolj uničujoče kot nedržavno nasilje, v razmerju približno tisoč proti

²⁵ Morda obstaja izjema v skrajnih nujnih primerih, kot to opisuje Michael Walzer, 2000: 251–268 in 2004: 33–66, še posebej stran 54.

²⁶ Nacionalna zveza za napredek temnopoltih ljudi (NAACP) in severnjaški učenjaki so označili člane KKK kot teroriste.

ena. Danes globalni neo-džihadisti zanikajo, da so teroristi in namesto tega očitajo ZDA, da so pravi teroristi zaradi velikega uničenja, ki so ga povzročile muslimanskim državam in zaradi napadov z brezpilotnimi letali, ki ustrahujejo muslimansko prebivalstvo. Državno nasilje lahko razložimo veliko lažje kot nedržavno nasilje. Policisti, vojaki ali drugi državni akterji izvajajo nasilje v okviru svoje vloge in identifikacije z državo. Čeprav je navadno razložena s konceptom ubogljivosti do avtoritete, pa ideja izvajanja ukazov docela ne razloži državno odobrenega političnega nasilja. Nekateri državni akterji včasih zavrnejo izvršbo legitimnih ukazov, še posebej, če verjamejo, da so ukazi nelegitimni.²⁷

Šele po letu 1950 so države, njeni pripadniki in učenjaki omejili svojo raziskavo terorizma na nedržavne akterje. Zgornjo definicijo lahko uporabimo za obojne: tiste, ki se identificirajo z državo in izzivalce države. V tej raziskavi se osredotočam na nedržavne akterje, ne zato, ker se identificiram z državo, temveč zato, ker je nedržavno politično nasilje težje razumeti. Naslednje poglavje kaže, da veliko nasilnih političnih akterjev paradoksalno začne z eksplicitnim zavračanjem nasilja. Njihova transformacija in uporaba nasilja zahteva razlago.

V zgoraj navedeni definiciji terorizma je politično nasilje nameren kolektiven poskus uporabe sile proti ljudem ali predmetom zaradi političnih razlogov. Beseda *politično* se nanaša na skupnost, na katero vpliva množica krivic, pogosto grožnja nasilja ali agresije s strani nasprotujoče zunanje skupine. Ta skupnost so lahko člani nekega poklica, družine, plemena, mesta, družbe, države ali katere koli skupine, ki se definira preko samokategorizacije. Politika v tem smislu se torej sklicuje na izvorni grški pomen, ki se nanaša na dogodke skupnosti ljudi, ki živijo v mestu (*polis*), in ne na bolj moderno osredotočanje na oblast. V rimskem pravu so bili napadi proti rimski skupnosti *crimen majestatis populi romani imminutae*, »zločini, ki škodujejo dostojanstvu ljudi Rima«. *Majestatis* se nanaša na veličastnost te skupnosti. Ko so vladarji prišli na oblast znotraj skupnosti in so se poistovetili s tem, so takšni zločini postali *crimen laesae majestatis* — zločini, ki škodujejo veličastnosti kralja —, ali zločini *lèse-majesté* v francoščini. Čez čas so se ti politični zločini razvili v veleizdajo, upor, prevrat, sabotažo, vstajo in, bi zdaj sam dodal, terorizem. Njihova zgodovina je imela drugačen potek kot običajni zločini.

V sodobnem svetu je grožnja ali agresija proti skupini politična, če je ta skupina velika skupnost, kot je mesto ali država. Takšna uporaba besede *politično* z ozirom na zločine sledi tradiciji v politični znanosti in pravnih vedah (glej Kirchheimer, 1961: 25–30; Ingraham, 1979: 18–26; Kittrie in Wedlock, 1998: xxxi; Kittrie, 2000: 1–69; in Stone, 2004). »Nasilje ali celo diskriminacijo proti etnični

²⁷ Družboslovna znanstvena literatura holokavsta je pokazala, da je razlaga tipa »zgolj izpolnjevanja ukazov« preveč preprosta, ko gre za poskus razumevanja razloga, zakaj so nacisti izvrševali svoje genocidne ukaze. Navdih za to raziskavo je stopnja zrelosti in prefinjenosti takšne discipline.

skupini kot tudi prepovedane stavke in stavkovne straže proti privatnim delodajalcem lahko dojemamo kot politični zločin, ko tisti na oblasti (in pogosto preostali del družbe) razumejo takšno vedenje kot škodljivo za politično stabilnost države« (Kittrie in Wedlock, 1998: xxxi; glej tudi Kittrie, 2000: 47–48) ali družbe —, ki se dojema kot notranja skupina. Pomen besede *politično* se razvije skladno s tem, kako se skupine samokategorizirajo ali kako jih kategorizirajo zunanje skupine. Na primer, nasilje, ki ga je izvajala skupina Molly Maguires v Pensilvaniji v drugi polovici devetnajstega stoletja, se razume kot kriminalno, ne politično, ker je bilo mišljeno in dojeta kot maščevanje proti krutim industrijskim nadzornikom. Vendar pa so nekaj let kasneje, ko so se anarhisti poslužili iste vrste nasilja, tako storilci in preostanek družbe razumeli to kot politično nasilje, ker sta obe strani videli to nasilje kot »anarhistični terorizem« (propaganda *by the deed*), katerega namen je povzročiti revolucijo. Nasilje je bilo isto, ampak njegov pomen se je spremenil (glej 5. poglavje). Torej so nasilje in grožnje politične, ko tisti, ki se razumejo kot tarče, dojemajo ta agresivna dejanja kot poskuse njihovega spodkopavanja kot skupnosti.

Uporabljam besedo *namerno*, da izločim vse primere nenamerne uporabe nasilja. Izraz *kolektivno* implicira, da mora biti dejanje razumljeno v kontekstu politične skupnosti. To izloči ljudi z resnimi in trajnimi duševnimi motnjami, katerih ideje so samo v njihovih glavah in ne pri drugih. Izvirajo iz samomotivacije in niso občutljive na družbeni kontekst. Neodzivnost na družbene znake je del definicije duševnih bolezni. Z drugimi besedami, niso del protestne politične skupnosti. Takšni samotarski politični atentatorji, katerih duševna motnja je v veliki meri prispevala k njihovemu političnemu nasilju, so se pojavljali skozi celotno zgodovino. Čeprav so bile posledice njihovih dejanj politične, niso spadali k politični skupini, ki bi njihovim dejanjem dala pomen. Kot taka njihova dejanja niso bila politična znotraj zgoraj opisanega pomena političnega nasilja. Podobno samotarski serijski morilci pogosto trpijo za takšnimi duševnimi motnjami in sledijo politični ideologiji, v imenu katere napadajo. Ne smemo jih obravnavati kot politične akterje; so preprosto nasilni ljudje z duševnimi motnjami, ki so pomembno prispevale k njihovim dejanjem. Njihove blodne ideje o preganjanju ne odražajo sodelovanja v velikem političnem gibanju. Iz te raziskave sem jih izključil, če niso spadali k politično aktivni skupnosti, ki je želela spremeniti družbo. Takšni ljudje so še vedno nevarni, še posebej, če še lahko funkcionirajo v družbi in torej še niso institucionalizirani. Vendar njihovo nasilje ni politično v smislu, da bi bilo izvršeno v imenu katere koli skupine in nima skupinskega pomena.

Besedo *poskus* uporabljam, da vključim samo resne grožnje ali uporabo nasilja. Da grožnja postane resna, morajo obstajati jasna dejanja, ki nasilje stopnjujejo, in ne samo govor o nasilju. Danes, ko je komunikacije vse bolj digitalna, lahko države zlahka izsledijo izraze političnega nezadovoljstva. Države lahko sedaj tožijo zaradi teroristične zarote samo na podlagi uporabe nasilnih besed, čeprav ni prisotnih nobenih kasnejših nasilnih dejanj. Nasilne pritožbe proti lastni vladi so

univerzalne in pogosto vodijo do strinjanja med prijatelji, da je glede krivic treba nekaj narediti, vendar takšne namere hitro zbledijo in se le redko končajo z dejanskim nasiljem. Sodni pregon takšnih primerov ruši smisel liberalne demokracije.

Dodatno omejujem to raziskavo na primere političnega nasilja v času miru ali na dejanja, ki niso bila izvedena v času vseprisotnega nasilja. Dejanja političnega nasilja v času tujih ali državnih vojn, upora ali splošnega zloma javnega reda in miru lahko razumemo kot del splošnega nasilja, ki takšna dejanja tudi osmisli. V vojnah in uporih so napadalci vojaki, ki se bojujejo za svojo stran. V splošnem zlomu javnega reda in miru, kot v primerih brezvladnih območij ali v času revolucije, je veliko nasilnih dejanj vrste maščevanja »oko za oko« ali pa jih storilci izvedejo za lastno korist, slabo zamaskirano kot politično. V takšnih primerih brezvladja takšna nasilna dejanja pridobijo drugačen pomen in ljudje nanje odreagirajo drugače. Zdi se mi analitično ločena. Veliko večjih baz podatkov o terorističnih incidentih vključuje vstajniške napade proti tujim vojaškim enotam ali državnim objektom.²⁸ Zame so takšni napadi del vstaje ali vojne in zato ne bi smeli biti del iste baze podatkov, kot je politično nasilje v času miru. Lokalno prebivalstvo pogosto dojema prisotnost tujih vojaških enot kot nelegitimno, ne glede na trditve njihove lastne, pogosto nereprezentativne vlade, in se borijo z okupatorji, kot bi se borili s sovražniki. To je preprosto vojna in takšni napadi niso vključeni v mojo raziskavo. Po drugi strani je politično nasilje, izvedeno zaradi notranjih političnih razlogov na mirnem območju, tudi v času vojne s sovražnikom, ki se bije na oddaljenem območju in ni povezano s sovražnikom, vključeno v to raziskavo.²⁹ Razumem, da lahko to ustvari nekaj zmede, ampak področje političnega nasilja je po naravi zelo neurejeno in vsem nejasnostim se ni mogoče izogniti.

V naslednjih empiričnih poglavjih zaradi zgoraj omenjenih pomislekov nisem vključil analize nasilja v času pomembnih dogodkov, kot so francoska revolucija leta 1848, Pariška komuna in ruska revolucija leta 1905. Izjema je analiza nasilja *journées révolutionnaires* v času francoske revolucije. Razlog za to tiči v tem, da je bila v tedanjem času, pred Terorjem, revolucija na splošno mirna. Veliko primerov modernega političnega nasilja se je razvilo iz teh dni (*journées*) kot poskus povzročitve množične vstaje in usmerjanja množice v rušenje vlade in ustvarjanje politične spremembe. Do te tranzicije je prišlo v času Babeufove zarote, ki je postala prototip kasnejših revolucionarnih nasilnih dejanj (glej naslednje poglavje). Brez razumevanja te tranzicije bi bilo težko razumeti kasnejše primere nedržavnega političnega nasilja.

²⁸ Kot že omenjena START baza podatkov.

²⁹ Na primer, vključil sem napade v Sankt Peterburgu in Moskvi, ki so jih izpeljali socialistični revolucionarji v času rusko-japonske vojne leta 1905.

Veliko učenjakov vključuje v svoje definicije terorizma ciljne napade na nedolžno civilno prebivalstvo. Naslednja poglavja kažejo, da civilisti niso bili namerna tarča napadov do začetka 1890. Takšna definicija bi izločila prvih sto let zgodovine modernega nedržavnega političnega nasilja. Do uporabe vsesplošnega nasilja proti civilistom je prišlo šele po dolgem razvoju uporabe političnega nasilja. Začeti na tej točki bi bilo podobno raziskovanju zgolj vrha ledene gore in bi pomenilo zanemarjanje bogate zgodovine, ki je vodila do te degeneracije. Ker je zgodnje storilce vsesplošnega nasilja navdihnilo še zgodnejše nasilje, bi začeti z njimi, torej na polovici te zgodovine, pomenilo onemogočanje njihovega popolnega razumevanja in razvoja modernega političnega nasilja.

Ta definicija terorizma ne zanika odgovornosti politično nasilnih ljudi. Politično nasilje se konča s smrtjo, poškodbami, trpljenjem in v redkih primerih z nezaslišano velikim številom mrtvih. Kot lahko potrdijo žalujoče družine žrtev, so te smrti, poškodbe in trpljenje še kako resnični. To je še dodaten razlog, da pridemo do realističnega razumevanja tega pojava, brez kakršnih koli nepotrebnih predpostavk, da preprečimo takšne grozote v prihodnosti. Iz želje po preprečitvi nasilja ne sledi, da ta knjiga samodejno zavzame stališča vlade. Čeprav vlade tradicionalno skrivajo svoje samoohranitvene interese za tančico državne varnosti, niso nevtralni opazovalci, ko pride do zagrešitve takšne vrste političnega nasilja. Vloga vlade pri povzročanju nedržavnega nasilja je empirični problem, ki ga je potrebno obravnavati. Moje stališče v tej raziskavi je podobno drži zdravnika, ki želi z mirnostjo razumeti bolezen in trpljenje. Da opisujem politično nasilje in ga želim razumeti z vidika storilca, ne pomeni, da takšno nasilje sprejemam, se z njim strinjam ali ga povečujem. Tudi ne pomeni, da takšna grozotna nasilna dejanja odpustim. Prav nasprotno, sočustvujem, kot javnost, z nedolžnimi žrtvami in, kot zdravnik, poskušam razumeti proces, ki je vodil do tega trpljenja, da ga lahko ublažim.

Aktivacija politične družbene identitete

Vrnimo se k procesu obračanja k političnemu nasilju. Prvi korak v tem procesu je sestavljen iz aktivacije spolitizirane družbene identitete, ki tvori imaginarno politično protestno skupnost. Ko so prisotni stopnjujoči se konflikti z nasprotujočo zunanjo skupino (pogosto država), razočaranje nad mirnimi protesti in moralno zgražanje zaradi agresije zunanje skupine, nekateri borci začnejo o sebi razmišljati kot o vojaki, ki ščitijo svojo politično skupnost. Ta druga samokategorizacija v borilno družbeno identiteto vodi nekatere do obrata k nasilju zaradi obrambe njihove imaginarne skupnosti. V naslednjih odstavkih opisujem aktivacijo spolitizirane družbene identitete, ki ustvari imaginarno diskurzivno politično protestno skupnost in pokažem, kako perspektiva družbene identitete nakazuje na protintuitivno teorijo družbenega vpliva in skupinske dinamike, ki uokviri naš model obrata k političnemu nasilju.

Spolitizirana družbena identiteta se aktivira, ko ljudje, ki so žrtve resnih krivic, ugotovijo, da imajo glede teh krivic več skupnega med seboj kot s preostalim prebivalstvom. Takšen zbor ljudi s spolitizirano družbeno identiteto ustvari nejasno in razpršeno politično skupnost. Ena izmed ugotovitev empiričnih poglavij je, da se politično nasilni akterji na začetku niso dojemali kot politični. Veliko jih je bilo študentov, delavcev ali državljanov s pritožbami, katerih mirne proteste je država nasilno zatrla. Agresija proti takšni skupini, na primer uporaba policije ali vojske, da zatre miren protest, člane šokira do te mere, da napad razumejo ne kot nevtralni opazovalci, ampak kot ogroženi člani kolektiva. Ta skupna usoda in državna agresija spolitizira žrtve, ki se samokategorizirajo v nasprotnem odnosu do policije in vojske. Vse politično nasilne skupine v tej raziskavi so se samokategorizirale v politično družbeno identiteto, preden so postale nasilne. Samokategorizacija tukaj preoblikuje osebno v politično in aktivira spolitizirano družbeno identiteto.

O raziskovanju političnega nasilja nima smisla govoriti v vakumu, ne da bi pogledali vmešavanja zunanjih skupin, ker politični akterji definirajo sami sebe v primerjavi s to zunanjo skupino. Njihova dejanja dobijo pomen v kontekstu vedenja zunanje skupine. V bistvu mora biti vsaka analiza političnega nasilja, vključno s terorizmom, dialektična v kontekstu stopnjujočega konflikta med dvema političnima skupinama. Z izjemo prej omenjenih ljudi z duševnimi motnjami je brez konteksta aktivnosti zunanje skupine obrat k političnemu nasilju nemogoče razumeti. Kako politični izzivalci razumejo ta *danse macabre* med njimi in člani zunanje skupine, pogosto državnimi akterji, prispeva k njihovemu obratu k političnemu nasilju.

Diskurzivna politična protestna skupnost

Zbor ljudi, združenih pod skupno spolitizirano družbeno identiteto, tvori aktivno politično protestno skupnost, katere pomen se širi skozi diskurzivno prakso. To je imaginarna skupnost v istem smislu, kot je imaginarna skupnost država ali narod, saj si vsak član predstavlja, da ima on ali ona nekaj skupnega z drugimi člani te skupnosti.³⁰ Temelji te skupnosti so specifični simboli, skupen način razmišljanja in doživljanja sveta in skupni rituali in vedenja, ki lahko predstavljajo življenjski stil, kar poglobi predanost članov. Člani skupine pogosto prevzamejo specifično besedišče, način govorjenja, prednostne vire in standarde, način oblačenja, način prehranjevanja, vrste medsebojnih odnosov in načine vedenja. Na kratko, ta diskurzivna politična protestna skupnost pogosto postane protikultura.

Člani takšne skupnosti postanejo politično aktivni preko repertoarja protestnih aktivnosti, ki lahko vključujejo pisanje, razprave v intimnih krogih s prijatelji in z neznanci v javnosti, uradne sestanke, spreobračanje, demonstracije, civilno nepo-

³⁰ To je praktično argument Benedicta Andersona (1991), prilagojen za politične skupnosti namesto za narode.

slušnost, stavke, motnje, spore in nemire. Čudežna sestavina, ki omogoča vse te aktivnosti, je nenehna razprava, ki se odvija, zaradi česar je to diskurzivna skupnost. Skozi razpravo politični aktivisti izvejo nove informacije o aktualnih zadevah kot tudi o usodah njihovih prijateljev, srečajo nove ideje in razvijejo razumevanje sveta okrog njih.

Vsi ti primeri so starejši od interneta. Da bi razširili svoje majhne skupine, je veliko teh aktivistov pisalo pisma drug drugemu in izdajalo glasila, ki so obveščala njihove sledilce o relevantnih in pomembnih dogodkih, novih idejah in še posebej o novih družabnih srečanjih. Ta glasila so delovala kot oglasne deske, z osebnimi sporočili, obvestili o lokalnih srečanjih, praznovanju porok, rojstev in počitnic. Čeprav je bil en namen teh glasil propaganda za novačenje novih članov, so bila še bolj pomembna v smislu tkanja družbene identitete med pisci, sledilci in bralci. Tudi v času hudega zatiranja s strani države je veliko teh skupin razumelo, kako pomembna je tiskana beseda. Tako so ne glede na lastno tveganje tudi v takem času to poskušali vzdrževati.

Oglaševanje družabnih srečanj je pogosto vključevalo forume za politično razpravo skupaj z zabavnimi družabnimi aktivnostmi, kot so plesanje in pikniki. Regijska in državna srečanja so omogočila spoznavanje drugih podobno mislečih ljudi ali pa preprosto klepet s starimi prijatelji. Člani so tudi potovali, da so spoznali ljudi, za katere so izvedeli preko neformalne mreže ali glasil. Drug drugemu so zagotavljali zatočišče in skrivali člane na begu. V vseh interakcijah je bila prisotna nenehna razprava, iz katere je zrastle predstava skupne družbene identitete. Ti neprekinjeni družbeni (in včasih spolni) odnosi so preoblikovali njihovo abstraktno identiteto v močne, čustvene in prijateljske vezi.

Neformalna pisemska mreža take skupine je dober pokazatelj njene velikosti in strukture. Običajno je osredotočena na več neformalnih vidnih krogov, ki razpravljajo o političnih dogodkih. Ljudje pridejo in gredo iz takšne nastajajoče, brezoblične in fluidne skupnosti, katere meje so zabrisane in propustne. Takšen zbor ljudi še ni skupnost, dokler njeni člani ne začnejo razmišljati o sebi kot o članih te skupnosti, kar pa pogosto vključuje izrazite napore nekaterih posameznikov, ki pomagajo oblikovati in strukturirati ta ohlapni asortima ljudi.

Take skupnosti pogosto vključujejo zavrnitev prevladujoče kulture in norm, člane katere dojemajo kot hinavske in dekadentne. Takšno kritiko je preprosto oblikovati, ker vse družbe neizogibno do neke mere gojijo družbeno nepravico, ki jo elite ali spregledajo ali na sebičen način upravičijo. Takšna kritika vodi do odpora do protestne skupnosti s strani prevladujoče kulture, ki pogosto prevzame hegemonistično ideologijo elit. Zmaga nacionalizma v devetnajstem stoletju v zahodnem svetu je povzročila, da so ljudje v dani državi verjeli, da vsi pripadajo isti notranji skupini, državi. Ker družbeni uporniki izpodbijajo družbene temelje takšne notranje skupine, jih v lastni družbi dojemajo kot sprevržence. Takšna patriot-ska sovražnost proti tem sprevržencem je pogosto večja kot tista, ki jo ljudje čuti-

jo do podobno kritičnih tujcev. Tiste, ki glasno zavračajo družbo, preostala družba pogosto vidi kot izdajalce. Ni težko verjeti, da je njihova izdaja posledica skrivne zvestobe tuji entiteti, zato tudi nenehno iščejo tuje ali mednarodne vplive. Družba in njeni uradni predstavniki so običajno nesorazmerno sovražni proti takšnim notranjim upornikom. Ta odnos lahko vidimo sankcioniran v vsesplošnih krepitvah terorističnih določb moderne sodne prakse. Pogosta reakcija članov skupine je, da sprevrženke notranjih skupin očrnijo in zavrnejo v večji meri kot primerljive članke zunanjih skupin. Podobno jih za dejanja, ki so jih zagrešili proti skupini, kaznujejo nesorazmerno. Ta robusten izsledek se v perspektivi družbene identitete imenuje »efekt črne ovce«. ³¹ Ta raziskava bo predstavila veliko dokazov za to, saj so politični zločini kaznovani strožje kot splošna kazniva dejanja. ³²

Člani protestne skupnosti razumejo politične dogodke z zornega kota skupine. Novice so redko razumljene objektivno, temveč so interpretirane skozi prizmo človekove družbene identitete in imajo tako različne pomena za različne skupine. Člani Al Kaide so praznovali 11. september kot veliko zmago in velik ponos za skupino, medtem ko so Američani dogodek razumeli kot veliko tragedijo in vir moralnega ogorčenja. Pri globoko polariziranih temah, kot je terorizem, se dejstva vehementno izpodbijajo. Da razumemo storilce političnega nasilja, se moramo zanesti na njihove interpretacije teh dejstev in ne na državno razlago.

Modno zavračanje večinske kulture obda upornike s privlačno energijo in stilom, kar privabi nekatere mlade, ki jim je biti del takšne skupine kul. Ne samo da se politični uporniki razumejo kot bolj razsvetljene ali napredne v primerjavi z ostalo družbo, veliko mladih v družbi se dojema enako, zato se jim pridružijo, da bi bili popularni. Vsi se počutijo kot del te sijajne in popularne skupnosti, ki je drugačna in bolj zanimiva kot preostala družba.

Teorija družbenega vpliva

Ljudje se ne rodijo kot teroristi, teroristi postanejo. Obrat k političnemu nasilju zahteva teorijo osebne spremembe ali teorijo družbenega vpliva, ki deluje na posameznika ali posameznico in jo preoblikuje v politično nasilno osebo. Perspektiva družbene identitete ponudi takšno teorijo.

Perspektiva družbene identitete sugerira, da ljudje, ko prevzamejo določeno družbeno identiteto, stremijo k iskanju smisla in norm, ki so povezana z njihovo družbeno kategorijo (na primer, »bojevniki ne delajo tega«). Te norme razumejo pozitivno in jih poskušajo upoštevati. Iz tega procesa vznikne nekakšna družbena kohezija in koordinacija, ki omogoča kolektivna dejanja. Da razumemo smisel in

³¹ Glej Marques, Abrams, Pérez, and Hogg, 2003 za pregled te literature. Ta isti fenomen bomo videli pri vsaki uporniški skupini, ki želi kaznovati svoje izdajalce ali policijske vohune.

³² V liberalnih demokracijah to ni vedno tako, kot je razvidno iz Ingraham (1979), ampak je to tudi odvisno od tega, ali se upornika v tistem času dojema kot legitimnega ali ne.

norme svoje skupine, se ljudje obrnejo proti najbolj reprezentativnim članom, ki služijo kot vzorniki in jih lahko posnemajo. Takšni vzorniki imajo močan vpliv na preostalo skupino (Haslam, Reicher in Platow, 2011: 55–64). Pogosto se zgodi, da prav oni definirajo skupino.

Ljudje na razmišljajo o kategorijah v smislu kriterijev, ki jasno začrtajo meje kategorije, ampak bolj v smislu reprezentativnih članov (glej Lakoff, 1987).³³ Razmišljanje v smislu reprezentativnosti pomeni, da meje kategorije niso jasno začrtane, ampak se spremenijo skupaj z najbolj reprezentativnimi elementi. Ker se samokategorizacija zmeraj aktivira v kontrastu do izstopajoče zunanje skupine, se družbena kategorija razlikuje glede na primerjalni kontekst: je nejasna množica z elastičnimi in propustnimi mejami (Haslam, Reicher in Platow, 2011: 64–73).³⁴ Najbolj reprezentativni člani so prototipi; to je, ti člani so najbolj podobni drugim članom notranje skupine *in* se hkrati najbolj razlikujejo od članov zunanje skupine. Ker služijo kot vir vodenja in posnemanja, imajo ti prototipi zelo močan vpliv na druge člane notranje skupine.

Perspektiva družbene identitete razume družbeni vpliv zelo drugače kot teorija racionalne izbire, ki sugerira, da do družbenega vpliva pridemo z manipulacijo motivacije posameznikov, z nagrajevanjem dobrega vedenja in kaznovanjem slabega. Vendar take vrste očitna manipulacija motivacijske strukture posameznika pogosto ustvari zamere in paradoksalno vodi do odpora do utilitarnega vodenja. Nasprotno pa perspektiva družbene identitete zagovarja idejo, da se družbeni vpliv znotraj skupine dejansko realizira skozi privlačnost, ki jo člani čutijo do skupinskih norm in ne preko napol prisilnih manipulacij ljudi na oblasti. To pojasni njihovo navdušenje in pobudo za izpeljevanje ciljev skupine. V politični areni državne elite nadzirajo družbeno-spodbudne strukture in nagrajujejo konformizem. Tukaj ima teorija racionalne izbire problem pri razlaganju samega obstoja političnega nestrinjanja in nedržavnega nasilja, ki od izzivalcev zahteva neverjetno samožrtvovanje. Po drugi strani pa perspektiva družbene identitete zagovarja idejo, da je takšno samožrtvovanje za notranjo skupino ena izmed glavnih značilnosti skupinskega vedenja, še posebej med njenimi najpomembnejšimi člani (Haslam, Reicher in Platow, 2011: 109–135).

Ena izmed ugotovitev v naslednjih poglavjih je, da imajo politično nasilne skupine redko formalnega voditelja.³⁵ Namesto tega se člani teh neformalnih skupin

³³ Glej tudi Kahneman, Slovic in Tversky, (ur.), 1982: 23–98 in Gilovich, Grifin in Kahneman (ur.), 2002: 49–81 za nekaj splošnih kognitivnih predsodkov, ki sledijo takšni vrsti avtomatskega mišljenja.

³⁴ Ni potrebe, da je takšna vrsta nedoločnosti ovira za temeljito analizo v družboslovju, kot pokaže Ragin (2000).

³⁵ To še posebej velja za anarhiste, ki zavračajo celó idejo vodenja (glej 5. in 7. poglavje). Izjeme so velike, dolgotrajne skupine, ki izberejo uradno vodstvo, kot recimo radikalna vojaška organizacija Weathermen (WUO) ali večje politične organizacije, kot je bojna enota ruske Socialistične revolucionarne stranke (glej 6. poglavje).

zgledujejo po prototipskih članih, ki predstavljajo vzgled za druge, da jih posnemajo. Ti prototipi delujejo zgledno znotraj določenega konteksta: s svojimi besedami in dejanji poskrbijo za vodenje preostalih članov. Običajno člani politično nasilnih skupin niso prisiljeni, niti jim ni zaukazano, da povzročijo nasilje: dejansko si to želijo, kar pojasni, zakaj jih je toliko delovalo samih od sebe. Nazori, dejanja in občutki prototipnih članov skupine oblikujejo norme skupine. Ko navadni člani ne razumejo pomena situacije dovolj jasno ali ne vedo, katere norme naj upoštevajo, poiščejo prototipe. Ljudje, ki jih drugi dojemajo kot prototipe notranje skupine, priskrbijo smisel in vodstvo bodisi eksplicitno z besedami bodisi implicitno z dejanji. Drugi člani notranje skupine prevzamejo te pomene, sledijo njihovem vodstvu in posnemajo ta dejanja. S tem ko člani mislijo, čutijo in ravnaajo tako, da se prilagodijo prototipom, takšno mišljenje, občutki in dejanja postanejo norme skupine. Vsi smo del več družbenih skupin, ko so oče, mož, delavec, volivec in član rasne ali religiozne kategorije. Kako dojemamo dogodke in kako se vedemo, se bo spreminjalo od konteksta do konteksta, ko bodo različne družbene identitete in njihove inherentne norme začele izstopati.

Učinkovito vodstvo spremeni člane skupine v predane akterje, ki želijo narediti, kar bi si skupina od njih želela, zato ker se s skupino identificirajo. Za delanje tega, kar člani verjamejo in čutijo, da mora biti storjeno, ni nobene potrebe po dodatnih, zunanjih nagradah. Te občutke in prepričanja prevzamejo od svojih najbolj prototipskih članov, katere posnemajo. V nasilnih političnih skupinah storilci nasilna politična dejanja izvajajo, ker jih želijo izvajati. Tukaj ni prisotnega nobenega pranja možganov ali misterioznega procesa radikalizacije. Ti člani skupin preprosto realizirajo svojo družbeno identiteto, kot vojaki, ki izvajajo nasilje, ker se s skupino identificirajo in ker skupina to počne ter ne zaradi potrebe po odobravanju, strahu pred sankcijami ali pritiska skupine, da se prilagodijo. Prepričanja, želje in občutki, ki so vtakani v njihovo družbeno identiteto, se v različnih kontekstih razlikujejo, še posebej, ko pride do izstopajoče zunanje skupine. Informacije, ki niso dosledne z njihovo samokategorizacijo, običajno ignorirajo (Turner, Oakes, Haslam in McGarty, 1994).

V neformalni skupini, kjer nihče ne more uporabiti sile za prevzem vodilne vloge, morajo biti potencialni voditelji dojeti kot prvaki skupine, ki delujejo v njenem imenu. To pa namiguje na zanesljivost in pravičnost, ko gre za člane notranje skupine. Pravzaprav uporaba sile, da bi prevzeli vodilno vlogo, kaže na to, da družbeni vpliv posameznika pri članih ni uspel vzbuditi čuta za dolžnost do skupine. Preveč ukvarjanja s samim sabo ali očitna samopromocija spravi potencialne voditelje na slab glas v očeh njihovih tovarišev in jih spodkopava kot vire inspiracije.

V tem pogledu vodstvo ni pasivni odsev »realnosti«. Je aktivni poskus vpliva na notranjo skupino in oblikovanja njene »realnosti« preko manipulacij družbenih kategorij in projektov za prihodnost. Vrnimo se h govoru predsednika Busha, da

to idejo bolje ponazorimo. Bush je utrdil svojo vodstveno vlogo zahodnega sveta tako, da je oblikoval skupni pomen družbene identitete, ki pripada skupni družbeni kategoriji (zahodnjaki kot nasprotje Al Kaidi). Vzpostavil je norme, vrednote in prednostna dejanja notranje skupine. Ker je trdil, da je ta naloga pomembna za svetovno zgodovino, je tistim, ki so bili pripravljeni izpeljati to globalno vojno proti terorizmu, dal nov razlog za domišljavost. Prebivalstvu ZDA ni ukazal, naj se mobilizirajo za to globalno vojno, ampak je na prebivalstvo vplival tako, da so se prostovoljno ponudili in hkrati goreče utišali tiste državljane, ki so bili proti temu projektu. Čeprav je že bil formalni voditelj države, sta njegova javna podpora in njegova zmožnost mobilizacije naroda pokazali, da je tudi prototipski član države. Definicija tega, kdo je vključen v notranjo skupino (meje kategorije), določi obseg mobilizacije širšega občinstva v to skupino. Z vključitvijo držav Zahoda je Bush upal, da bo v »globalni vojni proti terorju« mobiliziral popolnoma vse. Definicija tega, kaj pomeni biti član notranje skupine (vsebina kategorije), določi cilj mobilizacije. Bush je definiral Američane kot skupino, ki se bori proti terorizmu nasploh, vključno z Al Kaido in Irakom. Ko je Francija omejila svoj boj proti terorizmu na Al Kaido in zavrnila povezave z Irakom ter s tem ni želela sodelovati v invaziji na Irak leta 2003, čeprav je bila zaveznica ZDA proti Al Kaidi, si je s tem nakopala nesorazmerno jezo Amerike — primer učinka črne ovce. Naposled definicija tistega, ki najbolje predstavlja notranjo skupino (prototip kategorije) določi vodstvo mobilizacije. Bush je bil očitno prototip skupine, ki se je definirala v kontrastu z Al Kaido. Pravo vodenje je prakticiranje tega družbenega vpliva in ne ukazovanje ljudem, četudi je to dovoljeno s strani legitimne avtoritete. To še posebej velja v ohlapnih neformalnih skupinah, kot so nasilne politične skupine, kjer formalna avtoriteta pogosto ni prisotna.

Diskurzivne politične protestne skupnosti, osnovane na ideji skupne družbene identitete, ne zrastejo same od sebe. Nastanejo zaradi velikih naporov političnih organizatorjev, ki oblikujejo to novo idejo družbene identitete v potencialno enoto privržencev. Kljub temu je politični kontekst tisti, ki določi pomembnost te identitete v različnih časovnih obdobjih. Ne smejo biti preveč spredaj ali preveč za svojo enoto privržencev. Če nadaljujemo z Bushevo analogijo, lahko kot primer moči konteksta rabi zmožnost neokonservativne klike, da mobilizira državo in začne vojno v Iraku. Na začetku Bushevega predsedovanja so bili preveč ekstremni, da bi jim dovolili eliminirati Saddama Husseina in zvleči ZDA v preoblikovanje Bližnjega vzhoda, ki bi ustrezal njihovi viziji. Napadi 11. septembra so spremenili politično prizorišče, kar je vdihnilo novo življenje v njihovo agresivno bojaželjnost proti Sadamu Husseinu in sprožilo vojno z Irakom leta 2003. Takrat je bila država trdno z njimi, da se je kaznovalo tiste, ki niso »z nami« in so torej »proti nam«. Predsednik Bush, ki je na začetku verjel njihovi teoriji, da je Al Kaida povezana s Sadamom Husseinom, je uspel mobilizirati državo, da so jim sledili. Kot pravkar omenjeno, Francija temu ni sledila, ker je bila dovolj oddaljena od vpliva neokonservativcev in ni videla dokazov za takšno povezavo.

Neformalno vodstvo je tudi odvisno od ciljev skupnosti. Na začetku nastajanja skupnosti člani politične protestne skupnosti poskušajo razlikovati med njimi samimi in drugimi iz izvirne skupine. Pri tej klasifikacijski nalogi igrajo pomembno vlogo intelektualci. Ko je čas za realizacijo misije, pridejo v ospredje organizatorji in pustijo intelektualce v ozadju. Praktični problemi izvajanja nasilnih napadov, kot je proizvodnja orožja, vodijo v to, da organizatorje nadomestijo tehnični strokovnjaki. Torej kontekst in naloga skupine povzdigneta različne člane na pomembne položaje.

Naposled pa mora učinkoviti vodja poleg ustvarjanja ideje družbene identitete in utelešenja prvaka skupine poskrbeti, da se člani skupine počutijo pomembne (Reicher, Hopkins, Levine in Rath, 2005; Haslam, Reicher in Platow, 2011). Druge člane mora prepričati, da je vredno biti član skupine in da so njihova dejanja pomembna. Politični protesti so lahko tvegani podvigi, še posebej ko so države zelo sovražne do nasprotno mislečih. Da kar vnaprej odgovorim: vsi nasilni politični akterji v raziskavi so bili pripravljeni žrtvovati svoje življenje za svoje tovariše in za končni cilj, veliko jih je to storilo brez obotavljanja. Nekateri so ponosno stopili pod giljotino, eden ali dva sta se celo javila za giljotino, da bi delila usodo svojih tovarišev. S svojimi življenji so želeli narediti nekaj pomembnega in nekateri so se odločili, da zapustijo svet v plamenih slave.³⁶ Takšno samožrtvovanje za skupino doseže svoj logični zaključek s sodobnim fenomenom samomorilskih bombnih napadalcev. Ti borci so se v resnici sami hoteli žrtvovati — v to jih niso prisilili njihovi voditelji s cinično manipulacijo.

Ker so prototipi razumljeni kot voditelji in vzorniki glede mišljenja, občutkov in vedenja, jih preostala skupina spoštuje, jim zaupa in se želi z njimi strinjati. Na neki način jih sledilci okronajo s karizmo in privlačnostjo, ki je še posebej očitna med člani skupine. Prototipi so še posebej privlačni članom nasprotnega spola, ki tekmujejo za njihovo spolno naklonjenost. Zaradi takšne skušnjave je bilo veliko voditeljev političnih skupin zelo promiskuitetnih, kar je bilo še posebej neverjetno glede na spolno represivno atmosfero njihovega časa. To ni nekaj, kar je specifično za en spol, res pa je, da je velika večina prototipov moških, ženske pa se na njih lepijo ne glede na njihove objektivne fizične značilnosti. Vseeno pa so, sicer redko in pred kratkim, tudi ženske, recimo Bernardine Dohrn skupine Weathermen (glej Ayers, 2009: 168; Rudd, 2009: 164, 167–168, 183), lahko nabrale zbor moških spremljevalcev. Ni nujno, da je ta privlačnost izključno spolna — tudi ženske so občudovala Dohrnino eleganco in izgled ter jo poskušale posnemati (glej Stern, 2007: 151; Alpert, 1981: 326–331).

Člani politične skupine so se počutili, kot da so na čelu ekipe, ki poskuša spremeniti družbo. Sodelovanje v tako zahtevni misiji jih je navdalo s ponosom. Nepri-

³⁶ To je prej omenjeni Borowitzev Herostratov kompleks. Ta en sam dejavnik se ne sme razširiti do te mere, da bi razložil celotno zapletenost nasilnih političnih vedenj.

čakovani uspehi, kot je učinkovita demonstracija, ta občutek okrepijo. Ko so drugi priznali to čustvo, je postalo članstvo v skupnosti še bolj mikavno. Ko je ta skupnost razumljena kot posebna in prestižna, s krasnimi člani, postane vrlina pripadnosti tej družbi velika atrakcija za potencialne privrženice. Prijeten občutek pripadnosti atraktivni skupini pomaga vzdrževati močno idejo družbene identitete in lahko utrdi vero v njeno deklarirano ideologijo. Kot uspešne cerkve že dolgo vedo, zelo aktivna družbena skupnost pomaga vzdrževati vero v prepričanja skupine.

Takšna vrsta skupnosti privlači nove člane, ki želijo biti del nje ali del dejanj te skupnosti. Pridružijo se znancem in prijateljem, ki so že člani te skupnosti. Pravzaprav je pridružitev takšnim neformalnim skupinam večinoma organizirana preko že obstoječih prijateljskih in sorodstvenih vezi (Sageman, 2004: 107–112). V nasprotju z verskimi kulti, ki spreobračajo z aktivnimi nabornimi kampanjami, politične skupine ne poskušajo aktivno pridobiti pasivnih ali zadržanih tujcev. V naslednjih poglavjih so vsi protestniki, ki se pojavljajo, bili aktivni, v očitnem nadzoru na svojimi dejanji, vodila pa jih je ideja skupne družbene identitete. Nihče od njih ni mislil, da so podlegli neki ideologiji, da so bili v nevarnosti ali da so jim oprali možgane, da so se pridružili in sodelovali. Privlačila jih je notranja skupina in zato so se prostovoljno pridružili. Člani zunanje skupine predpostavljajo, da obstaja aktiven proces novačenja, ker ne morejo razumeti, zakaj bi se ljudje prostovoljno pridružili skupnostim, ki so sovražne do države in včasih verjamejo v ekstremne stvari. Novinci se politični protestni skupini pridružijo, ker se identificirajo z žrtvami te notranje skupine in ker jim je njihov vstop v skupnost olajšala prisotnost prijateljev ali sorodnikov.

Nastala politična protestna skupnost vključuje razvoj aktivnosti, ki v članih poglobijo idejo skupne družbene identitete in jih še bolj poveže s skupnostjo. Obstaja kontinuum intenzivnosti aktivizma, ki se sega vse od simboličnega sodelovanja do popolne in ekskluzivne predanosti lastnega časa in napora. Takšna skupnost ima torej slabo začrtane meje, z različnimi stopnjami poroznosti, in se razširja ali krči glede na politični kontekst. Ta brezoblična, utripajoča in interno fluidna skupnost je bolj podobna družbeni gmoti kot stabilni in formalni mreži ljudi. Njena notranja sestava je seveda ohlapna mreža povezanih ljudi, ampak ni stabilna. Njeni člani (točke v teoriji grafov) niso stabilne entitete, ker je aktivacija skupne družbene identitete v določenem času odvisna od pomembnih, izstopajočih kontekstnih dogodkov, večinoma od dejanj relevantne zunanje skupine tistega časa. Niti medsebojni odnosi (povezave v teoriji grafov) niso stabilni: prijateljstva različnih intenzitet se neprestano formirajo in razpadajo glede na njihov notranji ritem. Družbene identitete in mreže se razvijejo čez čas in neka zveza ob nekem času ne bo ostala ista kasneje. Pomanjkanje stabilnosti točk in robov zelo omeji uporabnost analize družbenih mrež kot orodja za razumevanje političnih protestnih skupnosti.

Teorija skupinske dinamike

Prejšnji odsek je zagovarjal trditev, da obrat k političnemu nasilju ne zahteva specifične ideologije ali stila vodenja. Nastane iz procesa samokategorizacije, s skupinskimi prototipi, ki utelešajo skupinsko ideologijo in norme. Vendar poleg notranjih, skupinskih (ali privlačnih) faktorjev, ki vplivajo na proces, igrajo ključno vlogo tudi zunanji (ali odbojni) faktorji, ki nastanejo glede na kontekst v času kategorizacije.

Podobno kot je proces obračanja k političnemu nasilju potreboval teorijo družbenega vpliva, potrebuje tudi teorijo skupinske dinamike, da pojasni transformacijo nasploh nenasilne družbe v manjše, nasilne skupine. Takšna teorija mora vključevati nepričakovane dogodke in mora biti bolj skladna s spremembami v resničnem svetu kot običajne, deterministične in statične razlage tega procesa. Perspektiva družbene identitete nudi takšno teorijo. Pojavi v množici, ki so presenetljivo podobni v zgodovinskih primerih obrata k političnemu nasilju, so dober temelj za razvoj te teorije.

Množica je običajno nestrukturirana skupina brez formalnega vodstva, ki se zbere zaradi specifičnega cilja: praznovanja, zabave ali protesta. Večinoma je sestavljena iz neznancev, ki niso imeli časa, da bi se pred dogodkom dogovorili glede skupinskih norm. Zato torej poskušajo razumeti svojo situacijo kot člani množice in tako aktivirajo družbeno identiteto člana-množice ter se obrnejo h govoru in vedenju tipičnih članov množice, da bi dobili neko iztočnico glede tega, kako naj mislijo in kako naj se obnašajo. Posamezniki se množici pridružijo iz različnih razlogov. Nekateri pridejo z namenom spodbujanja nasilja, velika večina pa se ima za dobre državljane, ki prakticirajo svojo legitimno pravico do protesta. Policijo vidijo kot nevtralne zaščitnike družbenega reda in zato zavračajo pobudnike nasilja kot izjeme, ki ne predstavljajo reprezentativnih članov mirne množice, ter lahko celo aktivno odvrčajo od nasilja tiste, ki so k nasilju nagnjeni. V situaciji, kjer množico na pošten in spoštljiv način nadzira policija, je prototipen član množice miroljuben. Mirovni protesti množic predstavljajo večino protestov, vendar, ker se »nič« ne zgodi (niso poseben »zgodovinski« dogodek, razen v smislu velikosti množice), ne pristanejo v zgodovinskih knjigah in zbledijo iz skupinskega spomina.

Vendar se policija, ki množico nadzoruje, prav tako samokategorizira v policiste v kontrastu do članov množice, katere vržejo v isti koš, v zunanjo skupino, in jih stereotipizirajo, namesto da bi razlikovali med posameznimi člani. Ko jih sprovoči nekaj posameznikov v množici, običajno vidijo tako vse člane množice in odreagirajo temu primerno. Včasih velikost množice prestraši nekatere policiste, ki zaradi pomanjkanja discipline, da ne bi streljali, postanejo panični in streljajo na množico. Neselektivno policijsko nasilje spremeni prototip množice iz zmernosti v radikalizem. Kot člani množice se počutijo napadene, ker so člani množice, zato veliko ljudi zgrabi panika in poskušajo pobegniti ali se braniti. Zdaj se v primer-

javi z nasilnimi policisti dojemajo kot žrtve. Njihovo razumevanje situacije je zdaj v skladu s prej opisanimi zavrženimi zagovorniki nasilja proti policistom in drugimi, ki so nametani v isto zunanjo skupino. Perspektiva ekstremistov o nasilnem konfliktu med množico in policijo postane bolj verodostojna in nekateri člani so se zdaj pripravljeni braniti, če je nujno tudi z nasiljem, in izraziti svoje ogorčenje z uničevanjem lastnine, ki jo policija varuje. Ta rekonceptualizacija njihove družbene identitete kot žrtve policijskega nasilja, skupaj s solidarnostjo drugih članov skupine in velikansko številčno premočjo, jih opolnomoči in pripelje do tega, da izzovejo policijo. Ta dinamična obojestranska samokategorizacija tako članov množice kot policije se stopnjuje v izgrede ali masake, odvisno od števila žrtev, ki so običajno enostranske, ker je policija praviloma dobro oborožena, medtem ko množica ni (glej Reicher, 2003; Drury in Reicher, 2000; Zomeren, Postmes in Spears, 2008).

Sodelovanje v množičnem dogodku lahko ima dolgotrajne posledice, ker pogosto vodi v dolgotrajne spremembe identitete. Ljudje, ki niso bili spolitizirani in so prišli samo, da bi izrazili napolitične pritožbe nad krivicami (kot so študentski problemi na kampusih, delovni pogoji za delavce), se transformirajo, ko dogodek aktivira spolitizirano družbeno identiteto. Ljudje, ki so prišli na demonstracije iz solidarnosti do svojih bolj bojevitih prijateljev, po sodelovanju začnejo prevzemati njihovo družbeno identiteto in kasneje tudi prevzamejo njihova prepričanja. Čeprav niso bili spolitizirani pred sodelovanjem na dogodku, njihovo izkustvo, še posebej ko so soočeni s policijskim nasiljem, aktivira novo samokategorizacijo, ki vodi to tega, da prevzamejo prepričanja in norme svoje nove skupne družbene identitete.³⁷ Poleg tega lahko sodelujoči občutijo na novo odkrito samozavest, zaradi katere se lahko uprejo ali govorijo proti policiji in drugim avtoritetam. Prav tako lahko doživijo nova čustva, kot sta ponos in lastna učinkovitost v soočenju s policijo, kot tudi moralna ogorčenost, ki ne samo da jih motivira, da se mobilizirajo proti policijskemu nasilju, ampak jih tudi naredi bolj dovzetne za nasilno maščevanje proti državi. Torej, neselektivno policijsko nasilje proti množici vsaj aktivira politično družbeno identiteto in mobilizira žrtve in tiste, ki se z njimi identificirajo, da odgovorijo na doživeto agresijo. Takšna grožnja proti njihovi družbeni identiteti pripomore k aktivizmu politične protestne skupnosti.

Obrat takšne množice k ekstremizmu je ilustracija bolj splošnega procesa združevanja kontekstne pomembnosti s principom meta-kontrasta. Kot je že bilo omenjeno, so prototipski člani skupine njeni najbolj reprezentativni člani, kar pomeni, da so najbolj podobni ostalim članom notranje skupine in se hkrati najbolj razlikujejo od zunanje skupine (ki je strnjena v en stereotip). Ta oster kontrast med podobnostjo notranje skupine in drugačnostjo zunanje skupine imenujemo princip meta-kontrasta. Člani, ki ta kontrast najboljše simbolizirajo, so za skupino prototi-

³⁷ To je v bistvu podobno procesu kognitivne disonance (Festinger, Riecken in Schachter, 1964; Harmon-Jones in Mills, ur., 1999).

pi. Princip meta-kontrasta implicira, da se hkrati s spremembo dojemanja zunanje skupine spremenijo tudi prototipi notranje skupine. Z drugimi besedami, prototipičnost istega posameznika znotraj iste notranje skupine se spreminja glede na kontekst, predvsem glede na odnos, ki ga ima notranja skupina z zunanjo. Med prijateljskimi, kooperativnimi zunanjimi skupinami so prototipi zagovorniki sodelovanja, kot v primeru miroljubnih demonstracij. Po drugi strani so pri sovražnih in nasilnih zunanjih skupinah, kot je policijsko nasilje, zagovorniki nasilja dojeti kot prototipi notranje skupine.³⁸ To je zelo pomembno, ker so prototipi vzorniki, ki generirajo norme notranje skupine in imajo zelo močan družbeni vpliv na druge člane skupine. Sovražna policija opolnomoči ekstremne člane skupine, medtem ko preostala skupina razume te ekstremiste kot prototipe in jim pripiše večji družbeni vpliv nad množico ter tako premakne celotno množico v bolj ekstremno pozicijo. Kontekst izstopajoče sovražne zunanje skupine člani notranje skupine razumejo v smislu, da morajo prevzeti bolj ekstremno in radikalno stališče, skladno s tem, da krivijo *la force des choses* za svoj obrat k nasilju.

Če se vrnemo k naši analogiji: predsednik Bush bi zagotovo bil neuspešen v mobilizaciji države za boj proti Al Kaidi, če ne bi bilo napadov 11. septembra 2001. Načrt za mobilizacijo celotne države za boj proti Al Kaidi v Afganistanu in kasneje napad na Irak bi ljudje 10. septembra 2001 dojemali kot preveč ekstremnega. Močna grožnja družbeni identiteti takoj poveča njeno pomembnost. Predsedniku je uspelo organizirati svoje privrženke, ker so se počutili ogrožene kot Američani, saj so razumeli 11. september kot jasen napad na Ameriko in Američane. V tem primeru je narava grožnje Američanom s strani izstopajoče zunanje skupine, Al Kaide, tudi začrtala meje ogrožene notranje skupine: Američanov, vključno s civilisti, ženskami in otroki. Po tem, ko je predsednik Bush predstavil 11. september kot napad na ameriško družbeno identiteto, je zlahka motiviral svoje privrženke in jih preobrazil v masovno protiteroristično kampanjo.

Pomembnost specifične družbene identitete je začasna, ker je odvisna od konteksta. Zgražanje nad zaznanimi moralnimi kršitvami s časom zbledi in ljudje gredo naprej. V liberalni demokraciji so meje politične protestne skupnosti običajno propustne, ker se mirno politično nestrinjanje tolerira. Po drugi strani avtoritarne države ne tolerirajo političnega nestrinjanja in kaznujejo celo kratkotrajne proteste. V tem primeru država določa meje protestne skupnosti, in sicer tako, da disidentu zapira možnosti za vrnitev v normalno življenje. S tem ko disidente strogo kaznujejo in jih spremenijo v trajne izobčence, avtoritarne države podelijo ekstremistom več družbenega vpliva v disidentski skupnosti. Nekateri njeni člani se obrnejo k nasilju zaradi samoobrambe in obrambe skupine. Ko obravnava mirne protestnike kot nevarne, avtoritarna država prisili disidente, da se ali pokorijo ali pa se obrnejo k samoobrambi in nasilju, v stilu samouresničujoče se prerokbe.

³⁸ Glej Haslam, Reicher in Platow (2011: 85–87) za eleganten matematični prikaz te dinamike.

V liberalni demokraciji naj bi se nestrinjanje toleriralo, ampak država lahko pritiska na protestnike na bolj subtilne načine in jim zapre možnosti, da se vrnejo v normalno življenje. En način za pregon političnih protestnikov je uporaba redko uporabljenih zakonov, da jih strogo kaznujejo za sicer trivialne kršitve, ki običajno ne bi vodile do aretacije. Posledično se tisti na prostosti znajdejo v pravni negotovosti, kar jih prisili, da se umaknejo iz javnosti in živijo skrivno življenje, kar jim onemogoča odmik od svoje politične disidentske družbene identitete. Še en, bolj neformalni način je, da država obvesti potencialne delodajalce o preteklih političnih aktivnostih disidentov, kar povzroči umik ponudbe za službo ali takojšen odpust iz trenutne službe. Političnim protestnikom zavračajo spodobne službe, ki bi jim omogočale, da se reintegrirajo v družbo, zaradi takšnih ukrepov pa se morajo za lastno preživetje posluževati nezakonitih dejanj. Lahko pride tudi do policijskega nadlegovanja v obliki »ustavi in pretipaj«, nenehnih zaslišanj, neformalnega nasilja itn. Vse te metode opominjajo disidente na njihov status izobčenca in njihovo družbeno identiteto, kar krepi predstavo osovraženega policista in prispeva k stopnjevanju nasilja med nepravilno obravnavanimi protestniki in njihovimi sovražniki, policijo.

Uslužbenci organov kazenskega pregona grede seveda skozi isti proces samokategorizacije kot disidenti. Policija razume disidente kot zelo nevarne izobčence in sebe kot krepостne varuhe družbe, katerim naivne omejitve liberalnega zakona preprečujejo, da bi učinkovito opravili svoje delo. Policisti verjamejo v poenostavljeno behavioristično teorijo racionalne izbire (glej npr. Perry in Hasisi, 2015): če dovolj kaznuješ disidente, bodo nehali protestirati. To deluje pri živalih, ne pa tudi pri ljudeh. Namesto tega perspektiva družbene identitete sugerira, da se disidenti samokategorizirajo kot žrtve in lahko iščejo maščevanje, torej pride do popolnoma nasprotnega učinka od nameravanega. Sofisticirani protestniki razumejo radikalizirajoč učinek policijskega pregona njihove skupine. Tako preizkušajo taktike, da bi povzročili neselektivno policijsko represijo nad njihovo skupnostjo, upajoč, da bodo tako privabili nove člane, ki se bodo v kontekstu policijskega nasilja proti njim samokategorizirali kot militantni.³⁹

Pogoji za nastanek političnega nasilja

Na teh temeljih lahko sedaj razpravljamo o nastajanju političnega nasilja v mirovni politični protestni skupnosti: to vključuje dodatno samokategorizacijo v vojsčake, ki branijo svojo skupnost, kar zaključí obrat k nasilju, ko ti vojsčaki svojo dodatno identiteto tudi udejanijo. Ta druga samokategorizacija v bojovniško družbeno identiteto se pojavi, če so izpolnjeni trije pogoji: stopnjevanje konflikta med dvema skupinama, vključno s kumulativno radikalizacijo dialoga, razočara-

³⁹ Kot bomo videli, je bila to taktika Nečajeva v ruskem cesarstvu in taktika skupine Weathermen v ZDA.

nje protestnikov nad nenasilnimi taktikami in pa moralno ogorčenje nad državno agresijo nad skupnostjo.

Stopnjevanje konflikta

Obrat k političnemu nasilju je pogosto posledica stopnjevanja konflikta med političnimi protestniki in njihovo izstopajočo zunanjo skupino, ki je pogosto država. Odnos med državo in protestniki je dinamičen in vodi do nepričakovanih dogodkov. Vsaka stran se odzove na drugo v realnem času. Perspektiva družbene identitete zahteva dialektično analizo tega odnosa, ko se člani skupine definirajo v kontrastu do izpostavljene zunanje skupine, ki je za politične izzivalce država. Ta prej opisana skupinska dinamika kaže, kako se stopnjevanje s strani zunanje skupine konča s premikom proti ekstremizmu notranje skupine. Nobena analiza nastanka političnega nasilja se ne more osredotočiti samo na eno od agresivnih skupin. Takšno enostransko osredotočanje na teroristične skupine prepreči kakršno koli izčrpno in natančno razumevanje njihovega vedenja, ki je odziv na kontekst, natančneje na vedenje izstopajoče zunanje skupine — države. V stopnjevanju konflikta sta običajno odgovorni obe strani, zato mora vsaka znanstvena analiza stopnjevanja konflikta obravnavati tudi prispevek države k takšnemu razpletu.

Prispevek države k stopnjevanju političnega nasilja je bil v raziskavah o terorizmu zanemaren.⁴⁰ Seveda lahko to na hiter način razložimo z dejstvom, da država financira večino raziskav terorizma, vendar ta cinična razlaga ne razkrije celotne zgodbe. Perspektiva družbene identitete poda bolj sorazmeren opis. Iskreni učenjaki znotraj področja se samokategorizirajo na strani žrtev in države in so tako, kot kateri koli član notranje skupine v konfliktu, slepi do doprinosa lastne skupine k nastali situaciji ter za kakršno koli nasilje v celoti krivijo zunanjo skupino. Pravzaprav člani notranje skupine zavračajo ali označujejo kot subverzijo ali izdajo kakršno koli sugestijo, da je država morda prispevala k izbruhu nasilja ter s tem izločijo to temo iz akademskih razprav. Državni prispevek k nastanku političnega nasilja je morda najbolj pomembna še neraziskana tema na tem področju. Če priznamo, da takšen prispevek obstaja, bomo lažje razumeli ta proces in morda celo začeli nasproten proces, ki bo takšne vrste situacij političnega nasilja lahko deaktiviral, preden preraste v nasilje.

Sočasno s fizičnim stopnjevanjem je prisotno tudi retorično stopnjevanje na obeh straneh. Vsaka skupina vidi najbolj ekstremne glasove njim zunanje skupine kot najbolj reprezentativne glasove zunanje skupine (Haslam, Oakes, McGarty, Turner in Onorato, 1995), s tem pa prezre obsojanje take vrste govora zunanje skupine in nasilne besede članov lastne, notranje skupine. Podžigajo jih popularni mediji, ki se osredotočajo na najbolj senzacionalno in ekstremno, zato v dojemanju

⁴⁰ Obstajajo redke izjeme. Recimo della Porta, 2013: 70–112; McCauley in Moskalenko, 2011: 154–160; Sommier, 2008.

svojih rivalov notranja skupina večinoma zazna ekstremistični govor zunanje skupine, kar da kredibilnost ekstremnim stališčem notranje skupine in upraviči sovraštvo notranje skupine do sovražnika. Ta začaran krog vzajemne krepitve nasprotujočih si ekstremov v kakofoniji hrupa notranje skupine daje moč glasovom, ki kličejo k nasilju. Dokler je grožnja zunanje skupine jasna in prisotna, so zmerni glasovi notranje skupine utišani, ker niso kredibilni za obrambo lastne skupine. Ekstremistični kandidati za voditelje skupine (prototipičnost) pretiravajo glede groženj in nevarnosti, da pridobijo na svojo stran nevtralne člane in diskreditirajo notranje rivale, češ da so do zunanje skupine premili in nezmožni ali niso pripravljeni primerno zaščititi svoje notranje skupine pred sovražnikom. S tem ko mobilizirajo svojo skupino proti sovražniku, upajo, da bodo povečali svoj družbeni vpliv, kar lahko uporabijo za lastne interese.⁴¹ V tej domnevni urgentni situaciji postanejo netolerantni do notranjih izzivalcev in jih obtožijo izdajstva skupine, kar sproži pojav črne ovce. Ideja, da je morda notranja skupina prispevala k tej grozljivi situaciji, je preprosto dojeta kot izdaja notranje skupine.

Govorni ekstremizem, ki prevladuje nad konkretnimi in preudarnimi predlogi za razrešitev situacije, je zelo pomemben. Ekstremistični diskurz onemogoča nepristransko razpravo, ki bi ponudila pravične in poštene rešitve za težave skupine. Ekstremistični govorci ustvarijo polarizirajočo atmosfero in, ker za interpretacijo skupinskega razumevanja realnosti uporabljajo ekstremistične koncepte, predlagajo ekstremne rešitve. Takšni govorci vzamejo nekaj incidentov iz konteksta in jih potem prenapihnejo. Nasilni diskurz ekstremistom pomaga pri oblikovanju tega, kako naj ljudje občutijo in razumejo dogodke, kar vpliva na to, kako odreagirajo. Takšen diskurz zastre vzajemne dinamike, ki vodijo do maščevanja in samobrambe. Vojne metafore so še posebej škodljive, ker implicirajo nasilno dejanje, upravičijo fizično nasilje in znižajo prag za fizično nasilje. Če se ozremo nazaj, ni situacija nikdar tako grozna, kot jo prikazujejo govori ekstremistov, niti niso težave z zunanjo skupino tako pomembne, kot oni trdijo. Ampak ekstremisti začnejo verjeti svoji retoriki in se slepijo z idejami veličastnosti svojega boja.

Čeprav se ta knjiga ukvarja z zgodovino, je v sedanjosti zaradi interneta to stopnjevanje zaostreno. Brez kakršne koli obveze do tega, da bi preverjali dejstva, internet preko nenehnega ponavljanja omogoča ojačenje govoric. Vsaki polarizirani strani omogoča, da utrdi svojo pozicijo in onemogoči kakršen koli dialog med nasprotujočimi si stranmi, ki objavljata svoja ekstremistična sporočila. Nekateri družbeni mediji še dodatno poslabšajo situacijo tako, da krčijo kompleksne probleme na 140 znakov. Povrhu vsega pa odsotnost fizične prisotnosti nasprotnika omogoča komunikaciji preko interneta, da odvrže še zadnje ostanke vljudnosti.

⁴¹ Rad bi se zahvalil Alexu Haslamu in Steveu Reicherju, da sta predlagala splošne smernice za takšno sklepanje preko zasebne komunikacije, prvi 9. in slednji 22. julija 2013.

Čeprav ne smemo enačiti sovražnega govora z nasiljem, je kumulativna radikalizacija diskurza in ne ideologija tista, ki je sama po sebi v prid ekstremnim rešitvam in ki spodbuja nasilje.⁴² Te pogosto zelo nasilne besede včasih zamenjujemo za nasilje, kot je razvidno iz dvojnega pomena besede *radikalizacija*. Vendar obstaja med besedami in dejanji globoka vrzel. Zlobnost diskurza političnih protestnikov se odseva v govoru prvakov države ali družbe. Takšen ekstremističen govor prispeva k politični atmosferi, ki omogoča nastanek nasilja.

Razočaranje nad nenasilnimi strategijami

V ponovitvi Zimbardovega znanega stanfordskega zaporniškega eksperimenta (Zimbardo, 2007) sta Alexander Haslam in Stephen Reicher ugotovila, da se njuni subjekti niso obnašali v skladu s pričakovanji za njihove vloge. Pazniki so s težkim srcem uveljavljali svojo avtoriteto in so se z zaporniki dogovorili, da vzpostavijo bolj egalitaran zaporniški sistem. Ko se je ta sistem izkazal kot nevzdržen, so se vsi subjekti strinjali s svojimi bolj avtoritarnimi kolegi, da se uveljavi bolj tiranski sistem (Reicher in Haslam, 2006). Raziskovalca sta te čudne rezultate interpretirala s pomočjo družbene identitete. Trdila sta, da je izvoren odpor njunih subjektov, da opravljajo svojo določeno vlogo, posledica neuspele identitete, nezmožnosti identificiranja z njihovo določeno družbeno vlogo. Neuspeh novega, egalitarnega sistema, ki so ga z veseljem prevzeli, jih je razočaral in je vodil v drugo neuspelo identiteto, tokrat nezmožnost identificiranja z egalitarno skupino. Večina se je vdala v usodo in dovolila bolj učinkovitim, a avtoritarnim kolegom, da so prevzeli nadzor in uveljavili bolj tiranski režim (Haslam in Reicher, 2007).

Razočaranje nad učinkovitostjo lastne skupine lahko vodi do sprejetja bolj učinkovitega, a ekstremističnega vodstva. To je odvisno od tega, kako močno se posameznik identificira s skupino. Tukaj lahko govorimo približno o treh stopnjah identifikacije, šibki, zmerni in močni, ki jih lahko določimo glede na stopnjo osebnega žrtvovanja, ki ga je posameznik pripravljen trpeti za skupino. Ljudje s šibkim smislom za družbeno identiteto s skupnostjo za to niso pripravljeni vložiti ničesar. Lahko jih razumemo kot prisklednike (Olson, 1971), ki pustijo, da aktivisti prevzamejo vse tveganje sodelovanja, oni pa od njihovih naporov profitirajo brez ali z zelo malo napora. Ko so soočeni s težavami ali z neučinkovitostjo skupnosti glede doseganja reform, hitro izgubijo interes, zapustijo skupnost in zbledijo iz zgodovine. Takšen scenarij je v skladu z znanim argumentom Alberta Hirschmana, to je, da člani propadajoče skupine ali zapustijo skupino (izstop) ali izrazijo svoje nezadovoljstvo (glas), da bi propadajočo skupino popravili, ti dve možnosti pa sta odvisni od zvestobe skupini (Hirschman, 1970). Če na zvestobo gledamo kot na pokazatelj tega, kako močno se nekdo identificira s skupino, potem so tisti z malo ali brez vložkov v skupnost oni, ki jo zapustijo hitro po tem, ko

⁴² Gueniffey (2000: 125, 230) poda podoben argument za nasilje v času francoske revolucije. Glej naslednje poglavje.

naletijo na prve znake težav ali razočaranja nad skupnostjo. Maščevalne države so kontraproduktivne, kadar takšnim šibkim protestnikom preprečujejo opustitev njihovih političnih družbenih identitet in reintegriranje v družbo.

Po drugi strani so zmerni člani skupin pripravljeni žrtvovati nekaj časa, napora in sredstev za skupnost. Od njih se lahko pričakuje, da bodo izrazili svoje nezadovoljstvo glede neučinkovitosti skupnosti, da bi popravili težave skupine. Pritožujejo se, da je to, kar delajo njihovi voditelji, neučinkovito: oni »samo govorijo, govorijo, govorijo — nič pa se ne spremeni«. Čez čas, ko so nad skupino razočarani ali pa soočeni s kazenskimi ukrepi države, bodo skupnost prav tako zapustili in zbledeli iz zgodovine, vendar kasneje kot priskledniki.

Od članov, ki so žrtvovali preveč, da bi se odrekli svojemu političnemu aktivizmu, se lahko pričakuje, da vztrajajo in celo podvojijo svoje napore, da bi izničili razpad skupine ali njeno neučinkovitost.⁴³ Znotraj te podmnožice članov, ki so se pripravljeni žrtvovati za končni cilj, se nekateri prepričajo, da so pravila politične igre nepravilna in da so potrebne zunajzakonske oblike protesta. Svoj aktivizem stopnjujejo in vključujejo bolj ekstremne in morda ilegalne ukrepe. Drugi člani, ki so razočarani nad nezmožnostjo protestne skupnosti v doseganju znatnega napredka glede krivic, dopuščajo bolj radikalnim članom uporabo bolj ekstremnih taktik v imenu tovarišev in končnega cilja. Le zelo malo število članov se je pripravljeno pridružiti ekstremistom v njihovi uporabi nasilnih taktik, ker se dobro zavedajo, da njihova požrtvovalnost pomeni zapor ali celo smrt.

Razočaranje nad dosežki politične protestne skupnosti lahko razloži pogosto opažen pojav, in sicer da politično nasilje pogosto izbruhne na repu legalnih političnih protestnih kampanj. Ko večina članov odide, lahko aktivisti, ki so razočarani nad dosežki kampanje, postanejo nasilni v neke vrste zadnjem, obupanem poskusu, da bi naslovili izvirne krivice. Istočasno se lahko država, ki si ni upala zatreti velikega družbenega gibanja, za to odloči, ko se skupnost protestnikov zmanjša na bolj obvladljivo velikost. To vodi do vzajemnega stopnjevanja nasilja.

Moralno ogorčenje nad državno agresijo

Razočaranje samo po sebi običajno ni dovolj, da se spolitizirani ljudje obrnejo k nasilju. Pogosto obstaja sprožilni incident, kot je recimo nesorazmerna agresija zunanje skupine do notranje skupine. Znotraj skupine je napad na enega občuten kot napad na vse, kar vzbudi močna čustva moralnega ogorčenja nad agresijo zunanje skupine in zahteva kaznovanje.

Moralni prekrški so seveda v očeh opazovalca. Agresija notranje skupine do zunanje skupine ne izzove ogorčenja v notranji skupini. Favoriziranje notranje sku-

⁴³ Takšno stopnjevanje intenzivnosti aktivnosti ali povečan prozelitizem je pogosto prisoten v literaturi o kognitivni disonanci. Glej Festinger, Riecken in Schachter, 1964. Nisem prepričan, zakaj Hirschman ni vključil takšnega podvajanja napora za popravo propadajoče skupine v svojih možnih alternativah.

pine in diskriminacija zunanje skupine sta posledica procesa samokategorizacije. Člani notranje skupine pogosto vidijo rezultat lastne agresije kot »kolateralno škodo«, ki je bodisi nujna bodisi se zgodi po nesreči v boju proti zunanji skupini. Člani notranje skupine takšno kolateralno škodo odpišejo kot obžalovanja vredno, ker to ni bil prvoten namen (in to znotraj notranje skupine ne ustvari kakršnega koli občutka krivde ali celo odgovornosti). Po drugi strani člani zunanje skupine doživljajo grozljivo škodo, ki je ne odpišejo tako zlahka. Namesto tega jo razumejo kot namerno povzročeno s strani notranje skupine. Verjamejo, da je bil cilj ali namen agresije povzročena škoda in da to ni bila nesreča, kot trdi notranja skupina. Družbeni dogodki niso nikdar nevtralni: ljudje jih interpretirajo in na njih odreagirajo skozi prizmo lastne družbene identitete.

Kaj pa tretje osebe, ki niso člani niti notranje niti zunanje skupine? Tretje osebe niso neopredeljene. Veliko jih ima latentno družbeno identiteto, ki ustreza eni ali drugi skupini in ker ta identiteta pride v ospredje in je aktivirana preko agresije nad njo, se preoblikujejo ali v simpatizerje ali celo člane notranje ali zunanje skupine. Agresija jih spolitizira in prisili v to, da si predstavljajo, da so del aktivne politične skupnosti. Če se vrnemo k analogiji z 11. septembrom: Američani v Georgii, ki so spremljali 11. september, so se takoj počutili kot Američani (namesto kot južnjaki, ki ne marajo severnjaških jenkijev) in razumeli napad na ZDA zelo osebno, kot napad na njih same. Po drugi strani je veliko muslimanov, ki so prej močno sočustvovali z muslimanskimi žrtvami preteklih agresij Zahoda, proslavljalo abstrakten uspeh udarca na Ameriko, ki običajno simbolizira Zahod. Niso proslavljali izgube življenja *per se*, ampak simbolično zmago proti abstraktnemu Zahodu, ki jih je v preteklosti preganjal. To ne pomeni, da so bili navdušeni nad strahotno izgubo življenj; njihova čustva so bila normalna posledica samokategorizacije. Vendar njihova identifikacija, z izjemo nekaj ekstremistov, ni bila dovolj močna, da bi se počutili kot del militantnega islamističnega družbenega gibanja.

Kaj pa prave tretje osebe, ki se ne nagibajo ne na eno ne na drugo stran? V tem primeru se je lažje identificirati z dejanskimi žrtvami, živost katerih omogoča, da si lažje predstavljamo, da smo kot oni namesto tega kot člani skrivnostne teroristične skupine. To pojasni vsesplošno sočustvovanje do Američanov v času takoj po 11. septembru, vključno z večino muslimanov po svetu.

Ljudje z navzkrižnimi latentnimi družbenimi identitetami lahko izkusijo naslednjo dilemo: dvojna zvestoba različnim potencialnim skupinam se lahko preoblikuje v razdeljeno zvestobo, ko sta ti dve skupini v sporu. Na primer, po 11. septembru so bili muslimanski politični aktivisti, ki so se tako samokategorizirali v kontrastu z Zahodom kot potencialne žrtve ekstremizma Al Kaide, razdeljeni glede tega, kako naj se sploh dojemajo. Razrešitev takšnih dilem je verjetno odvisna od specifičnega konteksta v tistem času.

Agresija proti eni izmed družbenih identitet grozi tej specifični identiteti in jo v tem času v smislu pomembnosti požene na vrh. Kršitev in grožnja postaneta relevanten kontekst, ki aktivira specifično družbeno identiteto ne samo za enega posameznika, ampak za mnoge druge, ki si prav tako delijo to družbeno identiteto. Grožnja aktivira idejo skupne družbene identitete, ki tvori samokategorizirajočo skupnost. To je normalen in avtomatski odziv na doživete moralne prekrške, ki ustvarijo ali, skozi konverzijo latentnih v aktivne člane, razširijo spolitizirano imaginarno skupnost.

Moderna država, ki poskuša vzdrževati mir tako, da monopolizira nasilje znotraj svojega ozemlja, mora posredovati v sporih med skupinami v konfliktu, ki postanejo nasilni. Če se pokaže, da se nagiba k eni skupini in uporabi nasilje proti drugi,⁴⁴ potem jo bodo člani viktimizirane skupine krivili, ker je zagrešila moralni prekršek. Takšna državna intervencija v privatnem sporu spolitizira viktimizirano skupino, ki se zdaj samokategorizira v kontrastu do države kot izstopajoča zunanja skupina in ustvari politično protestno skupnost. Na primer, očitna intervencija države v imenu industrialcev je preobrazila krvave delovne spore v politično nasilje.⁴⁵

Najbolj očitno agresivno dejanje proti skupini je ubiti enega izmed njenih članov, ki nato postane heroj ali mučenik, ker ga ali jo dojemajo kot nekoga, ki je umrl zato, ker pripada tej skupini. Tisti, ki umrejo pošteno, bodisi v spopadu ali zaslužen zaradi zagrešenih zločinov, so za notranjo skupino heroji. Ne glede na njihovo preteklost s svojo smrtjo postanejo prototipi skupine: vir praznovanja, inspiracije in posnemanja za preostalo skupino. Kot vzorniki, katere je treba posnemati, vplivajo na druge v skupini, da se obrnejo k nasilju. Člani skupine psihološko gledano doživijo smrt mučnikov drugače kot smrt herojev, zato ker je usoda mučnikov razumljena kot zelo nepravilna ali nesorazmerna v primerjavi s tem, kar so naredili.⁴⁶ Za člane je smrt mučenika ultimativno žrtvovanje za skupino. Mučenika ali mučenico v trenutku obdari s krepkostjo in ga/jo očisti vseh prejšnjih pomanjkljivosti. Smrti mučnikov kričijo po maščevanju. Spodbudijo močne motive za dejanja: nekateri člani se obrnejo k nasilju, medtem ko pri drugih utrdi njihovo odločnost, da gredo naprej po svoji nasilni poti. Ta dejanja nimajo zveze z ideologijo, ampak z nepravilnostjo, ki je bila zagrešena proti skupini. Čeprav heroji postanejo vzorniki, ki navdihujejo in katerim je treba slediti, ne izzovejo istega moralnega ogorčenja kot smrt mučnikov, ki običajno potisne tovariše

⁴⁴ V skladu s TSI državni akterji, ki so zadolženi za ohranjanje družbenega reda, pogosto gledajo na ljudi, ki jim oporekajo, kot na zunanjo skupino.

⁴⁵ 5. poglavje prikaže to spremembo v Franciji in ZDA.

⁴⁶ Če se vrnemo k primerjavi z 11. septembrom, je iz te psihološke rabe jasno, da bi prevedel arabski izraz »shahid« kot »heroj« in ne z ustaljenim prevodom »mučenik«. Tradicionalno je *shahid* bojevnik, ki umre v bitki zavoľjo Boga. Takšen bojevnik bi bil heroj in ne mučenik, ker njegovo smrt dojemamo kot pravično.

v akcijo.⁴⁷ Mučeniki so pomembni v obratu k političnemu nasilju, ker njihova smrt kliče po maščevanju in podžiga stopnjevanje maščevanja, kar preraste v nasilje v polnem pomenu besede. Nepošten umor člana, ki ga oblasti ne kaznujejo, se lahko razume kot nezaslišan napad na skupino, kar spodbudi preživele člane, da se branijo in maščujejo svojega mučenika. To lahko hitro preraste v cikel maščevalnega nasilja: maščevanje za mučenika naleti na nepošteno sojenje, ki je podžgano s strani masovne histerije o pretirani grožnji, kar vodi do večjega maščevanja in tako naprej.

Grožnja zunanje skupine, ki bi popolnoma izbrisala notranjo skupino, prav tako povzroči moralno ogorčenje v skupini. Skupnost, ki se ji grozi, se bo vsaj poskušala oborožiti za samoobrambo, kar poveča verjetnost za nasilje, saj ko je veliko število ljudi enkrat oboroženih, lahko vsak incident sproži nasilje velikih razsežnosti. Oborožene množice so še posebej nevarne — tudi zelo majhni dogodki lahko sprožijo nasilen odziv znotraj njih. Takšne množice se lahko preko obširnih nasilnih dejanj, izgrediv in pogromov preventivno maščujejo proti manjšinam, ki bi naj bile na strani političnih izzivalcev države in družbe. Ti masovni izbruhi nasilja so na žalost še vedno prepogosti.

Še en pogost moralni prekršek je nepoštena in nesorazmerna kazen s strani države za člane notranje skupine. V takih primerih se lahko, ko jih policija aretira, tudi upirajo aretaciji in umrejo v plamenih slave. V tem procesu je mrtev član preobražen v heroja in vir posnemanja za notranjo skupino. Kar se začne kot individualni akt upora, se razširi v bolj splošno politično nasilje.

Še ena oblika agresije zunanje skupine je spodkopavanje ideje družbene identitete z novačenjem vohunov notranje skupine in njenih izdajalcev. Ko članstvo v skupini pomeni veliko osebno tveganje, izdajalci ustvarijo veliko jeze in želje po kaznovanju storilca, ker ogrožajo obstoj skupine in spodkopavajo pomen njene družbene identitete. Izdajstvo nekoga od znotraj spodkoplje zaupanje, ki omogoča aktivnosti skupine in ogroža eksistenco skupine, zato tudi pride do nesorazmerne jeze in škodoželjnosti do izdajalca. Napad od znotraj vodi člane skupine do tega, da v primerjavi s podobnim napadom od zunaj veliko bolj odločno ponovno potrdijo vrednost svoje skupne družbene identitete. Močna želja po tem, da se izdajalca resno kaznuje, pogosto s smrtjo, je še posebej izrazita. Učinek črne ovce opisuje tendenco za kaznovanje članov notranje skupine, ki v takem smislu odstopajo in ki je veliko bolj resno kot v primerih primerljivih članov zunanje skupine, ki zagrešijo isto dejanje (Marques, Yzerbyt in Leyens, 1988; Marques, Abrams, Pérez in Hogg, 2003).

⁴⁷ Tukaj sem uporabil besedo »običajno«, ker je v zelo redkih primerih sporočilo mučenicov izrecno namenjeno privržencem, da naj se ne zapletajo v nadaljnjo nasilje, kot to vidimo pri mučenikih, ki se zavzemajo za nenasilje: na primer Jezus, Gandhi in Martin Luther King ml. Vendar so lahko tudi takšne direktive kasneje izkrivljene, kot se je zgodilo v času križarskih vojn v srednjem veku.

Pomembno je omeniti, da je takšna oblika kaznovanja izdajalcev znotraj skupnosti veliko bolj pogosta, kot predvideva teorija racionalne izbire. Vse več je eksperimentalnih dokazov, ki prikazujejo, da bi popolni neznanci spontano kaznovali goljufe, tudi če bi s tem rahlo škodovali sebi, in od tukaj tudi izvira ime tretjeosebne ali altruističnega kaznovanja za ta raziskovalni projekt. Takšna vrsta kaznovanja, ki se pojavi zaradi ogorčenosti nad goljufom, lahko spodbudi sodelovanje v družbi. Brez tega družba, kot jo poznamo, morda ne bi obstajala (Fehr in Gächter, 2002; Marlowe, Berbesque et al., 2008). Perspektiva družbene identitete morda lahko ponudi razlago za ta pojav. Ljudje zase običajno mislijo, da so krepotni in kooperativni do drugih prijaznih ljudi. Če so resnično nevtralni in niso del latentne družbene identitete katere koli strani (ki ali sodeluje ali goljufa), potem jim je v primeru goljufanja lažje simpatizirati z žrtvijo. Čutijo isto moralno ogorčenost kot žrtve. Želja po kaznovanju goljufa se pojavi naravno in tiste, ki kazni izvršijo, da ponovno vzpostavijo lasten smisel pravičnega sveta, lahko razumemo kot tretje osebe ali altruistične kaznovalce. Po drugi strani pri ljudeh, ki si delijo latentno družbeno identiteto z goljufom, prekršek ne bo vzbudil želje po tretjeosebnem maščevanju. Primer goljufanja zunanje skupine lahko aktivira družbeno identiteto z goljufom in zaradi favoriziranja notranje skupine ne sproži želje po kaznovanju goljufa. Goljufanje članov zunanje skupine v imenu notranje skupine je ne le sprejemljivo, ampak je tudi hvalevredno.

Če je prototip skupine izdajalec, je to za skupino še posebej pogubno. V takih primerih tudi najbolj resne kazni morda ne uspejo pri obnovi skupinske družbene identitete. Namesto tega lahko izdaja vodi do razpada skupine, ker se člani zavejo, da so bile skupinske norme in navdih, ki ga je ustvaril izdajalski prototip skupine, zgrajeni na lažeh. Če se izkaže, da je eden izmed voditeljev izdajalec, kaj je potem smisel vseh skupnih naporov in tveganj v imenu skupine? So sledilci preprosto naivneži? Nič ni bolj demoralizirajoče.

Strah pred izdajo ni paranoja, ampak je osnovan v realnosti. Poskusi vdiranja v politične nasilne skupnosti in uporaba agentov provokatorjev, ki vzpodbujajo člane, da prekršijo zakon, da se jih aretira in eliminira, so eden izmed najbolj učinkovitih pristopov zaustavljanja kampanje političnega nasilja. Ko izdajalca enkrat najdejo, ga ne poskušajo kaznovati samo člani skupine, ampak tudi drugi, ki si delijo isto splošno družbeno identiteto ciljne skupine. Eliminacija izdajalcev v politični protestni skupnosti in ohranjanje njenega smisla je bolj pomembna kot nepomembna notranja nesoglasja.

Na družbenem nivoju lahko učinek črne ovce tudi pojasni nesorazmerno visoke kazni za domače politično nasilje. Člani osrednje družbe in še posebej državni akterji, ki jo branijo, so jezni zaradi domnevnega izdajstva njihove narodne družbene identitete. Ker je njihova naloga vzdrževati družbeni red, se ti akterji pogosto samokategorizirajo v prid stebrom družbe, ki vključujejo pomembne industrialce in posestnike in ki razumejo izzivalce kot člane zunanje skupine, ki zavrača dru-

žbeni red. Pravzaprav družba postavlja pod vprašaj patriotizem političnih disidentov in jih sprašuje: »Ali ne marate lastne države?«, hkrati pa ponovno potrdi svojo neomahljivo podporo vladi: »Moja država, pa če ima prav ali ne!« Nasilne protestnike dojemajo kot izdajalce njihove lastne države in od tod tudi izvira želja po »krepitvah terorističnih določb«, ki veliko bolj ostro kaznujejo politična kot splošna kazniva dejanja.

Agresija do simbolov posameznikove družbene identitete tudi vzbudi moralno ogorčenje in nasilje z namenom kaznovanja takšne žalitve, kot je razvidno iz nedavnih napadov proti ljudem, ki so risali karikature, ki so očrnilo preroka Mohameda. To še posebej velja za skupine, v katerih je zelo pomembna čast. Veliko bolj verjetno je, da do nasilja pride, če se grozi družbeni identiteti v kulturi časti kot v bolj modernih kulturah, kjer ni takšnega poudarka na časti (glej Nisbett in Cohen, 1996). Agresija do simbolov, ki predstavljajo družbeno identiteto, kot so zažiganje ali razvrednotenje zastav, križev ali religijskih knjig ali risanje žaljivih karikatur simbolnega voditelja, vzbudi občutke jeze in maščevanja, kot bi to vzbudila osebna žalitev. Kritika skupinskih prototipov ali hvaljenje sovražnikovih prototipov se lahko na podoben način interpretira kot namerne žalitve, ki zahtevajo neke vrste opravičilo ali odškodnino.

Agresija zunanje skupine lahko spremeni razumevanje družbenega sveta notranje skupine kot bolj nevarnega sveta, v katerem se morajo braniti. V takšni atmosferi lahko vsako samoobrambno dejanje, ki prestopi prag nasilja, povzroči verižno reakcijo, ki vodi do nasilja v polnem pomenu besede. Pritisk, da podpiramo lastne tovariše v takšnih napadalnih kontekstih lahko preobrazi osamljena nasilna dejanja v polnovredne kampanje političnega nasilja. Ta nasilna dejanja postanejo del skupinskega repertoarja možnih političnih dejanj in predstavljajo vir navdiha za druge člane, da jim sledijo in jih posnemajo. Nedavnost skupinskega nasilnega maščevanja je hitro dostopna v zavesti vseh tovarišev, ki lahko maščevanje razumejo kot legitimno, še posebej, če na to prvo nasilno dejanje država odreagira nesorazmerno. Kognitivna dostopnost nasilnih dejanj lahko morda pojasni pojav posnemovalcev, ki predstavljajo velik del nasilnih dejanj.

Ne glede na to pa osamljeni primeri agresije zunanje skupine sami po sebi običajno niso dovolj, da bi vodili do političnega nasilja. Da pride do tega, morajo prekrški, ki zanetijo moralno ogorčenost, naleteti na rodovitna tla razočaranja nad neučinkovitostjo politične protestne skupnosti v kontekstu stopnjevanja konflikta. Ta kombinacija stopnjevanja, razočaranja in moralne ogorčenosti je izjemno močna in vodi do tega, da nekateri najbolj predani aktivisti podvomijo v nenasilne oblike protesta, katerih rezultat je le še povečana državna represija, ki je ne morejo preprečiti z legitimnimi ukrepi. Nekaj razjarjenih aktivistov, ki so v skupnost vložili preveč, da bi jo zapustili in so naveličani »samo govorjenja, govorjenja in govorjenja«, reagirajo na zadnjo ogorčenost v smislu: »Kar je preveč, je preveč. Nekaj moramo narediti glede tega.«

Aktivacija borilne družbene identitete

Nekaj teh razjarjenih aktivistov se lahko dodatno samokategorizira v vojake za svoje viktimizirane tovariše in končni cilj. Ta borilna identiteta se vedno aktivira v kontrastu do izstopajoče napadalne zunanje skupine in potem kasneje in pogosto proti vsem potencialnim sovražnikom. Ta nadaljnja samokategorizacija v nasilno skupino je drugi veliki korak v procesu obrata k političnemu nasilju.

Ko so soočeni z naraščajočimi grožnjami in napadi zunanje skupine, ki jih ne more preprečiti ali ustaviti nobeno legalno sredstvo, se nekaj članov notranje skupine javi, da bodo branili svojo imaginarno skupnost. Se teh nekaj članov razlikuje od preostalih tovarišev? Na tej točki nimamo konkretnih empiričnih dokazov, ki bi nam omogočili odgovor na to vprašanje. Kot že omenjeno, je možno, da tukaj igra vlogo to, kakšna pomembnost je pripisana časti (Nisbett in Cohen, 1996).⁴⁸ Še en možen faktor je morda občutljivost na nespoštovanje napihnjene ideje družbene identitete.⁴⁹ Oba faktorja ne moreta biti preprosto zreducirana na psihološko komponento, ker imata oba močno kulturno komponento. V vsakem primeru moramo problem osebne predispozicije pustiti nerazrešen, ker nimamo niti ene zanesljive baze podatkov izčrpnih osebnostnih značilnosti nasilnih političnih storilcev, ki bi jo lahko znanstveno analizirali. Kakršni koli komentar na tej točki bi bil spekulativen.

Aktivacija borilne družbene identitete običajno ni posledica zavednega razodetja (nekateri to imenujejo »kognitivno odpiranje«) (glej Wiktorowicz, 2005: 85–98). Niti ni postopen razvoj posledica natančnega razmišljanja ali nečesa, kar bi bilo izpeljano iz neke specifične ideološke interpretacije. V naslednjih poglavjih ni nobena oseba pripisala svojega obrata k političnemu nasilju boljšemu razumevanju ideologije. Samokategorizacija je nezaveden proces,⁵⁰ ki je posledica razumevanja nenehno spreminjajočega se odnosa med zunanjo in notranjo skupino. V večini primerov ni ključnega dogodka, ki natančno določi trenutek samokategorizacije, ampak se na neki točki akter ali akterka ima za vojaka, ki se bori za svoje tovariše in končni cilj. Ta proces je lahko zelo kratek. Vedno je možno, da pogledamo zgodovino nasilnih posameznikov in s pomočjo retrospektive najdemo posamezne epizode iz otroštva, ki nakazujejo osebno predispozicijo za nasilje. Vendar takšna vrsta analize popolnoma ignorira ogromno količino dokazov, ki jih preprosto ne moremo uvrstiti v takšno perspektivo in namesto tega usmeri prst v kolektivno naravo te nove, skupne družbene identitete.

⁴⁸ Naslednja poglavja podpirajo vlogo časti pri obratu k političnemu nasilju.

⁴⁹ Za to obstaja veliko šibkejša empirična podpora, gre pa za kombinacijo Baumeisterjevih (1997: 128–202) argumentov ogrožene napihnjene samozavesti in učinkov skupin.

⁵⁰ To je posledica kognicije Sistema 1 v Kahnemanovih (2011) dveh sistemih opisa razmišljanja.

Če bi poskušali razmejiti časovnico tega procesa, ki ga običajno poznamo pod imenom radikalizacija, na način, kjer bi ločili med normalno družbeno identiteto, spolitizirano družbeno identiteto in še ožjo borilno družbeno identiteto, se zdi, da morda takšna stopnja samozavedanja sploh ne obstaja. Proces samokategorizacije in osmišljanja sveta poteka ves čas, saj ljudje na novo interpretirajo svojo pozicijo in vlogo v svojem spremenljivem okolju. Določitev »stopnje« tega procesa je praktično arbitrarna. Pa vendar ljudje, ki so šli skozi ta proces, retrospektivno razmišljajo o njem kot o razvoju. V nekem obdobju v svojem življenju se niso imeli za vojake ali branilce svoje skupnosti, v nekem kasnejšem obdobju pa so se. Retrospektivno gledano, veliko ljudi to spremembo pripiše specifičnim dogodkom: policijskemu nasilju na mirovnih demonstracijah, nepošteni zaporni kazni ali nezaslišani krivici, ki so doletele njihove tovariše.

Nastajajoči nasilni borci razumejo in odreagirajo na ključne dogodke v skladu s svojim osebnim in skupinskim konceptualnim razvojem, ki je večinoma postopen, naraven in ob tistem času večinoma nedostopen zavesti. Razen redkih izjem večina ne začne z namenom, da bi postali nasilni politični akterji. Prav nasprotno, večina začne tako, da eksplicitno zavračajo nasilje, ko pa enkrat prevzamejo borilno družbeno identiteto ali pa jih država obravnava kot nasilne sovražnike, začnejo delovati v skladu s svojo novo identiteto. Začnejo hoditi na kratke paravojaške ekskurzije, se naučijo paravojaških veščin, vadijo borilne veščine, pridobijo orožja, vadijo streljanje, da izboljšajo svoje sposobnosti in tako dalje. Te aktivnosti utrdijo njihovo družbeno identiteto kot vojakov za tovariše in končni cilj.

Uporaba nasilja proti sovražnikom izpostavi vprašanje legitimnosti ubijanja za končni cilj. Nekateri politični aktivisti, ki so bolj rahločutni, so pripravljeni uporabiti nasilje in se tudi žrtvovati, kar racionalizirajo na način: pravico do ubijanja drugih pridobim z lastnim žrtvovanjem. Njihova lastna smrt je cena za umor, kar ponovno vzpostavi njihovo prepričanje v pravični svet, ker uravnotežijo svoja očitno ilegalna dejanja s tem, da so se pripravljeni sami ubiti ali biti obsojeni na smrtno kazen.⁵¹ Vendar večina nasilnih političnih akterjev nima takšnih nazorov. Aktivacija borilne družbene identitete legitimira politično nasilje: storilci so samo vojaki, ki se borijo za svoje imaginarne skupnosti. Samokategorizacija v borilno družbeno identiteto v politični skupnosti pomeni, da je nasilje neizogibno, ker lahko ljudje s to novo identiteto opravijo dejanja v skladu z vlogo, ki mislijo, da jo imajo. Želijo realizirati nasilje: ni nobenega pranja možganov ali drugega skrivnostnega procesa.

Obstajajo rahla nestrinjanja glede tega, ali je ta obrat k nasilju logičen ali čustven; racionalen ali ekspresiven; rezultat dolgotrajne premišljene strategije ali instinkt iracionalnih ljudi. Prej sem poudaril element moralnega ogorčenja, vendar ta ne

⁵¹ Glej primera Louisa Alibauda v 3. poglavju in Ivana Kaljaeva v 6. poglavju. Camus je bil navdušen nad Kaljaevom, ki je postal heroj njegove drame *Les Justes*; Camus, 1949.

zanika racionalnega razmišljanja. Novejše raziskave na področju nevrokognitivne osnove moralnega razmišljanja kažejo, da sta procesa kognicije in čustvovanja tesno povezana, še posebej, ko pride do dejanj. Možganska področja za čustvovanje in mišljenje so v moralnem razmišljanju tesno povezana in preveč prepletena, da bi jih lahko ločili na preprost način, kot je to pogosto narejeno v abstraktni analizi.⁵² Pravzaprav so v naslednjih poglavjih vsi nasilni bojovníki izrazili globoka čustva besa, moralne ogorčenosti, upanja, fantazij in zvestobe, kot skupina pa so bili presenetljivo »intelektualni« in so poskušali razumeti in analizirati svojo situacijo, da bi lahko razkrili napotke glede tega, kaj morajo narediti v svojih okoliščinah. Njihova razvijajoča se samokonceptualizacija je bila rezultat samokategorizacije, ki se je aktivirala v kontrastu do napadalne skupine in obširnih kolektivnih posvetovanj.

Nekateri na novo samokategorizirani člani večje skupnosti delujejo na lastno pest, kot samotarji ali v parih. Nimajo nobene nove lastnosti, zaradi katere bi si zaslužili novo oznako, kot je volk samotar. Preprosto realizirajo svojo idejo skupne borilne družbene identitete. Pravzaprav se je perspektiva družbene identitete začela z razlago individualnih vedenj v raziskavah »minimalnih skupin«, ki so bile sestavljene iz samotarja, ki si je domišljal, da je član skupine. Ti samotarji so kazali isto vedenje kot redni člani večjih skupin. Samokategorizacija v notranjo skupino in zunanjo skupino, da bi lahko osmislili svet, je bila dovolj, da so sprožili družbene dinamike medskupinskega vedenja (Tajfel, 1970, 1982; Tajfel in Turner, 1979; glej tudi Spears in Otten, 2012). Volkovi samotarji so primer takšne samokategorizacije, kot tudi kateri koli drugi redni člani skupine.

Nova samokategorizacija kaže na pripravljenost žrtvovanja lastnega življenja za tovariše ali končni cilj. V poglavjih, ki sledijo, nekateri storilci eksplicitno trdijo, da so želeli narediti nekaj pomembnega s svojimi življenji, preden umrejo. Pravzaprav jih je bilo nekaj prepričanih, da bodo kmalu umrli zaradi zdravstvenih razlogov in so se bali, da bodo morda umrli, ne da bi naredili nekaj, kar bi osmislilo njihova življenja, zato so se odločili, da bodo padli v plamenih slave. Frantz Fanon je trdil, da borba ponovno vzpostavi čast in samozavest v malodušni in razočarani skupnosti.⁵³ Pripravljenost, da se posameznik žrtvuje za končni cilj, pomeni, da je cilj vreden osebnega tveganja in posamezniku osmisli življenje.

Samopovečevanje prav tako lahko igra vlogo pri obratu k političnemu nasilju. Večina subjektov v naslednjih poglavjih se je kot del čela skupine počutila pomembne in kot da je imelo njihovo življenje smisel, ampak večina je obdržala te občutke zase in se je bila pripravljena žrtvovati anonimno. Zviška so gledali na

⁵² Glej Greene (2013) in Haidt (2012) za poljuden povzetek nekaj novih odkritij v nevrokognitivnem moralnem razmišljanju dveh najbolj vidnih učenjakov na tem novem področju.

⁵³ Fanon (1961) uporabi takšen argument za kolonialno skupnost. Ampak iz njegovega argumenta ne moremo posplošiti na katero koli izkoriščeno skupnost.

tovariše, ki so preveč očitno trpeli za Herostratovim kompleksom in se držali stran od samopromoviranih bahačev. Tiste, ki so se bili pripravljeni žrtvovati za skupino na skromen način, so imeli za heroje: prototipi se žrtvujejo za skupino in ne za samopromocijo.

Le malo prostovoljcev se javi za obrambo svoje politične skupine, velika večina je prisklednikov, ki pustijo, da takšno breme prevzamejo drugi (Olson, 1971). Ti samooklicani vojaki lastne skupnosti tako začnejo čutiti frustracijo in celo jezo do drugih članov skupnosti, ki se prepustijo svoji usodi in se ne pridružijo vojakom v njihovih novih, nasilnih podvigih. Pripravljenost vojakov, da se poslužijo nasilja, sčasoma izolira to samooklicano peščico od drugih tovarišev v širši politični protestni skupnosti, ki ne želi imeti težav z avtoriteto in ki se nasilnim bojovníkov izogibajo. Veliko njihovih bivših tovarišev jih dojema v smislu, da z uporabo nasilja spodkopavajo in diskreditirajo njihov skupni cilj. Zato so jezni, ker je nasilna frakcija ugrabila njihovo gibanje. Na drugi strani vojaki počasi vidijo svoje bivše tovariše kot mevže, jim nehajo zaupati in se jim izogibajo.

Samooklicani vojaki začnejo zase misliti (in tako tudi čutijo), da so posebni, drugačni od preostale skupnosti in verjamejo, da s tem, ko gredo naprej, ustvarjajo zgodovino. Verjamejo, da so na čelu revolucije in, kot vojaki vsepovsod, razvijejo močan občutek pripadnosti. Več kot se žrtvujejo, večja je njihova samozavest in močnejši je njihov občutek pripadnosti. Njihov ognjeni krst tveganja, težkih razmer in skupnega doživljanja nasilja jih preobrazi. Raje se družijo med seboj, ker se čutijo kot del iste skupine, ki je pripravljena kljubovati ekstremnim nevarnostim, in zato, ker ne rabijo nenehno zagovarjati sebe, svojih nazorov in dejanj bivšim tovarišem. Samo biti med drugimi, ki razmišljajo podobno in jih razumejo, jih sprejmejo takšne, kot so, in ki si delijo njihovo družbeno identiteto, prepričanja in usodo, je prijetno, udobno in sproščujoče. Ko se nasilje stopnjuje, se pritisk na nasilno skupino poveča in člani končajo tako, da preživijo ves svoj čas drug z drugim.

Postopno nasilni borilci na novo zarišejo nejasne in porozne meje svoje imaginarne skupnosti in izključijo svoje bivše tovariše iz svoje nove notranje skupine. Njihov koncept zunanje skupine se postopoma razširi iz državnih akterjev in njihovih zaveznikov na bivše tovariše, ki zavračajo nasilje, in na koncu vključuje celotno prebivalstvo, ker podpira državo. Za borilce so vsi člani te razširjene zunanje skupine legitimne tarče nasilja. Zgodovina zahodnega političnega nasilja prikazuje ta vzorec razvoja iz ozko določenih tarč na vsesplošno nasilje nad prebivalstvom.

Da ubežijo aretaciji, gredo ti samokategorizirani vojaki v podzemlje. Njihova družbena izolacija zoži njihovo izpostavljenost dogodkom, idejam, občutkom, perspektivam in interpretacijam sveta, katere si zdaj delijo samo s svojimi skrivnimi prijatelji. Vsako kritiko nasilja s strani zunanje skupine ali splošnega prebivalstva zlahka prezrejo, ker so take kritike očitno pristranske. Podobno zavračajo vsakršno opozorilo svojih nenasilnih tovarišev glede zlorabe nasilja, ker se poču-

tijo superiorne in verjamejo, da vedo bolje kot njihovi bivši prijatelji. Njihova izoliranost in ekskluzivna komunikacija s podobno mislečimi ekstremisti vodita do skupnega odobranja in okrepitve njihovih nazorov, občutkov in vedenja, kar potrjuje in okrepi njihova prepričanja o družbenem svetu in potrebi po nasilju. Ker niso izpostavljeni širšemu spektru idej, se njihovo kognitivno obzorje zoži⁵⁴ in običajno osredotoči na obsedenost z njihovimi sovražniki. Ker so izolirani, postanejo bolj samoreferenčni in razvijejo zasebni jezik, ki hitro postane nerazumljiv za nečlane, vključno z bivšimi tovariši. Zožitev kognitivnega obzorja da nečlanom vtis, da so nasilni borci iracionalni zaradi netransparentnosti svojih prepričanj, fanatični zaradi moči teh prepričanj in rigidni zaradi odpornosti takšnih prepričanj na argumente od zunaj. Ti pridevniki zreducirajo kompleksen dinamičen skupinski pojav na osebne lastnosti in spodbujajo prepričanje, da je nekaj narobe z razmišljanjem teh borcev, recimo patološka sovražnost, kot je to predlagal predsednik Bush v svojem govoru v kongresu.⁵⁵

Nasilni borci se začnejo prepričevati, da bo nasilje prineslo reforme ali pa da je nasilja več, kot ga je dejansko: v zmagi pobožnih želja nad realnostjo se slepijo, da je revolucija tik za vogalom. Ta bizarni in neutemeljeni optimizem verjetno izvira iz hevrstike razpoložljivosti, ki je na voljo (o revoluciji razmišljajo ves čas), iz njihove postopne izolacije od splošnega prebivalstva v odsotnosti prepričljivih mnenjskih anket in iz oženja njihovih kognitivnih obzorij, zaradi česar precenijo priljubljenost lastnih prepričanj. Ko jim javnost ne sledi, se obrnejo proti družbi, ki je zdaj za njih sestavljena iz strahopetcev.

Zelo pogosto njihova nasilna kampanja vodi do nasprotnega rezultata od namernega; država ne popusti, namesto tega pride do še večje polarizacije in jeze s strani javnosti. V večjih družbah pride do zrcalne samokategorizacije in borilno nasilje povzroči premik v prid ekstremističnim prvakom državne represije, ki jim uspe uveljaviti še strožje represivne ukrepe.

Kup nasilnežev

Borilna samokategorizacija ustvari samooklicane vojake, ki so pripravljeni poseči po nasilju v imenu svoje ogrožene skupnosti, kup nasilnežev, ki nastanejo iz politične protestne družbene gmote. Če se vrnemo k analogiji z 11. septembrom: po tragediji in predsednikovem govoru se je veliko mladih ljudi javilo za služenje v vojski, delo v državnih varnostnih agencijah ali da bi postali pogodbeniki v tej industriji. Država ima institucije, ki olajšajo njihov sprejem in prehod na njihovo novo pozicijo, da lahko opravijo svojo misijo. To običajno ni tako pri političnih

⁵⁴ Della Porta (2013: 252–260) je tudi opazila ta fenomen, ki ga imenuje »kognitivno zapiranje«.

⁵⁵ Takšna vrsta razmišljanja se poljudno imenuje črno-belo ali dihotomno razmišljanje. Glej Post (2007:15–37) za primer takšne reduktivne analize »sovraštva v krvi«.

izzivalcih. Z izjemo bojne enote v formalni stranki, ki predstavlja večjo politično skupnost, je to proces »od spodaj navzgor«, osnovan na samokategorizaciji, ki ima specifične posledice za sestavo, strukturo in dinamiko teh nasilnih skupin.

Oblikovanje takšnih skupin je neformalen proces, ki ni linearen in je pogosto neorganiziran. Zaradi prisotnih kontekstnih nepredvidenih dogodkov je takšen proces težko določiti vnaprej. Običajno nastanejo iz diskusij med predanimi člani večje skupnosti, ki se odvijajo na neformalnih sestankih, v študijskih krogih, zaporih, restavracijah, javnih mestih, kjer se protestniki zadržujejo, in zdaj bolj pogosto na internetu. Njihova družbena identiteta je vzajemno izpogajana skozi diskusije znotraj specifičnih kontekstov in se združuje okrog potrebe po uporabi nasilja. Takšne diskusije so nevarne, ker je država pogosto pozorna na take stvari, zato se odvijajo med zaupanja vrednimi prijatelji in sorodniki, ki se čez čas spremenijo v kup nasilnežev — ženske so lahko enako nasilne kot moški. Ta proces se konča z majhnimi skupinami, ki so od znotraj veliko bolj homogene kot večje politične skupnosti, ker so posledica samoizbire iz mreže prijateljev in sorodnikov. Te majhne skupine samooklicanih vojakov so fluidne, z nejasnimi mejami med njimi in njihovimi izvirnimi političnimi skupnostmi. Zaradi tega nastajajočo nasilno skupino v ozadju preostale skupnosti težko zaznamo, kar pojasni običajne težave državnih akterjev pri identificiranju vseh zarotnikov v zaroti. Meje skupine so na začetku porozne, vendar se kasneje utrdijo in postanejo manj prepustne, ko se na novo osnovana skupina premika bolj proti nasilju, ker nasilnim borcem status izobčenca onemogoča, da bi se ponovno spojili z družbo.

Te neformalne skupinice nimajo nikakršne »od zgoraj dol« avtoritete, ki bi lahko nastavila jasnega, legitimnega voditelja za razreševanje neizogibnih notranjih sporov, ki delajo takšne skupine nestabilne. Med rivali pogosto izbruhnejo osebnotni konflikti, ki ogrožajo njihovo misijo. Rivalstva so pogosto zavita v ideološke spore ali pa se izrodijo v obtožbe izdajstva. Sumim, da večina opisov kampanj političnega nasilja zelo podcenjuje obseg takšnih sporov. Zgodovina se piše retrospektivno, začne se na koncu — politično nasilje — in gre linearno nazaj po sledih do izvora nasilja. Zgodovinopisje ignorira veliko frakcij skupin, ki so zbledele v pozabo, ker niso prešle praga zgodovinske pozornosti. Takšen zgodovinopisni artefakt pripiše skupini, ki je postala razvpita preko nasilja, neko idejo determinizma. Če te skupine gledamo prospektivno, vidimo, da so bile polne notranjih rivalstev. V resnici je veliko energije posvečene tem sporom med zarotniki, kar jim včasih odvrne pozornost od realiziranja njihovih načrtov in v drugih primerih, nasprotno, omogoča nasilje v tekmovanju z njihovimi rivali.⁵⁶ Notranji spor je skrit pred nečlani zaradi skrivnostnosti in težnje po tem, da se vse zunanje člane zreducira na en sam stereotip, kar ustvari lažen vtis, da je nasilna skupinica povezana. V resnici veliko ljudi zapusti nastajajočo nasilno skupino in jih zamenjajo

⁵⁶ Glej Bloom (2005) za primer, kako tekmovalnost v militantni skupini omogoča politično nasilje.

drugi, bolj kompatibilni borci, ki imajo še vedno skupno borilno družbeno identiteto.

Zelo pogosto ni jasnega voditelja, ampak obstaja aktivno jedro, ki je vključeno v nenehno diskusijo, kjer drug drugega potiskajo naprej. Jedro je običajno sestavljeno iz dveh do štirih pomembnih članov neformalne skupine, ki začnejo in poganjajo nasilno zaroto. Jedro ni fiksno, ampak se razvija glede na dinamiko notranjih rivalstev in vpliva izstopajoče zunanje skupine na prototipe notranje skupine. V nasprotju s tradicionalnim, statičnim razumevanjem vodstva, je nastajajoča slika takšnega vodstvenega jedra fluidna in se veča in manjša glede na dinamiko konteksta. To pojasni, zakaj je včasih težko identificirati voditelja teh neformalnih skupinic.

Kontekst, še posebej nasilna državna agresija, daje tem nastajajočim skupinam družbeni vpliv znotraj njihove izvirne skupnosti. V naslednjih poglavjih nisem našel nobenega primera, kjer bi prvaki nasilja navajali ideološke razloge za svoje zagovarjanje nasilja pred bivšim tovarišem v večji družbeni politični skupnosti. Ideologijo si že delijo, aktivno jedro pa dodatno pripiše potrebo po nasilju državnemu stopnjevanju nasilja proti njim. Takšen kontekst jim da več kredibilnosti, ko razlagajo, kaj se je zgodilo njihovi skupnosti in hkrati ponudi utemeljitev za njihov nasilen odziv na nasilje države. Ideološke utemeljitve so bile običajno usmerjene proti nečlanom širše politične protestne skupnosti.

Pripravljenost aktivnega jedra, da uporabi nasilje in se žrtvuje za celotno politično protestno skupnost v kontekstu napadalne zunanje skupine, spremeni to jedro za nekatere člane te širše skupnosti v prototipe, kar vabi, še posebej mlade ljudi, da se nasilnim ciljem pridružijo. Ti novinci, ki imajo borilno družbeno identiteto, se želijo pridružiti novi nasilni skupinici. Rast novega kupa nasilnežev običajno ne zahteva, da bi aktivno jedro v to vložilo nek trud in »novačilo« podobno misleče tovariše. Novinci se ali z veseljem javijo in moledujejo aktivno jedro, da jih sprejme, ali pa preprosto sprejmejo povabilo, da se pridružijo njihovim nasilnim podvigom. Običajno so nazor aktivnega jedra znani širši skupnosti, še posebej prijateljem in sorodnikom, ki pogosto vztrajajo iz solidarnosti. Rast takšnih nasilnih skupinic je pogosto vezana na obstoječe mreže zaupanja, ki temeljijo na prijateljstvu in sorodstvu. To omogoča »novačenje« v zadnjem trenutku, če operacija zahteva več ljudi. Ni nobene potrebe po dolgotrajnem procesu razvoja, indoktrinacije ali pranju možganov, kot to običajno predpostavljamo za novačenje skrivnih aktivnosti ali religioznih kultov.

Takšna analiza implicira kontinuum predanosti in aktivizma v novi nasilni skupini, ki sega od predanega aktivnega jedra do povezanih kolegov, ki se priključijo, in končno do obrobnihih tovarišev. Ti prijatelji na obrobju morda vedo za zaroto in pomagajo nasilnim tovarišem v manj pomembnih stvareh, vendar drugače niso aktivno sodelujoči v nasilnih operacijah. Kar loči tri nivoje sodelovanja pri političnem nasilju, je, da le aktivno jedro začenja in poganja nasilne zarote: kolegi so

polnopravni udeleženci, ampak sami od sebe ne bi začeli ali poganjali zarote; obrobni tovariši sumijo, vendar ne vedo podrobnosti napada. Obrobni tovariši še vedno čutijo zvestobo in solidarnost do svojih prijateljev ali sorodnikov, kar se odraža v pripravljenosti do pomoči v obliki zavetja, denarja in zaščite v obliki molka. Pravzaprav je bila v veliko političnih skupnostih, ki jih je preganjala država, takšna pomoč sveta dolžnost, ki se je tovarišu ni smelo odkloniti in zastavljati vprašanj. Ti obrobni tovariši predstavljajo veliko ohlapno mrežo potencialnih podpornikov. Morda si ne delijo iste ideje borilne družbene identitete in včasih eksplicitno zavračajo nasilje. Vendar vseeno čutijo, da nimajo druge izbire, kot da pokažejo solidarnost z njihovimi nasilnimi tovariši, navkljub močnemu nestrinjanju z njimi glede njihovih taktik.

Stopnja sodelovanja pri političnemu nasilju ni statična. Neselektivno kaznovanje obrobni tovarišev jih lahko spodbudi, da postanejo glede nasilja bolj aktivni. Nesorazmerno kaznovanje podpornikov na nižji ravni zaradi prijateljev in sorodnikov lahko vodi te obrobne akterje k nasilju, ker lahko sproži občutek moralnega ogorčenja in aktivira novo borilno družbeno identiteto. Empirična poglavja opisujejo, kako se je precejšnje število ljudi, ker so se čutili nepravilno kaznovane, pridružilo svojim bolj nasilnim tovarišem.

Novi kup nasilnežev ni samoizbran na podlagi prirojenih nasilnih predispozicij. V naslednjih poglavjih je nekaj subjektov, ki so se verjetno že nagibali k nasilju, ampak velika večina ni imela nasilne kriminalne zgodovine pred sodelovanjem v političnem nasilju. Prav tako je bila večina eksplicitno nenasilna, preden so postali politično aktivni. Pa vendar se v kontekstu stopnjujočega se boja z izstopajočo zunanjo skupino niso obotavljali pri izvajanju politično nasilnih dejanj.

Veliko političnih aktivistov prihaja iz družin, ki simpatizirajo z družbeno spremembo. Lahko imajo celo iz otroštva ponotranjene temeljne družinske vrednote radodarnosti, poštenosti in pravičnosti. Veliko revolucionarjev v naslednjih poglavjih se je rodilo staršem, ki so bili ali člani Komunistične stranke ZDA (CPUSA) ali blizu te ali pa so simpatizirali z njenimi cilji (»red diaper babies«) (glej Keniston, 1968). Vendar ne želim potegniti ravne črte med politično družbeno identiteto staršev in politično družbeno identiteto njihovih otrok. Pot do političnega nasilja njihovih otrok ni bila linearna in med njimi in njihovimi starši je bilo prisotnega veliko generacijskega upora. Tudi za takšne otroke je obrat k političnemu nasilju precej kompleksen in vključuje osebno soočenje z nepravilnostjo in agresijo zunanje skupine, ki ogroža njihovo družbeno identiteto. Sumim, da so se zaradi svojih temeljnih družinskih vrednot počutili še posebej ogorčene, ko so bili soočeni z nepravilnostjo zunanje skupine.

Sodelovanje v nasilni zaroti postopoma vzame vedno več časa, ko se zarota približuje svojemu vrhuncu. Intenzivna politična zaveza zahteva čas. To pomeni, da si morajo predani politični aktivisti in nasilni politični zarotniki narediti prostor v svojem urniku, torej manj časa za druge zahteve. To je lažje za študente, nezapo-

slene ali tiste s priložnostno zaposlitvijo. Nekatere študente politični aktivizem še posebej privlači. Za njih je to prehodno obdobje, ko zapustijo svojo izvorno družino. V novem okolju in obkroženi z novimi prijatelji so bolj odprti za nove možnosti in dovolj mladi, da imajo energijo, da delajo te stvari. So brez obvez, kar jim omogoča, da se žrtvujejo za lastne ideale. Ko druge družbene identitete, ki tekmujejo s politično, postanejo bolj izrazite, recimo tiste, ki vključujejo novo družino ali službene odgovornosti, jih veliko izstopi iz nasilnega političnega aktivizma. Videti je, da tistim, ki ostanejo, ni neprijetno živeti z občutkom nedoločenosti glede svoje prihodnosti. Ko politični aktivizem postane njihova glavna skrb in identiteta, zavrnejo tradicionalne zaposlitve, obrti in poklice, ki se ne morejo prilagoditi njihovim obveznostim, ki zahtevajo toliko časa.

Močne vezi, stkane v stiskah in nasilju, utrdijo pristop »vsi za enega, eden za vse« in ustvarijo »bratovščino«, ki ni primerljiva z nobeno drugo. Tovariši se dojemajo kot požrtvovalni, bojeviti heroji, ki se borijo z zunanjo skupino, ta pa predstavlja poosebitev sil zla. Povečana osebna nevarnost in podobna usoda zacementirata njihovo skupno idejo družbene identitete v močne, afektivne vezi, podobne občutku pripadnosti med vojaki, mornarji, piloti, policisti in gasilci. Te vezi ustvarijo med njimi posebno zaupanje in pripišejo drugim članom notranje skupine več kredibilnosti. Takšno močno združenje zahteva enakovredno delitev tveganja, stroškov in žrtvovanja, ki jih doživljajo drugi tovariši. Ne želijo se počutiti, kot da ne nosijo svojega bremena in nevarnosti ali da puščajo svoje kolege na cedilu. Takšno združenje in pravzaprav ljubezen povečata željo po varovanju in branjenju tovarišev pred zunanjo grožnjo. Ko so tovariši bolj pripravljeni, da prevzamejo tveganje za reševanje ogroženega brata, lahko to bolj verjetno vodi do nasilja.

Ta naravna in avtomatska naklonjenost dodaja tudi občutek radosti, ko se tovariši srečajo, komunicirajo in skupaj izvajajo svoje aktivnosti. Močne čustvene zveze okrepijo obrat k političnemu nasilju. Ko zakonec ne podpira borilčeve nove borilne identitete ali ga/jo odvrča od vpletenosti v nasilne aktivnosti, se mora borec odločiti in se odreči ali zakoncu ali nasilju. Borilci čutijo močne čustvene in pogosto spolne vezi med seboj, kar spodbuja, utrjuje in pospeši njihovo pot do nasilja. Politična zaveza ni pogojena s spolom. Težko je poustvariti strast v spolnih zvezah, ki se ustvarijo v takšnih nasilnih skupinah. To je samo ena izmed ilustracij intenzivnih afektivnih vezi med tovariši. Ne zgodi se redko, da so ljubimci pripravljeni na kocko postaviti vse, da rešijo svoje partnerje.

V kontekstu dveh napadalnih skupin se lahko samo poskus razumevanja članov zunanje skupine in njihov prikaz kot nečesa drugega, kar ni čisto zlo, dojemata kot izdajstvo te močne zvestobe notranji skupini. Pravzaprav vsak poskus razumevanja članov zunanje skupine kakor koli drugače kot v najbolj zlobni luči znotraj notranje skupine takoj vodi do obtožb izdajstva in simpatiziranja: »Na kateri strani si?« Čeprav to velja za nasilne skupinice, to še bolj velja za družbo, ki v zrcalni samokategorizaciji čuti isto do političnih izzivalcev. Vsak poskus razumevanja

subjektivnosti izzivalcev naleti na obtožbe izdaje družbe. Napad na družbo zahteva represivne ukrepe. Nasilne skupinice se maščujejo, kar vzbudi večjo državno represijo in pregon, kar vodi v še večje maščevanje v stopnjujočem začaranem krogu vzajemnega nasilja.

Ko kup nasilnežev hodi po svoji politični poti, njihove aktivnosti postopoma postanejo ilegalne v polnem pomenu besede. Prisotno je postopno povečanje sumljivih aktivnosti. Zarotniki se iskreno zanimajo za pretekle primere političnega nasilja. Berejo o preteklih napadih ali se učijo kemijo, da lahko izdelujejo bombe. Razpravljajo o idejah, preteklih političnih napadih in načrtih za morebitne lastne napade. Včasih pilijo svoje sposobnosti v laboratorijih ali na taborjenju. Kažejo neobičajno zanimanje za potencialne tarče in jih začnejo opazovati. Za svoje načrtovane operacije potrebujejo denar, ki ga dobijo s pomočjo osebnega dohodka ali premoženja, od bogatih simpatizerjev, posojil, prevar ali ropov. Pridobijo potrebna orožja, od nožev in strelnega orožja do materialov, s katerimi lahko sestavijo bombe. Veliko se jih zave, da jih bodo te operacije stale življenja, zato se ustrezno pripravijo, napišejo ali posnamejo oporoke ali se poslovijo in delno pojasnijo svoja naslednja dejanja. Naposled, tik preden izpeljejo operacijo, ko se približujejo svoji tarči, spremenijo videz, da se zlijejo z okolico; na primer, oblečejo si uniformo ali spremenijo svojo barvo, stil ali dolžino las. Na tej točki je nasilje otipljiv del njihovega repertoarja političnih aktivnosti in obrat k političnemu nasilju je zaključen.

Literatura

Abella, A. (2008). *Soldiers of Reason: The RAND Corporation and the Rise of the American Empire*. Orlando, FL: Harcourt.

Abou el Fadl, K. (2005). *The Great Theft: Wrestling Islam from the Extremists*. New York: HarperCollins.

Adorno, T. W., E. Frenkel-Brunswik, D. Levinson in N. Sanford. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper and Brothers.

Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.

Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, rev. ed. London: Verso.

Alpert, J. (1981). *Growing Up Underground*. New York: William Morrow.

- Asch, S. (1956). »Studies of Independence and Conformity: A Minority of One Against a Unanimous Majority«. *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(9), str. 1–70.
- Ayers, B. (2009). *Fugitive Days: Memoirs of an Antiwar Activist*. Boston: Beacon Press.
- Baker, R. (2003). *Islam Without Fear: Egypt and the New Islamists*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bandura, A. (1990). »Mechanisms of Moral Disengagement«. V Reich (ur.), 1990, str. 161–191.
- Baumeister, R. (1997). *Evil: Inside Human Violence and Cruelty*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Bloom, M. (2005). *Dying to Kill: The Allure of Suicide Terror*. New York: Columbia University Press.
- Bonney, R. (2004). *Jihad: From Qur'an to bin Laden*. Houndmills, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Borowitz, A. (2005). *Terrorism for Self-Glorification: The Herostratos Syndrome*. Kent, OH: Kent State University Press.
- Borum, R. (2004). *Psychology of Terrorism*. Tampa: University of South Florida.
- Browning, C. (1992). *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*. New York: HarperCollins.
- Buford, B. (1993). *Among the Thugs*. New York: Vintage.
- Burgat, F. (2005). *L'islamisme à l'heure d'Al-Qaida*. Pariz: Éditions La Découverte.
- Bush, G. (2001). »Address to a Joint Session of Congress and the American People«. Kapitol, Washington, DC, ZDA. 20. September. Dostopno na: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.
- Camus, A. (1951). *L'Homme Révolté*. V *Essais*, 1965. Pariz: Gallimard Bibliothèque de la Pléiade, str. 407–709.
- Carus, S. (2000). »The Rajneeshees (1984)«. V Tucker, J. (ur.), *Toxic Terror: Assessing Terrorist Use of Chemical and Biological Weapons*. Cambridge, MA: MIT Press, str. 115–137.
- Cesari, J. (2004). *L'Islam à l'épreuve de l'Occident*. Pariz: Éditions La Découverte.
- Clarke, R. in G. Newman. (2006). *Outsmarting the Terrorists*. Westport, CT: Praeger Security International.

- Colombani, J. M. (2001). »Nous sommes tous Américains«. *Le Monde*, 13. september.
- Cooke, M. (2000). *Commanding Right and Forbidding Wrong in Islamic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crenshaw, M. (ur.). (1995). *Terrorism in Context*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Danzig, R., M. Sageman, T. Leighton, L. Hough, H. Yuki, R. Kotani in Z. Hosford. (2011). *Aum Shinrikyo: Insights into How Terrorists Develop Biological and Chemical Weapons*. Washington, DC: Center for a New American Security.
- Della Porta, D. (2013). *Clandestine Political Violence*. New York: Cambridge University Press.
- Drury, J. in S. Reicher. (2000). »Collective Action and Psychological Change: The Emergence of New Social Identities«. *British Journal of Social Psychology*, 39, str. 579–604.
- Enyo. (2009). *Anatomie d'un Désastre: l'Occident, l'islam et la guerre au XXIe siècle*. Pariz: Éditions Denoël.
- Esposito, J. (1999). *The Islamic Threat: Myth or Reality?*. New York: Oxford University Press.
- Esposito, J. (2002). *Unholy War: Terror in the Name of Islam*. New York: Oxford University Press.
- Fanon, F. (1961). *Les Damnés de la Terre*. Pariz: François Maspero.
- Fehr, E. in S. Gächter. (2002). »Altruistic Punishment in Humans«. *Nature*, 415(6868), str. 137–140.
- Festinger, L., H. Riecken in S. Schachter. (1964). *When Prophecy Fails: A Social and Psychological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World*. New York: Harper Torchbooks.
- Gerges, F. (2005). *The Far Enemy: Why Jihad Went Global*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilovich, T., D. Griffin in D. Kahneman (ur.). (2002). *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greene, J. (2013). *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap Between Us and Them*. New York: Penguin Press.
- Gueniffey, P. (2000). *La Politique de la Terreur*. Pariz: Gallimard- Collection Tel.
- Gurr, T. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Habeck, M. (2006). *Knowing the Enemy: Jihadist Ideology and the War on Terror*. New Haven: Yale University Press.
- Hafez, M. (2004). *Why Muslims Rebel: Repression and Resistance in the Islamic World*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon Books.
- Harmon-Jones, E. in J. Mills (ur.). (1999). *Cognitive Dissonance: Progress on a Pivotal Theory in Social Psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Haslam, A., P. Oakes, C. McGarty, J. Turner in R. Onorato. (1995). »Contextual Changes in the Prototypicality of Extreme and Moderate Outgroup Members«. *European Journal of Social Psychology*, 25, str. 509–530.
- Haslam, A. in S. Reicher. (2007). »Identity Entrepreneurship and the Consequences of Identity Failure: The Dynamics of Leadership in the BBC Prison Study«. *Social Psychology Quarterly*, 70(2), str. 125–147.
- Haslam, A., S. Reicher in M. Platow. (2011). *The New Psychology of Leadership: Identity, Influence and Power*. Hove, East Sussex: Psychology Press.
- Haslam, A., S. Reicher in K. Reynolds. (2012). »Identity, Influence, and Change: Rediscovering John Turner's Vision for Social Psychology«. *British Journal of Social Psychology*, 51, str. 201–218.
- Haslam, A., S. Reicher in M. Birney. (2014). »Nothing by Mere Authority: Evidence That in an Experimental Analogue of the Milgram Paradigm Participants Are Motivated Not by Orders but by Appeals to Science«. *Journal of Social Issues*, 70(3), str. 473–488.
- Hirschman, A. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hoffer, E. (1963). *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements*. New York: Time Inc.
- Hogg, M. in S. Reid. (2006). »Social Identity, Self- Categorization, and the Communication of Group Norms«. *Communication Theory*, 16, str. 7–30.
- Horgan, J. (2005). *The Psychology of Terrorism*. Abingdon, Oxon.: Routledge.
- Hornsey, M. (2008). »Social Identity Theory and Self- Categorization Theory: A Historical Review«. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), str. 204–222.
- Ingraham, B. (1979). *Political Crime in Europe: A Comparative Study of France, Germany and England*. Berkeley: University of California Press.

- Kahneman, D., P. Slovic in A. Tversky (ur.). (1982). *Judgments Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Keniston, K. (1968). *Young Radicals: Notes on Committed Youth*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Kepel, G. (2002). *Jihad: The Trail of Political Islam*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Khosrokhavar, F. (2002). *Les Nouveaux martyrs d'Allah*. Pariz: Flammarion.
- King, M. in D. Taylor. (2011). »The Radicalization of Homegrown Jihadists: A Review of Theoretical Models and Social Psychological Evidence«. *Terrorism and Political Violence*, 23(4), str. 602–622.
- Kirchheimer, O. (1961). *Political Justice: The Use of Legal Procedure for Political Ends*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kittrie, N. in E. Wedlock. (1998). *The Tree of Liberty: A Documentary History of Rebellion and Political Crime in America, vol. 1: Colonial Era to World War II*, rev. ed. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kittrie, N. (2000). *Rebels with a Cause: The Minds and Morality of Political Offenders*. Boulder, CO: Westview Press.
- Kruglanski, A., X. Chen, M. Dechesne, S. Fishman in E. Orehek. (2009). »Fully Committed: Suicide Bombers' Motivation and the Quest for Personal Significance«. *Political Psychology*, 30(3), str. 331–357.
- Kuhn, T. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions, 2nd ed.* Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lankford, A. (2013). *The Myth of Martyrdom: What Really Drives Suicide Bombers, Rampage Shooters, and Other Self-Destructive Killers*. New York: Palgrave Macmillan.
- Marlowe, F., C. Berbesque et al. (2008). »More 'Altruistic' Punishment in Larger Societies«. *Proceedings of the Royal Society B*, 275, str. 587–590.
- Marques, J., D. Abrams, D. Páez in M. Hogg. (2003). »Social Categorization, Social Influence, and Rejection of Deviant Group Members«. V Hogg and Tindale (ur.), 2003, str. 400–424.

- Marques, J., V. Yzerbyt in J. P. Leyens. (1988). »The 'Black Sheep Effect': Extremity of Judgments Towards In-Group Members as a Function of Group Identification«. *European Journal of Social Psychology*, 18, str. 1–16.
- McCauley, C. in S. Moskalenko. (2011). *Friction: How Radicalization Happens to Them and Us*. New York: Oxford University Press.
- Merleau-Ponty, M. (1947). *Humanisme et Terreur: Essai sur le Problème Communiste*. Pariz: Éditions Gallimard.
- Merari, A. (2010). *Driven to Death: Psychological and Social Aspects of Suicide Terrorism*. New York: Oxford University Press.
- Milgram, S. (1974). *Obedience to Authority: An Experimental View*. New York: Harper & Row.
- Moghaddam, F. (2005). »The Staircase to Terrorism: A Psychological Exploration«. *American Psychologist*, 60(2), str. 161–169.
- Moghaddam, F. (2006). *From the Terrorists' Point of View: What They Experience and Why They Come to Destroy*. Westport, CT: Praeger Security International.
- Moore, D. (2001). »Bush Job Approval Highest in Gallup History: Widespread Public Support for War on Terrorism«. *Gallup News Service*. Dostopno na: <http://www.gallup.com/poll/4924/bush-job-approval-highestgallup-history.aspx>.
- Nisbett, R. in D. Cohen. (1996). *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South*. Boulder, CO: Westview.
- Oakes, P., A. Haslam in J. Turner. (1994). *Stereotyping and Social Reality*. Oxford: Blackwell.
- Olson, M. (1971). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. New York: Schocken Books.
- Payne, R. (1950). *Zero: The History of Terrorism*. New York: John Day.
- Perry, S. in B. Hasisi. (2015). »Rational Choice Rewards and the Jihadist Suicide Bomber«. *Terrorism and Political Violence*, 27(1), str. 53–80.
- Post, J. (2007). *The Mind of the Terrorist: The Psychology of Terrorism from the IRA to al-Qaeda*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ragin, C. (2000). *Fuzzy-Set Social Science*. Chicago: University of Chicago Press.
- Reicher, S. (2003). »The Psychology of Crowd Dynamics«. V Hogg in Tindale (ur.), 2003, str. 182–208.
- Reicher, S., N. Hopkins, M. Levine in R. Rath. (2005). »Entrepreneurs of Hate and Entrepreneurs of Solidarity: Social Identity as a Basis for Mass Communication«. *International Review of the Red Cross*, 87(860), str. 621–637.

- Reicher, S. in A. Haslam. (2006). »Rethinking the Psychology of Tyranny: The BBC Prison Study«. *British Journal of Social Psychology*, 45, str. 1–40.
- Reicher, S., A. Haslam in J. Smith. (2012). »Working Toward the Experimenter: Reconceptualizing Obedience Within the Milgram Paradigm as Identification-Based Followership«. *Perspectives on Psychological Science*, 7(3), str. 315–324.
- Ross, L. in R. Nisbett. (1991). *The Person and the Situation: Perspective of Social Psychology*. New York: McGraw- Hill.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. New York: Columbia University Press.
- Rudd, M. (2009). *Underground: My Life with SDS and the Weathermen*. New York: William Morrow.
- Sageman, M. (2004). *Understanding Terror Networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sageman, M. (2007). *Modern Bioterrorism, Report Prepared for the Department of Homeland Security*. Directorate of Science and Technology, unpublished.
- Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sageman, M. (2014). »The Stagnation in Terrorism Research«. *Terrorism and Political Violence*, 26(4), str. 565–580.
- Sageman, M. (2016). *Misunderstanding Terrorism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Schmid, A. (1983). *Political Terrorism: A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*. Amsterdam: North- Holland.
- Schmidle, R. (2009). »Positioning Theory and Terrorist Networks«. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 40, str. 65–78.
- Silke, A. (ur.). (2003). *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and Its Consequences*. Chichester, England: John Wiley and Sons.
- Smith, J. in A. Haslam (ur.). (2012). *Social Psychology: Revisiting the Classic Studies*. Los Angeles: Sage.
- Sommier, I. (2008). *La violence politique et son deuil: L'après 68 en France et en Italie*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes.
- Spears, R. in S. Otten. (2012). »Discrimination: Revisiting Tajfel's Minimal Group Studies«. V Smith in Haslam (ur.), 2012, str. 160–177.

- Stekelenburg, J. (2014). »Going All the Way: Politicizing, Polarizing, and Radicalizing Identity Offline and Online«. *Sociology Compass*, 1–15, 10.1111/soc4.12157.
- Stekelenburg, J. in B. Klandermans. (2009). »Social Movement Theory: Past, Present and Prospects«. V Ellis, S. in I. van Kessel (ur.), *Movers and Shakers: Social Movements in Africa*. Leiden: Brill, str. 19–43.
- Stern, S. (2007). *With the Weathermen: The Personal Journal of a Revolutionary Woman*. Piscataway, NJ: Rutgers University Press.
- Stone, G. (2004). *Perilous Times: Free Speech in Wartime, from the Sedition Act of 1798 to the War on Terrorism*. New York: W. W. Norton.
- Tajfel, H. (1970). »Experiments in Intergroup Discrimination«. *Scientific American*, 223, str. 96–102.
- Tajfel, H. (1982). »Social Psychology of Intergroup Relations«. *Annual Review of Psychology*, 33, str. 1–39.
- Tajfel, H. in J. Turner. (1979). »An Integrative Theory of Intergroup Conflict«. V Austin, W. G. in S. Worchel (ur.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, str. 33–48.
- Taylor, M. (1988). *The Terrorist*. London: Brassey's Defense Publishers.
- Taylor, M. in P. M. Currie (ur.). (2012). *Terrorism and Affordance*. London: Continuum.
- Tocqueville, A. (1986). *De la Démocratie en Amérique; Souvenirs; L'Ancien Régime et la Révolution*. Pariz: Bouquins, Éditions Robert Laffont.
- Turner, J., M. Hogg, P. Oakes, S. Reicher in M. Wetherell (ur.). (1987). *Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*. Oxford: Blackwell.
- Turner, J. (1991). *Social Influence*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Turner, J., P. Oakes, A. Haslam, in C. McGarty. (1994). »Self and Collective: Cognition and Social Context«. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(5), str. 454–463.
- Turner, J. (1996). »Henri Tajfel: An Introduction«. V Robinson, W. P. (ur.), *Social Groups and Identities: Developing the Legacy of Henri Tajfel*. Oxford: Butterworth- Heinemann, str. 1–23.
- Walzer, M. (2000). *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, 3rd ed. New York: Basic Books.
- Walzer, M. (2004). *Arguing About War*. New Haven: Yale University Press

Wickham, C. R. (2002). *Mobilizing Islam: Religion, Activism and Political Change in Egypt*. New York: Columbia University Press.

Wiktorowicz, Q. (ur.). (2004). *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*. Bloomington: Indiana University Press.

Zimbardo, P. (2007). *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House.

Zomer, M., T. Postmes in R. Spears. (2008). »Toward an Integrative Social Identity Model of Collective Action: A Quantitative Research Synthesis of Three Socio- Psychological Perspectives«. *Psychological Bulletin*, 134, str. 504–535.

Virginia Held

Prevedel Nace Matvos

Moralno presojanje nasilja in terorizmaⁱ

»Zato so vsi oboroženi preroki prevladali,
neoboroženim pa je preostalo gorjé.«

Machiavelli, *Vladar*

»Prenašanje nepravčnosti v samem sebi je . . . temelj nenasilja
in je izbrano nadomestilo za nasilje proti drugim . . . Na dolgi rok
to vodi do najmanjše izgube življenj.«

M. K. Gandhi, *Non-violence in Peace and War*

Moralni problemi nasilja in terorizma vznikajo v življenjskih kontekstih. Ukvarjanje z njimi se lahko zdi primerna naloga za uporabno etiko. Kakorkoli, le če bi imeli na razpolago ustrezne normativne teorije, primerne za raznolike kontekste človeških izkušenj, bi bili v položaju, da bi lahko veljavno uporabili etično teorijo. Kot mnogi drugi, tudi sama dvomim, da so dandanašnje teorije, ki so nam na razpolago, zadovoljive, verjamem pa, da moralni pogledi in sodbe, ki jih lahko ustvarimo pri raziskovanju trenutnih problemov, pripomorejo k izpopolnitvi moralnih teorij, ki jih lahko potem preizkusimo skozi izkušnje.

Kaj reči o tistih dejanjih moralnih akterjev, v katerih sta nasilje ali teror uporabljena za doseganje moralnih ciljev? So lahko kadarkoli upravičeni? In kaj, če sploh karkoli, lahko naša razprava na tem področju naznani o metodah, po katerih bi morali izvesti moralne raziskave?

i Prevod sedmega poglavja knjige Virginie Held *How Terrorism is Wrong: Morality and Political Violence*. Oxford: Oxford University Press, 2008, str. 126–144.

Pri oblikovanju argumentov v tem poglavju se osredotočam na vprašanje upravičenosti nasilja. Nato na kratko preučim, ali argumenti veljajo tudi glede terorizma, in če ne, zakaj je to tako. Na koncu pretehtam globlji pomen moralnega izpraševanja, ki ga razprava lahko spodbudi.¹

Nasilje

Ponekod lahko naletimo na razlago, da je nasilje že samo po sebi napačno, ampak ohranjanje takšne drže ni zadovoljivo, kot sem v tej knjigi že zagovarjala. Zlahka pomislimo na primere nasilnih dejanj, ob katerih se je smiselno vprašati, če so bila krivična. Da bi lahko odgovorili na vprašanja o upravičenosti nasilnih dejanj, ne smemo tolmačiti predmetov razprave kot takšnih, kakršne bi lahko rešili le s sklicevanjem na neko definicijo.

Nasilje lahko definiramo kot dejanje, običajno nenadno, ki je do določene mere predvidljivo in prisilno poškoduje osebo, ali ji povzroči škodo.² Grožnja takšnega dejanja je nasilna grožnja. Poškodovanje lastnine včasih označujejo kot »nasilje« tisti, ki to dejanje prezirajo, vendar bi moralo biti vključeno le takrat, kadar obstaja morebitno tveganje za povzročitev škode ali škodovanje ljudem.³

Nekateri trdijo, da je tudi neukrepanje lahko primer nasilja, kot denimo, kadar ljudje nimajo hrane.⁴ Vseeno je morebiti bolj pravilno razumeti, da je nasilje prisotno, kadar je povzročena krivica in kadar tisti, ki so oškodovani, želijo spremeniti stanje, v katerem se znajdejo. Poleg tega pa je neukrepanje lahko zagotovo moralno napačno, ne da bi bilo nasilno. Pustiti nekoga počasi stradati je enako vredno graje kot nekoga hitro ubiti (včasih celo bolj), a ni bolj nasilno.

Škoda je lahko povzročena tako na telesni kot psihološki ravni; poškodbe, ki jih je povzročilo nasilje, so lahko tako psihološke kot telesne.

Disident, ki razstreli avto in namenoma ubije potnike, je nasilen. Policisti, ki ga ulovijo in si pomagajo s pištolami, pri tem grozijo z nasiljem. Če je disident med pregonom ranjen ali ubit, je bilo proti njemu uporabljeno nasilje. Kadar usposobljen zdravnik operira pacienta, ga ne poškoduje. Pravi športnik, ki poškoduje dru-

¹ Za nadaljnjo razpravo o moralnem izpraševanju glej Held, *Rights and Goods*.

² V pomoč so razprave in bolj kompleksne ter prečiščene definicije v Jerome A. Shaffer, ur., *Violence*. Glej tudi Francis C. Wade, »On Violence« in Joseph Betz, »Violence, Garver's Definition, and a Deweyan Correction.« V tem poglavju se osredotočam na vprašanje o upravičenosti in ne toliko na same definicije.

³ Glede argumentov, ki se dotikajo tega, kaj naj bi in ne bi smele vključevati moralne pravice glede lastnine, glej Virginia Held, ur., *Property, Profits, and Economic Justice*.

⁴ Glej John Harris, »The Marxist Conception of Violence«. Harris ponazori, zakaj je »trenutek, ko ugotovimo, da lahko preprečimo škodovanje posamezniku, trenutek, ko smo upravičeni predvideti napako kot nekaj, kar lahko škoduje« (str. 204–205). Prav tako zagovarja Engelsovo mnenje, da je to nasilje, »če so tisočerm delavcem odvzete nujne potrebščine za življenje, ali če so prisiljeni vztrajati v situaciji, v kateri je preživetje nemogoče« (Frederick Engels, *Položaj delavskega razreda v Angliji*, 108).

gega, tega ne stori namenoma. Pri vožnji avtomobila neizogibno tvegamo poškodbe, a če se posameznik po lastni volji odloči za vožnjo, ne moremo govoriti o prisilnih poškodbah.

Nasilje se razlikuje od sile in prisile, ker se lahko silo uporabi brez nasilja in prisila ni vedno nasilna, čeprav je nasilje vedno prisilno.⁵ Sila je moč pripraviti ljudi, da storijo nekaj proti svoji volji. Prisila je dejanje, ki pripravi ljudi, da storijo nekaj proti svoji volji, naj bo to dejanska volja ali pa kar bi želeli, če bi vedeli, kaj se bo zgodilo njim ali drugim ter še zmeraj imeli, kar lahko opišemo kot možnost prostovoljne izbire.⁶

Uporaba sile v namen prisile je velikokrat upravičena, medtem ko uporaba nasilja za doseg istega cilja ne bi bila. Na primer, starš bi lahko prisilil otroka, da izroči nevaren predmet tako, da bi otroku nežno razprl dlani, medtem ko nasilen udarec za doseg istega cilja ne bi bil upravičen.

Če se strinjamo s Platonom, da nikoli ni prav nekomu storiti krivico ali mu škoditi, bomo pristali na istem izhodišču, ki smo ga sprva zavrnili – namreč, da je nasilje že po definiciji neupravičeno. Vseeno pa lahko ohranimo pomen »povzročati škodo«, ki je opisen in moralno nedoločljiv in ne dovoljuje, da bi označili prav vsako obliko povzročanja bolečine kot vrsto nasilja. Raniti nekoga v samoobrambi ali branjenje pravičnega zakona morda ni samo zakonsko dovoljeno, ampak tudi primer moralno upravičljivega poškodovanja.

Pravila skoraj vseh pravnih sistemov dovoljujejo uporabo nasilja, da se veljavni zakoni ohranjajo in so uveljavljeni, ne glede na to, če so taisti zakoni pravični; po drugi strani pa pravila prepovedujejo skoraj vse ostale oblike nasilja. Kjer so zakoni moralno neupravičeni, je uporaba nasilja, da bi se jih uveljavljalo, moralno neupravičena, čeprav bi bilo to zakonsko dovoljeno. Še več, zakonska pravila včasih dovolijo uporabo nasilja, da bi se na oblasti ohranilo izrazito skorumpirano in škodljivo politično gibanje. Nasilje se pogosto, ko je predvidena nizka stopnja nasilja za uveljavljanje zakonov, uporablja prekomerno in se zato uporaba nasilja zakonsko preokrača.

V političnem sistemu, ki se izboljšuje, bo nasilje le redko legitimizirano v sodnih odločitvah, tako da lahko le poredkoma govorimo o nezakoniti uporabi nasilja, ki bi se ga legaliziralo, vsaj ne brez tega, da bi sprva postalo tudi politično sprejemljivo. Vseeno ni nenavadno, da nezakonito nasilje postane politično upravičeno v

⁵ Spadajo hokej, ameriški nogomet in boksanje v primeru, da se zanje odločimo prostovoljno, med nasilne športe? To je zame zagonetno vprašanje. Športnik *A* ne zakrivi nasilnega dejanja, če spotakne, zagrabi ali udari športnika *B*, če oba prostovoljno igrata igro v skladu s pravili. Kakorkoli, ker so lahko rezultati takšnih dejanj zelo podobni tistim dejanjem izven športnih aktivnosti, ki se jih pojmuje kot nasilne, se morda zdi smiselno tudi takšne športe označiti kot nasilne. Dodajmo, da športniki, ki izvajajo tista dejanja, ki so proti pravilom, izvajajo s tem prisilo in so potemtakem nasilni.

⁶ Glej Virginia Held, »Coercion and Coercive Offers«.

smislu, da se ga znotraj političnega sistema razume kot upravičenega. Preučimo ta vprašanja.

Če izbran politični sistem ocenjujemo na podlagi visokih moralnih načel in tega, ali je vreden našega obstoja v njem ali dovolj dober, da smo del tega sistema ter da menimo, da je bolje, da se ga spreminja kot pa uniči, ampak se ga ne da ustrezno spremeniti znotraj veljavnih zakonskih norm in zakonsko dovoljenih političnih procesov, lahko razmislimo o implementaciji nasilnih dejanj, ki so nezakonita, ampak se zdijo upravičena zaradi političnih razlogov. Če pa menimo, da je določen politični sistem tako nepopravljivo skorumpiran in škodljiv, da se vzpostavitev pravičnega stanja ne zdi več dosegljiva, lahko razmislimo, ali je moralno upravičeno, da se poslužimo nasilja, s katerim bi ljudem prikrajšali nasilje, ki ga takšen sistem povzroča, ali pa da bi izrazili naše ogorčenje.

Politično nasilje

Pri preučevanju vprašanja, ali je lahko nasilje politično upravičeno, moramo biti sposobni razlikovati med političnim nasiljem in drugimi oblikami nasilja. Lahko bi rekli, da je politično nasilje nasilno dejanje proti posameznikom ali skupinam v imenu političnih ali družbenih razlogov. Običajno lahko ocenimo, da je katerikoli napad na uradne osebe primer političnega nasilja, razen v primeru, ko gre za očiten oseben, nepolitičen motiv. Še več, ko predstavniki režima uporabijo nasilje, ki je pretirano za doseg uveljavitve upravičenih zakonskih aktov, se tudi to šteje med politično nasilje.

Da bi bilo dejanje nasilja upravičeno *znotraj* parametrov političnega sistema, mora biti vsaj dejanje političnega nasilja. Vendar, ali je lahko katerikoli od teh dejanj upravičeno znotraj političnega sistema? Ali jih lahko ocenimo kot upravičene le s sklicevanjem na moralne pomisleke, ki so v nasprotju s tem, kar bi politični sistem dovolil?

Običajno je v skoraj vseh političnih sistemih z zakonskimi pravili prepovedana uporaba nasilja kot sredstvo medosebnega in medskupinskega konflikta in so namesto tega ponujene druge oblike medsebojnega vplivanja: glasovanje, politični in ekonomski pritisk, lobiranje, sodne odločitve, dekreti in podobno; pri vseh je prisotna oblika oblasti in pri nekaterih je vključena sila, ampak nikjer ni pri tem uporabljeno nasilje. S pravnega vidika bi bilo težko zagovarjati, da so nasilna dejanja, če izvzamemo natančno definirana dejanja v samoobrambi in vzpostavljanju reda, upravičena znotraj političnega sistema. Vendar pa takšno stališče predvideva, da je pravni sistem izven nadzora politike in bolj vključujoč kot sam politični sistem ter da se oba lahko spremenita le na način, ki ga predvideva sam pravni sistem. Pravni sistem je lahko vseeno predmet moralne kritike; a če je odvisen samo od moralne kritike, se lahko kot sistem spreminja le znotraj samega

sebe, glede na lastna pravila ali kot rezultat moralnih vplivov, ki pa so lahko izrazito šibki.

V svetu, kjer bi moralno prepričevanje imelo mnogo večjo moč, kot jo ima trenutno, bi lahko tole bila ustrezna hierarhija: politični sistem zajet v pravnem in pravni v moralnem. Vseeno je težko domnevati, da je to vedno ustrezna hierarhija, ker se v mnogih pravnih sistemih pojavlja domneva, da je v uporabi dokončna in pravilna oblika razumevanja morale, vendar gre včasih za držo, ki je vklesana v zakonske postave in je neustrezna, ko gre za neko novo situacijo. Na neki način zakoni odražajo in beležijo že sprejete politične odločitve⁷ in čeprav ne smemo domnevati, da je vse, kar je novejše, tudi moralno nadrejeno, ne rabimo domnevati, predvsem v kontekstu političnih in zakonskih področij, ki so potrebna sprememb, da to nikdar ne drži.

Če potemtakem ne damo prednosti pravnim odločitvam pred političnimi, čeprav lahko pri tem na prvo mesto vseeno postavimo moralne presoje, lahko potemtakem ocenimo nekatera dejanja političnega nasilja kot upravičena znotraj političnega sistema?

Skozi prizmo zgodovine so takšna dejanja odigrala pomembno vlogo v političnih sistemih, ki so bili vzpostavljeni v zadnjih nekaj stoletjih. Vsekakor pa je kar verjetno, da je bilo nasilje prej izraz sprememb znotraj političnega sistema kot pa posledica. Ko prihaja do premikov vzvodov moči, se to lahko odraža v dejanjih nasilja med tistimi, ki jih je strah izgube oblasti (v veliko primerih prihaja prav do tega) in poskušajo obdržati svoje položaje, na drugi strani pa tistih, ki so toliko let trpeli krivice (in so v mnogih primerih upravičeno jezni) in pokažejo svoj bes, ko zberejo pogum. Če je nasilje le posredni spremljevalec spremembe in ni vzročno vplivalo na novo stanje, to ni zadosten razlog, na podlagi katerega bi lahko bilo nasilje upravičeno glede na politične posledice, ki jih je povzročilo. Zgodovinske zapise glede tega lahko interpretiramo na različne načine. Charles Tilly prikaže politično nasilje kot oboje – vzrok in posledico ter kot dokaj normalen in osrednji faktor v političnem sistemu Zahoda. »Tisti, ki se želijo polastiti oblasti ali jo obdržati ali na novo vzpostaviti razmerja moči«, piše, »bodo vedno znova in znova v svojih bojih vpleteni v kolektivno nasilje ... Zdi se, da nasilni protesti vznikajo neposredno iz boja za že obstoječe oblastniške položaje ... Namesto vpeljave ostrega preloma z veljavnim 'normalnim' političnim življenjem, nasilni protesti raje spremljajo, dopolnjujejo in razširjajo organizirane in miroljubne poskuse tistih ljudi, ki želijo doseči svoje cilje«.⁸ Tilly sklene, da se v nemirih, ki so se dogajali v bolj bližnji preteklosti, »ljudje borijo za nadzor in organizacijo države

⁷ Glej, na primer, Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, 14.

⁸ Charles Tilly, »Collective Violence in European Perspective«, str. 4–10.

in gospodarstva»⁹, in da je, kot prej, »kolektivno nasilje v vsem svojem pomenu del političnega procesa na Zahodu«.¹⁰

Lewis Coser še odločneje zagovarja, da je nasilje lahko vzročni faktor za uveljavitev izidov, ki so nato sprejeti. Pri podrobnem opazovanju boja delavskega razreda v Angliji devetnajstega stoletja, ko so hoteli delavci zase pridobiti nekaj politične moči, piše:

Daleč od tega, da bi bila to neka sopojavna manifestacija začasne neprilagojenosti, je čartizem neposredno vplival na implementacijo vrste reformnih ukrepov, ki so ublažili pogoje, zaradi katerih je sploh prišlo do takšne reakcije. Nasilje in izgredi niso bili le protesti: vključene so bile zahteve, ki jih je bilo treba upoštevati ... Ne gre dvomiti, da so zakonski popravki od delavske zakonodaje do zaradi tega širjenja delavskih pravic in spremljajoče priznavanje drugih pravic nižjih stanov bili vsaj deloma odgovor na množične neredne in nasilne izgrede, ki so zaznamovali angleško družbo že dlje kot pol stoletja.¹¹

Če dopustimo razmišljanje, da dejanja političnega nasilja povzročijo politične spremembe, ki predstavljajo pomemben napredek, tako politično kot tudi moralno, ali jih lahko potemtakem upravičimo znotraj političnega sistema? Težave pri podajanju jasnega enoznačnega odgovora, uspešno ilustrira Sorel:

Določena nasilna dejanja so rabila kot velika usluga demokraciji in tako so tisti, ki so nosili glavo naprodaj, da bi se znebili svojih sovražnikov, večkrat prepoznani kot veliki možje .. Vsakič ko pride do določenega izbruha, se nosilci doktorskih naslovov na področju etike in družbe, ki jih je v novinarstvu na pretek, namerno prepustijo razmišljanjem o vprašanju: Ali je lahko kriminalno dejanje oproščeno ali včasih celo upravičeno, gledano s stališča najvišje pravice? Nato sledi vpad v demokratično novinarstvo s pomočjo taiste kazuistike, zaradi katere so tolikokrat grajali jezuite.¹²

Venomer obstaja možnost nevarnosti (kar je izkustveno dobro podprto), da je nasilje težko nadzirati, ne glede kako razumni so lahko prvotni nameni tistih, ki so se odločili za njegovo uporabo. Kot je namignila Hannah Arendt, »nevarnost zatekanja k nasilju, četudi v kontekstu zmernih kratkoročnih ciljev, bo imela za posledico, da bodo sredstva na koncu vedno uničila cilj ... Zatekanje k nasilju, kot vsa druga dejanja, spremeni svet, a najverjetnejša sprememba je bolj nasilen svet«.¹³ In Sorel, čeprav zavezan totalnemu, nepopustljivemu razrednemu boju,

⁹ Ibid., str. 37

¹⁰ Ibid., str. 42.

¹¹ Coser, »Some Social Functions of Violence«, str. 14.

¹² Georges Sorel, *Reflections on Violence*, str. 58–59.

¹³ Hannah Arendt, »Civil Disobedience«.

zagovarja, da resnično ni nič bolj nasilnega kot splošna stavka, in to zaradi strahu pred izgubo nadzora in tako odpiranjem vrat zatiranju. »Dovolj enostavno je,« piše, »vzbuditi vsesplošno jezo, ni je pa enostavno zadušiti«. Dokler bodo obstajali finančno oslabljeni in močno centralizirani delavski sindikati, čigar voditelji so v stalnih povezavah s politiki,¹⁴ tako dolgo bo nemogoče napovedati, do katerih meja se lahko nasilje uporabi.¹⁵

Še več, zgodovinski zapisi o uporabi nasilja se med seboj korenito razlikujejo. Sodobni zagovorniki agresivnih taktik pogosto domnevajo, da je bila pri doseganju pridobitev organiziranega dela v začetnih bojih potrebna določena mera nasilja, ampak to trditev lahko izpodbijamo. V študiji, ki zaobjema obdobje od 1870 do 1980 v Združenih državah Amerike, Philip Taft in Philip Ross prideta do naslednjih zaključkov:

Posledice nasilja delavskih uporov so skoraj vedno škodovala delavskemu sindikatu. Le malo dokazov govori v prid temu, da je nasilje botrovalo pridobivanju več koristi za stavkajoče. Ne samo, da seznam vseh stavk, ki veljajo za izgubljene, potrjuje takšen pogled, ampak tudi taktika, ko je delodajalec v sindikat namestil svoje ljudi, ki so se pretvarjali, da so člani sindikata in so netili nasilje znotraj delavskega združenja, priča o tem, da je več koristi od takšnih dejanj imel delodajalec. Širša skupnost se je lahko strinjala z zahtevami delavcev, ampak takoj ko so se pojavili nasilni spopadi, je obstajala visoka verjetnost, da se bo zainteresiranost za sprejetje zahtev delavskega sindikata premaknila k zahtevam po prenehanju nasilja ... Dokazi, ki govorijo o neučinkovitosti nasilja kot sredstva za pridobivanje koristi za delavce v Združenih državah, so preobsežni, da bi lahko bili predmet polemik.¹⁶

Nevarnost, da bi nasilno dejanje vodilo v še hujše posledice v dani situaciji, je običajno resna. Uspešna uporaba nasilja skoraj zagotovo zahteva strogo disciplino in sposobnost ohranjanja molčečnosti v neposrednem konfliktu z javnimi odločevalnimi procesi, za katere se zavzemajo njihovi zagovorniki. Kljub temu lahko izbruh nasilja signalizira, da naj se politični sistem ukloni za svoje dobro. Pojavi se lahko večja verjetnost, da bodo tisti, ki bi raje ignorirali izpostavljeno problematiko, na katero nezadovoljneži opozarjajo, raje prisluhnili bolj zmernim voditeljem. To bi prav lahko bila identična situacija, v kateri je bil dosežen napredek pri pridobitvi državljskih pravic v šestdesetih letih dvajsetega stoletja v Združenih

¹⁴ Sorel, *Reflections on Violence*, str. 82. Sorelova opomba tukaj se glasi: »Sindikalizem ne daje nikakršne opore, ki bi zagotavljala uspešno izvajanje diplomatskih odnosov«.

¹⁵ Ibid., str. 82.

¹⁶ Philip Taft and Philip Ross, »American Labor Violence: Its Causes, Character, and Outcome«, str. 382–383.

državah Amerike.¹⁷ Ker so tisti, ki v rokah držijo politično moč, pogosto brezčutni, ko gre za stisko drugih in ker tistim, ki jim ni vseeno, pogosto manjka politične moči, bi lahko nasilje vzpodbudilo določeno vrsto šoka, kar bi pripeljalo do zmanjšanja stiske v določenemu delu političnega sistema.

Upravičenost nasilja

Predpostavimo torej, da namerno dejanje političnega nasilja *Np* (politično nasilje) ne vodi v še bolj izrazito, dodatno, nenačrtovano nasilje in je učinek nekaj, kar lahko štejejo kot dober rezultat. Kaj je lahko mišljeno s tem, da je presoja »*Np* je bilo upravičeno« pravilna znotraj političnega sistema *P* (politični sistem)?

Lahko trdimo, da je ena izmed osnovnih funkcij političnega sistema razglasitev pravnomočnosti političnih mnenj kot upravičenih ali neupravičenih, tako kot je ena izmed osnovnih funkcij pravnega sistema razglasitev pravnih trditev kot upravičenih ali neupravičenih. Podlaga, na kateri utemeljimo določeno oceno, je v dveh sistemih lahko različna, ampak v obeh sistemih obstaja metoda, s katero se lahko odločimo med dvema nasprotujočima se trditvama.

Če dejanje znotraj obstoječih zakonov ni dovoljeno, o teh zakonih pa obstajajo nasprotujoča si mnenja, za dejanje pa se izkaže, da njegovi izidi na splošno prispevajo k dobrobiti političnega sistema, bo takšno dejanje veljalo za upravičeno znotraj tega sistema. Še več, če se na ravni morale odločimo, da je nadaljnja dobrobit političnega sistema najmanj boljša kot njegovo uničenje, potem dejanja, čeprav gre za nasilno dejanje, ne ocenjujemo le kot upravičenega znotraj političnega sistema, ampak je lahko tudi politično upravičeno.

Preučimo primer, kako se je Anglija prilagodila na industrijsko revolucijo. Če ima Lewis Coser prav, potem lahko rečemo, da so nasilni izgredi povzročili spremembe, ki so bile kasneje prepoznane kot upravičene znotraj tistega sistema:

Pogoste nasilne oblike upora revnih delavcev, uničevalnost mestnih tolp in ostale pogoste oblike izgredov, ki so zaznamovale angleško družbeno zgodovino od šestdesetih let osemnajstega stoletja do sredine devetnajstega stoletja, so pomagale vladajoči angleški eliti, tako torijcem kot vigovcem, razumeti, kako nevarne posledice s seboj prinese ignoriranje stisk revnih. Ta družbena gibanja so med drugim osnovala tudi učinkovit način sporočanja, ki je zdramil višje razrede do spoznanja, da obstaja potreba po preoblikovanju družbe za ohranitev obstoječih družbenih struktur, nad katerimi so želeli ohraniti vesplošen nadzor.¹⁸

¹⁷ Glej, na primer, Addison Gayle ml., *The Black Situation*. Glej tudi Stokely Carmichael in Charles V. Hamilton, *Black Power: The Politics of Liberation in America*.

¹⁸ Coser, »Some Social Functions of Violence«, str. 15.

Hannah Arendt je razmišljala, da je vsesplošna upravičenost odvisna od bodočih posledic: »Ko je legitimnost izzvana, se to zgodi s sklicevanjem na preteklost, medtem ko se upravičenost povezuje s tistim delom, ki obstaja v prihodnosti. Nasilje je lahko upravičeno, ampak nikoli ne bo legitimno«. ¹⁹ Ne delim mnenja, da je upravičenost nasilja lahko vezana le na bodoči izid; do politične upravičenosti se na tak način pride večkrat zaradi same narave političnih sistemov, pravna upravičenost pa se in mora do nje priti s sklicevanjem na preteklost in na deontološke principe zaradi same narave pravnih sistemov. ²⁰ Ker bi moralo na podlagi splošno sprejetih pravnih pravil biti nasilje izločeno zaradi drugih argumentov in ne samo samoobrambe in uveljavljanja zakonov, v najbolj naprednih pravnih sistemih ni sprejeto, da je takšno nasilje upravičeno ali legitimno. Kakorkoli, tega se ne zahteva v prav vsakem pravnem sistemu, saj se v nekaterih posameznikom dovoli nasilno maščevanje, v drugih pa je dovoljena pretirana uporaba nasilja, ko je govora o uveljavljanju pravil. Dodajmo še, da je znotraj določenih političnih sistemov nasilje lahko upravičeno s sklicevanjem na preteklo politično pravilo, katerega uporaba je v določenih okoliščinah priporočljiva. Čeprav z zadržki, pa bi se tudi ostali, ne samo tisti, ki strogo prisegajo na makiavelistično politiko, lahko strinjali s političnim pravilom, ki bi v obetajočemu političnemu sistemu, ki pa je na robu obstanka, dovolili občasno upravičenost nasilja proti skorumpiranim nasprotnikom. Zaradi tega ne moremo reči, da je le prihodnost tista, ki upravičuje nasilje, čeprav naj bi po navadi politično nasilje presojali na podlagi izidov, ki jih to prinese s sabo.

Politična upravičenost predpostavlja obstoj političnega sistema, v katerem obstajajo metode odločanja med nasprotujočimi se trditvami, tako kot pravna upravičenost predpostavlja obstoj pravnega sistema. Znotraj različnih uveljavljenih političnih sistemov, ki trenutno obstajajo, so nekatera nasilna dejanja ocenjena kot upravičena, če imajo naslednje značilnosti:

1. Ne vodijo v dodatno, še hujše nasilje.
2. Neposredno in nemudoma vodijo do političnih posledic, ki so bolj odločno sprejete znotraj političnega sistema, kot so bila dejanja, sprejeta z neodobravanjem.
3. Če ni učinkovite alternative, so bila sredstva za doseg ciljev sprejemljiva.

Morda so lahko nasilna dejanja upravičena tudi na podlagi drugih razlogov; tu namigujem na značilnosti, kot recimo, če jih dejanje vsebuje, potem je upravičeno. Namenoma se izogibam dikciji o nujnih in zadostnih pogojih.

¹⁹ Arendt, »Civil Disobedience«, str. 19.

²⁰ Za nadaljnjo razpravo glej Held, *Rights and Goods* in Held, »Justification: Legal and Political«.

Nekaj besed o prvi značilnosti: tu ni mišljeno, da se druga nasilna dejanja ne smejo zgoditi, ker isti razlogi ali vzvodi, ki pripeljejo do enega nasilnega dejanja, lahko potem pripeljejo do drugega, ampak namigujem, da mora biti vsako dejanje spoznano kot upravičeno ločeno od ostalih in da ima določeno politično nasilno dejanje to značilnost le, če to ne vodi v nadaljnje, še hujše nasilje.

Ker nasilje prej povzroči škodo ali krivice, kot pa pripelje do političnih koristi, lahko rečemo, da so edine posledice, ki jih je dejansko zmožno povzročiti (kar se navezuje na drugo značilnost), negativne: poškodovanje ali uničenje ali odstranitev določene osebe, vzvoda oblasti ali ovire. Včasih pa to pripelje do izida, ki bo vsesplošno sprejet in bo to vodilo do še dodatnih pozitivnih posledic. Še več, čeprav naj bi se politični sistemi razvijali na tak način, da tretja značilnost dejansko nikoli ni prisotna, pa je lahko, dokler se stvari ne odvijajo na tak način, nasilje včasih politično upravičeno.

Kadarkoli so prisotni pogoji, ki bi ponujali možnost uspeha, kar Joan Bondurant opiše kot »proces kreativnega konflikta«, bi le-ti morali imeti prednost.²¹ Gandhijeva metoda prepričevanja nasprotnikov po principu nenasilnega boja se lahko izkaže za bolj učinkovito kot nasilje pri prepričevanju ljudi, da je razmišljanje, ki se ga oklepajo, zmotno. Vseeno naj ne bi nihče prepričeval ljudi, da sprejmejo genocid, četudi kdo verjame – in to bi bila drža, katero bi podprla le peščica dokazov – da bi bil celoten svet tako pretresen, da bi bil to poslednji primer genocida. Še več, ne moremo trditi, da so nenasilni protesti vedno vredni tveganja. Walter Laqueur je mnenja, da »državljanska nepokorščina v nacistični Nemčiji ne bi imela niti najmanjšega učinka; Gandhi se je kar precej zmotil, ko je predlagal kaj takega«. ²² Lahko, da se je motil. Joan Bondurant izpostavlja, da »če bi se Judje zoperstavili nacističnemu režimu s satjagraho, da ne bi utrpeli bistveno večjih izgub ... Če bi bili Judje v Nemčiji poučeni o večini satjagrahe, bi lahko sprožili organiziran odpor satjagrahe. Verjetnost uspeha je zagotovo večja, kot so možnosti, da bi uspela nasilna revolucija v modernem policijskem sistemu vladanja«. ²³ Kakorkoli, če je izkustvena ocena takšna, da tistih, ki preprečujejo alternative, omenjene v tretji značilnosti, ni na noben način možno spremeniti, bi to pomenilo, da je težje upravičiti nenasilje, kot pa se zateči k nasilju.

Sorel in Fanon poudarjata pozitivno vrednost nasilja pri oblikovanju skupinske solidarnosti; Sartre gre še korak dlje. Ampak v zagovor tega vidika nasilja govori to, da bo to prispevalo k potencialni moči skupinskega uničevanja, moči, do katere skupina ni ali pa jo je upravičena uporabljati; ali pa bo to drugače vodilo do delovanja, ki *ni* del političnega sistema.²⁴ O tej tematiki pa malce kasneje.

²¹ Joan Bondurant, *Conquest of Violence*, str. viii.

²² Walter Laqueur, »The Anatomy of Terrorism«, str. 20.

²³ Bondurant, *Conquest of Violence*, str. 227.

²⁴ Glej Sorel, *Reflections on Violence in Franz Fanon, The Wretched of the Earth*, str. 22, 85.

Preden današnji zagovorniki tiste oblike nasilja, ki vodi v napredne spremembe, ponotranjijo vrsto analize, ki je predstavljena tukaj, bi morali opaziti, da so na podlagi te analize o politični upravičenosti nasilna dejanja upravičena znotraj političnega sistema lahko tista, ki se jih uporabi v imenu sistema proti posameznim disidentom ali skupinam le-teh, kot tudi tista proti trenutni oblasti s strani tistih, ki si želijo reform. Da bi bilo nasilje politično upravičeno, mora na neki način biti upravičeno v samem političnem sistemu, čeprav lahko pride pri tem do dramatičnih sprememb samega sistema. Oceno bo podal sistem sam.

Je lahko nasilje moralno upravičeno?

Prihodnje sodne odločitve o presoji ustavnosti bodo potrdile upravičenost nekaterih primerov državljanske nepokorščine kot pravno upravičenih. Nekateri drugi primeri ne bodo nikoli pravno upravičeni v danem pravnem sistemu – ampak so še vedno moralno upravičeni. Na podoben način bo določena vrsta nasilja, ki je uperjena v spreminjanje političnega sistema, sprejemljiva znotraj tega sistema, medtem ko bo nasilje uperjeno v spreminjanje sistema morda moralno upravičeno, čeprav ga sistem nikoli ne bo sprejel kot politično upravičenega. Primer tega je lahko oblika nasilnega političnega nasilja proti aretacijam političnih nasprotnikov v državi, ki nikoli ne bo izvedla takšnih reform, da bi takšni protesti lahko bili sprejeti kot upravičeni.

Če posamezniki nimajo nikakršnih iskrenih pričakovanj, da bo njihovo dejanje političnega nasilja sprejeto kot upravičeno v sistemu, v katerem ga izvedejo, čeprav je ta sistem za svoj lasten obstoj odvisen od določenih oblik povezanosti prevladujočih sil, lahko potem pretehtajo, če je dejanje lahko moralno upravičeno. Po mojem mnenju je dejanje političnega nasilja lahko moralno upravičeno, če ima naslednje značilnosti:

1. ne vodi v dodatno, še hujše nasilje in bodisi
2. neposredno in takoj privede do posledic, ki so, gledano v smislu upravičenega moralnega sistema ali zadostno bolj moralno dobre kot zle, da odtehtajo samo nasilje; prav tako pa ne obstaja učinkovita alternativa, ki bi privedla do istih posledic; bodisi
3. je predpisano na podlagi veljavnega moralnega pravila ali principa, ki se lahko uporabi v situaciji, v kateri se znajde povzročitelj, in ne obstaja alternativna možnost, s katero bi lahko izvršili to pravilo.

V prej omenjenih izjavah sem med razloge za moralno upravičenost vključila sklicevanje na deontološko oblikovano pravilo in izključila možnost sklicevanja na kakršnokoli pravilo, osnovano na podlagi politične upravičenosti. To odraža pogled, da politična upravičenost predpostavlja obstoj političnega sistema, v katerem je mogoče sprejemati učinkovite odločitve za člane sistema in da je politična

upravičenost bolj odvisna od premisleka o posledicah kot pa od sklicevanja na deontološko osnovana pravila. Pravna upravičenost predpostavlja obstoj pravnega sistema, v katerem je mogoče učinkovito uveljaviti pravne odločitve, ampak je pri tem bolj odvisna od sklicevanja na deontološko osnovana pravila kot na oceno posledic.²⁵

Nasprotno pa je moralna upravičenost odvisna tako od deontološko osnovanih pravil in ocene posledic ter izidov takšne aktivnosti; to je aktivnosti, ki je ohlapno podobna znanstveni aktivnosti, kjer najprej oblikujemo hipotezo in jo nato testiramo. Moralna upravičenost predpostavlja v nekem smislu obstoj moralnega sistema, vendar ne v smislu, da je zmožen naložiti in vsiliti svoje odločitve. Moralni sistem bi moral biti verodostojen, ker lahko tako zagotovi prostovoljno privolitev svobodnih moralnih akterjev, kar je podobno temu, ko znanstveni sistem pridobi na veljavi, s tem ko pridobi soglasje svobodnih in nepristranskih izpraševalcev sistema. Nesoglasja med moralnimi sistemi, kar je trenutno zelo razširjen pojav, bi morala biti zgajena z argumenti in prepričevanjem na podlagi iskrenih in nepristranskih premislekov ter obsežnih moralnih izkušenj. Vseeno določene zvezne države zavračajo začetek takšnega procesa. Čeprav se proces lahko nadaljuje do neke mere celo v pogojih, ki so represivni, pa bi se moral imeti možnost razviti samostojno.

Če naj bi bila učinkovitost moralnega sistema odvisna od zmožnosti pridobitve prostovoljnega soglasja, se lahko vprašamo, če lahko sploh katerokoli moralno pravilo kadarkoli predpiše nasilno dejanje ali če katerekoli pozitivne posledice lahko upravičijo takšno dejanje.

Kant je zagovarjal, da »lahko vsakdo uporabi nasilje, da bi tako prisilil drugega, da postane član skupnosti pravne države«.²⁶ Vseeno se morda lahko strinjamo s tem, da bi bila država, ki s pravnimi odločitvami, ki dovoljujejo nasilje v samoobrambi, ampak nasilje na splošno prepoveduje, generalno gledano boljša in močnejša, če bi raje temeljila na dogovoru kot pa na vsiljevanju. Tisti, ki se strinjajo, bi lahko uporabili nasilje, da bi branili sebe pred tistimi, ki se ne strinjajo, ampak to bi bila kolektivna samoobramba in ne vsiljevanje pravnega sistema tistim, ki ga ne sprejemajo.

Najbolj verjeten vidik je potem lahko ta, da nismo upravičeni do uporabe nasilja, da bi tako prisilili druge, da bi z nami sodelovali, ampak da bi se lahko branili pred tistimi, ki nam preprečujejo, da bi vzpostavili povezovalno moralno upravičene odnose. Nasilje lahko uporabimo tudi tako, da branimo naše moralne pravice do izražanja naših mnenj o razlogih, vezanih na vprašanje, zakaj bi se drugi mora-

²⁵ Za nadaljnjo razpravo glej Held, *Rights and Goods* in Held, »Justification: Legal and Political«.

²⁶ Immanuel Kant, *The Metaphysical Elements of Justice*, str. 76–77.

li pridružiti pri ureditvi, kako razrešiti konflikte raje z argumentiranjem in političnimi odločitvami kot pa z nasiljem.

Če ne obstaja realna alternativa, s katero bi lahko branili naše moralne pravice do svobodnega izražanja ali do tega, da bi se naš glas slišal, je lahko nasilje moralno upravičeno. Ta pogled odseva prvenstvenost, ki jo pogosto občutimo pri moralnih pravicah, ki se dotikajo svobodnega razmišljanja, svobodnega izražanja in svobode vesti.

Nasilje in posameznik

Argument, ki ga poudarjata predvsem Sartre in Fanon, je, da lahko nasilje izrazito vpliva na psihološko stanje zatiranih ljudi. Zagovarjata, da lahko z zagrešitvijo nasilnega dejanja podjarmljeni ljudje prepoznajo svojo svobodo. Sartre piše, »Le z radikalno in globoko ponotranjeno zavrnitvijo položaja v družbi, ki bi ga morali po mnenju drugih zasesti, postanemo to, kar resnično smo«. O alžirskem boju za neodvisnost pravi:

Kot prvo, le kolonist izvaja nasilje, kmalu pa bodo (uporniki) začeli izvajati lastnega; se pravi, da bo isto nasilje uperjeno proti nam ... S to silno besnostjo, zagrenjenostjo in žolčnostjo, z neprestano željo pobiti vse nas ... so postali ljudje: ljudje *zaradi* kolonistov, ki imajo namen iz njih napraviti vprežne živali – zaradi kolonista in proti njemu ... To neukrotljivo nasilje ni niti neučakanost, ne zanos, niti prebuditel barbarskih nagonov, niti ne posledica zamer: človek spet postaja podoben samemu sebi.²⁷

Lahko bi odvrnili, da je sposobnost posameznika reči »ne« ukazu zatiralca, lahko bistven del procesa zavedanja o lastni svobodi, ampak da kljub temu zaradi tega oblika zavrnitve še ni nujno nasilna. Lahko bi celo zagovarjali, da je zavedanje o svobodi celo močnejše, ko ljudje prepoznajo, da nosijo v sebi tako zmožnost izvajati nasilna dejanja kot tudi, da se jim izognejo. Lahko se začnejo zavedati svobode na višji ravni, tako da nasprotujejo tistim, ki jih izzivajo, da naj se dokazujejo z nasiljem in tudi tako nasprotujejo tistim, ki jih zatirajo.

Če vseeno obstoječi politični sistem ne dovoljuje izražanja moralnih argumentov, ki so oblikovani na način, da ga spreminjajo, in če dejanje političnega nasilja lahko vsebuje takšno izražanje, je lahko slednje moralno upravičeno. Obstajala bo velika nevarnost, da bi kakršnokoli nasilno politično dejanje povzročilo nepredvidene posledice in še večja nevarnost, da bi nasilno dejanje z namenom spremeniti politični sistem prepoznali kot takšno, ki ima namen uničiti taisti sistem in bo zaradi tega sprožen odziv, ki bi ga takšno dejanje povzročilo. Posledica tega je lahko, da bo zatiranje še bolj izrazito, kot pa da bi se zmanjšalo. Da bi takšna dejanja

²⁷ Jean-Paul Sartre, predgovor v delu Fanona *Wretched of the Earth*, str. 17–21.

imela sploh kakšno možnost uspeha pri doseganju namenov, bo nujno vključevanje tihih sporazumov, da se nasilna dejanja lahko kroti in so nameni jasno izraženi. Kot v primeru državljanske nepokorščine bo moralo priti do razumevanja o morebitni moralni iskrenosti tako njihovih izvajalcev in tistih članov političnega sistema, ki se odzovejo na takšno dejanje, vsi pa lahko ravnajo v skladu s tistim, kar zavestno dojemajo kot svojo moralno dolžnost. V primeru državljanske nepokorščine se lahko iskrenost izvajalcev nepokorščine izkaže z njihovo pripravljenostjo omejiti svoje obnašanje na nenasilna dejanja. Včasih, a ne vedno, lahko pripravljenost sprejeti kazen, ki jo nalaga pravni sistem, ali izvesti javno dejanje, prispeva k izkazovanju iskrenosti.²⁸ Podobna dokazila o iskrenosti je mnogo težje podati v primeru nasilnega dejanja, ki ni upravičeno znotraj političnega sistema; ni pa to nemogoče. Zagotovitev pravočasnega opozorila za zmanjšanje nepotrebnih poškodb in prikaz nedvoumnih dokazov zmernosti, da se nasilje lahko konča na enako discipliniran način, kot se je izvajalo, lahko prav tako prispevata.

Ko je tistih, katerim politični sistem ne daje glasu, dovolj veliko število znotraj tega sistema, je lahko argument, da je nasilno dejanje, ki opozarja, da sistemorda ogroža samega sebe, prepričljiv in mora biti upravičljiv znotraj političnega sistema ali pa sploh ne bo upravičen. Če pa je število tistih, ki jim politični sistem onemogoča izraziti svoja mnenja premajhno ali pa so prešibki, da bi predstavljali resno grožnjo obstoju ali stanju sistema, je zahteva, da mora biti nasilno dejanje, da bi bilo moralno upravičeno, prav tako tudi politično upravičeno, lahko napačna. Za politične sisteme velja, da so se, čeprav so bili izrazito nemoralni, zelo dolgo obdržali.

Dokaj jasno je, da bi moral svet biti takšen, da tovrstna nasilna, a nezakonita dejanja, *nikoli* ne bi bila moralno upravičena. Prepričevanje in argumentacija bi morali vseskozi biti tisti obliki, preko katerih moralno presojanje uspe biti avtoritativno za politična dejanja. Politični sistemi bi morali ponujati platformo, kjer lahko poteka moralna debata, tako pa se spopad sil, ki stojijo za argumenti, preoblikuje v sporazumevanje različnih mnenj, želja in politične moči, namesto da vodi v nasilna dejanja.

Polemarhova opazka, ki se dotika Sokrata na njegovi poti v Pirej, je še vseeno vedno prisotna med nami: tistih, ki ne želijo poslušati, ne moreš prepričati.²⁹

Čeprav do tega skorajda nikoli ne pride, drži, da če je nasilno dejanje edini način za pridobitev možnosti prepričevanja in argumentacije z nenasilnimi dejanji, preusmeritev neukrotljivih konfliktov v razumske, politične in zakonite procese razreševanja problemov ali izražanje nestrinjanja z zavržnimi dejanji zlih režimov, potem je lahko nasilno dejanje moralno upravičeno. Ideja vojno končati z vojno

²⁸ Glej Held, *Rights and Goods*.

²⁹ Plato, *The Republic*, 328.

se je izkazala za popolno polomijo; z nasiljem končati nasilje se bo verjetno končalo na enak klavrn način. Vseeno pa ni nemogoče logično ali empirično izpolniti zahtev, da bi bilo nasilno dejanje upravičeno.

Uničenje države

Če se na moralni ravni le odločimo, da so naporu spreminjanja obstoječe države v okviru zakonsko dovoljenih načinov z državljansko nepokorščino, političnimi stavkami ali obliko nasilja, ki je lahko politično ali moralno upravičeno, da bi s tem pridobili možnost izraziti nestrinjanje z mučitelji in tirani, jalovi ali nemogoči, lahko kot moralno odločitev sprejmemo trditev, da je sam obstoj takšne države nesprejemljiv.³⁰ Je lahko potem nasilje, ki uniči in kasneje brani novoustanovljeno državo, moralno upravičeno? Potrebno je predvideti možnosti neobzdanega nasilja in izprijenega zatiranja, ko sistem skuša ohraniti svoj obstoj in napadalci okrepijo svoja prizadevanja, da bi uspeli. Po vsakokratnem razčlenjevanju nenasilnih ukrepov, s katerimi se želi doseči zelene spremembe, bi morali vedno oceniti možnosti, kako bi lahko novi nenasilni ukrepi naslednjič bili uspešni. Nezmožnosti, da bi uničevanje samo po sebi vodilo v kakršnikoli boljši alternativni sistem, ne bi smeli nikoli izpustiti izpred oči. Vseeno lahko v določenih primerih nasilje pripelje do manj nasilja kot sicer in je lahko upravičeno.

Če verjamemo, da je moralno upravičeno kaznovati zločince, potem isti argumenti zagotavljajo moralno upravičenost »kaznovanja« tiranov in mučiteljev na podlagi morale, kadar jim obstoječe pravo in politična moč omogočata, da ostajajo nekaznovani. Čeprav v dani situaciji in v danem političnem sistemu ni realno pričakovati možnosti zagovarjanja svojih stališč, so lahko žrtve ali bodoče žrtve mučenja ali političnega nasilja, ki ju izvajajo tirani, moralno upravičene do zagotovila, da tisti, ki izvajajo zla dejanja, tega ne morejo storiti, ne da bi s tem oškodovali same sebe. Nasilje, s katerim se kaznuje mučitelje in tirane, je lahko bolj upravičeno kot nasilje, s katerim se vzdržuje nepravilne režime. Kjer ne obstaja noben drug način, kako kaznovati nasilno in nemoralno uporabo moči, je nasilje lahko pri tem upravičeno, če je kaznovanje sploh kadarkoli upravičeno (vsekakor obstaja upravičen dvom, da je kaznovanje lahko sploh kadarkoli upravičeno).

Brez dvoma obstaja nevarnost, da tisti, ki presojujejo, ali je v danem primeru mučenje ali tiranije kaznovanje zaslužno, presodijo narobe, a vendar moramo dopustiti možnost, da so takšne presoje pravilne. Ne smemo imeti zmotne domneve, da imajo tisti s politično močjo večkrat skoraj prav kot tisti brez nje.

Dodamo lahko, da čeprav to nikoli ne bi smelo biti edina izbira, kadar je izbira med podpiranjem nasilnih zlih režimov ali pa tistih, ki želijo uporabiti nasilje, da bi se ga znebili, neizogibna, bomo odgovorni za oba načina opravičevanja nasilja.

³⁰ Glej Held, *Rights and Goods*.

Če izberemo manj napačno uporabo nasilja, bo to nujno vidik določanja, če je nasilno dejanje, ki ga opravičujemo, moralno upravičeno. Ozek opis samih dejanj, iztrganih iz konteksta, namenov, s katerim so bila izvedena, in njihovega mesta v razvoju ali zaviranju delovanj družbenih gibanj, ne more zagotoviti dobre podlage za ustrezno moralno presojo. Če je nasilje uporabljeno za vzdrževanje zatiranja in izkoriščanja ali pa bo vodilo do spoštovanja človekovih pravic, bo sprejeto različno.

Kar je razvidno iz revolucionarne zgodovine in nasilnih dejanj zunaj političnega sistema, je, da se je različne stopnje nasilja, trpljenje, uničevanje in tiranijo, ki se pojavljajo kot zapoznela posledica dejanj, o katerih je govora, redko ustrezno predvidevalo vnaprej. Poleg tega je težko verodostojno argumentirati, da alternativni, bolj miroljubni načini uveljavljanja priznanih sprememb niso bili na razpolago. Obstaja mnogo oblik izvajanja pritiska, vsiljevanja sprememb in priganjanja celo najbolj izrazitih tiranskih režimov do tega, da se jih preoblikuje, ne da bi s tem pod vprašaj postavili obstoj države.

Sartrova trditev, da »nikakršna milina ne zmore zabrisati posledic nasilja; samo nasilje jih lahko uniči«, ignorira dejstvo, da proces, v katerem *A* zagreši nasilje nad *B* in *B* to »izbriše« tako, da se z nasiljem maščuje *A*, ni nikoli brezhibno odpravljen.³¹ Kar se dejansko zgodi, je bolj podobno temu, da *A* zagreši nasilje nad *B*, *B* zagreši nasilje nad *C* (dedič, predstavnik, simbol, itn. *A*-ja), *D* zagreši nasilje nad *E* (dedič, predstavnik, simbol, itd. *B*-ja) in tako dalje, kjer se ta spirala vse bolj širi. Ko obstoječe vlade vse bolj jasno razumejo stopnje zatiranja, s katerimi lahko brzdajo nasprotnike, ne da bi izzvale vsesplošen upor in ko orodja nasilja postajajo bolj množična ter uničevalna moč in oblike nasilja postajajo vse bolj prefinjene in zahrbtne, postaja zatekanje k nasilju vse bolj nevarno. Občasno lahko morala govori v korist uničenja države. Lahko pa zavračamo katerikoli vidik stanja, v katerem smo – in nobeni moralno odgovorni osebi ne more, upoštevajoč večino dandanašnjih pogojev, pri tem spodleteti – ne da bi pri tem uničili samo državo.

Lahko upravičimo terorizem?

Se ti argumenti glede nasilja, ki sem jih preučila, nanašajo tudi na terorizem? Kot je že bilo govora v tej knjigi, je terorizem včasih definiran kot »sistematična uporaba umora, poškodovanja in uničenja« za ustvarjanje groze in izgube upanja z »vsesplošnimi« napadi, v katerih ni »nobenih razlik«, na podlagi katerih bi lahko izvzeli nedolžne, ki postanejo tarče takšnih napadov.³² Za teroriste je včasih re-

³¹ Sartre, predgovor v delu Fanona *Wretched of the Earth*, str. 21.

³² Paul Wilkinson, »The Laws of War and Terrorism«, str. 310–311. Glej tudi Walzer, *Just and Unjust Wars*, še posebej 12. poglavje.

čeno, da »žrtvujejo vse moralne in humanitarne pomisleke za dosego nekega političnega cilja«. ³³ Kar smo lahko na tem mestu dognali, je, da če terorizem definiramo na takšen način, obstaja možnost, da bomo nezmožni celo zastaviti vprašanje, ali bi lahko bil upravičen. Podobno kot pri nasilju pa bi moralo vprašanje vseeno biti odprte in ne zaprte narave, kot mnogo razglabljanj v tej knjigi to tudi ilustrira. Vsakršna zadovoljiva definicija terorizma mora vsebovati tudi terorizem, ki ga izvaja vlada kot tudi njeni nasprotniki. Če se, kot dajejo vedeti nekatera poročila, na teroristična dejanja »v državah tretjega sveta pogosto gleda kot na plemenita dejanja 'borcev za svobodo'«, bi morali imeti možnost preučiti razloge, ne da bi jih vnaprej izključili že samih po sebi. ³⁴

Robert Young se v članku o terorizmu strinja z večino definicij, ki pravijo, da je terorizem »namenoma zastraševalen«, ampak se ne strinja, da morajo biti teroristični napadi »vsesplošni«. ³⁵ Tarče terorizma so lahko oborožene sile, policija in tisti, ki imajo politično moč in so odgovorni za zatiranje. Čeprav je presenečenje »ključno pri dometu terorizma«, tukaj ne prihaja do protislovja s svarili, da bi se čim bolj zaščitilo nedolžne. ³⁶ Po Youngovem mnenju bi moral biti terorizem skrajno sredstvo in uporabljen le v primeru, ko niso na voljo druga sredstva političnega dejanja. Vseeno verjame, da je kot del ideološkega »programa revolucionarnega boja« lahko upravičen, kot so to lahko nekatere vojne. Nasilja in število žrtev je v primerjavi z vojno veliko manj. Program, ki vključuje teroristična dejanja, bi lahko, po njegovem mnenju, bil edini realen, ki bi kljuboval tistemu terorizmu, ki ga vzpodbuja država sama, in če je namen pravičen in uspeh verjeten, je potemtakem terorizem lahko upravičen. V eni izmed najobširnejših razprav Grant Wardlaw definira politični terorizem kot »sistematično grožnjo nasilja, da bi se zaščitilo politične cilje«. ³⁷ Nameni so lahko različni: primarni učinek je vzbuditi strah, ampak cilji lahko vključujejo popuščanje; pridobiti medijsko izpostavljenost; izzvati zatiranje, ki bi povečalo naklonjenost do cilja; krepiti moralo gibanja, ki stoji za dejanjem; ali povečati poslušnost v gibanju. Tudi en sam takšen incident lahko cilja na dosego več takšnih ciljev hkrati. ³⁸

Amar Ouzegeane, voditelj alžirskega gibanja narodno osvobodilne fronte (FLN), ki se je borilo za alžirsko neodvisnost od Francozov, piše o funkcijah terorizma in o tem, da je »urbani terorizem, naš osvobodilni terorizem, deloval kot varnostni ventil. Dovolil je patriotom, ki jih je zastreprljal neenakovreden boj in so bili razjarjeni zaradi francoske nepravilnosti ..., da so se osvobodili nezavednega psiho-

³³ Wilkinson, *Political Terrorism*, str. 17.

³⁴ Dugard, »International Terrorism«, str. 77.

³⁵ Robert Young, »Revolutionary Terrorism, Crime, and Morality«, str. 288.

³⁶ Ibid., str. 289.

³⁷ Wardlaw, *Political Terrorism* (1982), str. 13.

³⁸ Ibid., str. 41–42.

loškega predsodka, da so lahko ohranili mirne glave, da so lahko spoštovali revolucionarno disciplino«.39

Zanimivo, da zagovorniki terorizma pogosto uporabijo argumente, podobne tistim iz razprav o »pravični vojni«. John Dugard piše, da je »argument držav tretjega sveta osnovan na filozofski tradiciji Zahoda: tistega o 'pravični vojni'«.40 Poudari, da je veliko držav, »vključno z velikimi zahodnimi silami, občasno sodelovalo v terorističnih dejanjih proti civilistom, kar popolnoma zasenči teroristična dejanja, ki so jih izvedla gibanja narodnih osvobodilnih front«.41 Medtem ko prepovedi proti uporabi terorizma v imenu države ostajajo neuveljavljene, »je preveč za pričakovati,« pove, »od držav tretjega sveta, da bi sodelovale pri zatiranju najučinkovitejših sredstev za nasprotovanje terorizmu, ki so na razpolago gibanjem narodne osvoboditve«.42

Mogoče je priti do zaključka, da če lahko upravičimo množično nasilje v vojnah, kar je dvomljivo, potemtakem lahko upravičimo tudi teroristična dejanja, če imajo nekatere značilnosti. Vseeno pa, če je v terorizem, dejansko in ne po definiciji, vključeno nepotrebno ubijanje nedolžnih, ni potem vsaj nič bolj upravičeno, kot je to v vojni, čeprav je lahko razmerje manjše. Dodajmo, da če lahko primerljivo dobre izide dosežemo z veliko manj ubijanja, bi bila alternativa vojni, s katero bi dosegli take rezultate na podlagi dejanj, ki niso sama po sebi nič slabša kot tista, ki se zgodijo v vojni, bolj upravičena.

Skoraj vedno je mogoče nazorno prikazati, da je omejena uporaba terorizma boljša od vojne, manj nasilne alternative terorizma so boljše kot terorizem in da je nenasilen pritisk vedno boljši kot nasilen. Mogoče se lahko poenotimo v tem, da je povzročitev vojne z agresijo, nasilnim zatiranjem, iztrebljanjem, izgonom neželene prebivalstva ali odvzemom za življenje potrebnih sredstev, najhujši zločin nasilja. Če lahko upravičimo uporabo vojne, da preprečimo uspeh tistih, ki jo povzročijo, potem je manjša uporaba terorizma in nasilja prav tako včasih upravičena. Poleg tega pa bolj kot so tirani in mučitelji odvisni od podpore drugih, ki jih spremljajo, boljše so lahko možnosti pri spodkopavanju te podpore z nenasilnimi pritiski. Nasprotniki nasilja ne bi smeli biti primorani žrtvovati svojih življenj; tisti, ki uporabijo nasilje, pa morajo biti pripravljeni tvegati svoja življenja.43 Ogroziti neko življenje v nenasilnem nasprotovanju – če ni tveganje nič večje in so možnosti uspeha in pravičnost namena podobne – je prav gotovo bolj upravičeno.

39 Amar Ouzegane, *Le meilleur combat*, str. 257, naveden v Wardlaw, *Political Terrorism* (1982), str. 41.

40 Dugard, »International Terrorism«, str. 77.

41 Ibid., str. 91.

42 Ibid.

43 Glej Bondurant, *Conquest of Violence*, 6. poglavje.

ANALIZA, časopis za kritično misel, številka 2, leto XXIV., 2020

Izdajatelj in založnik: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
<http://www.drustvo-daf.si/analiza/>
e-naslov: analiza@drustvo-daf.si

Naročila sprejemamo na zgornji naslov.

Na leto izideta dva zvezka Analize. Cena zvezka v prosti prodaji je 6,00 EUR, za naročnike 4,00 EUR oz. letna naročnina 8,00 EUR (z vključenim DDV).

Izdajateljski svet:

Bojan Borstner, David Owens, Matjaž Potrč, Marko Uršič,
Matthias Varga von Kibéd, Elizabeth Valentine, Bojan Žalec

Glavni in odgovorni urednik: Božidar Kante

Uredniški odbor:

Maja Malec, Vojko Strahovnik, Toma Strle, Borut Trpin, Sebastjan Vörös

Lektor: Borut Cerkovnik

Oblikovanje: K.reg@

Tisk: Design studio d.o.o., Obrežna ulica 33, 2000 Maribor

Naklada: 200 izvodov

Izid te revije je sofinancirala

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST REPUBLIKE
SLOVENIJE

Revija Analiza je indeksirana v THE PHILOSOPHER'S INDEX.

ISSN 1408-2969

Navodila avtorjem

Prispevke oddajte po elektronski pošti (analiza@drustvo-daf.si). Zaradi anonimnega recenzijskega postopka (»double-blind peer-review«) zapišite svoje ime in kontaktne podatke v ločenem dokumentu in poskrbite, da iz samega prispevka ni mogoče razbrati vaše identitete. Prispevku je treba priložiti povzetek (v slovenščini in v angleščini), ki povzema glavne poudarke dela. Povzetku v angleškem jeziku je treba dati tudi angleški naslov. Povzetek ne sme presegati 150 besed. Na koncu povzetka navedite do 5 ključnih besed (deskriptorjev). Na primer, *Ključne besede*: filozofija jezika, metafora, analogija; *Keywords*: philosophy of language, metaphor, analogy.

Prispevki naj praviloma ne presegajo obsega ene in pol avtorske pole (45.000 znakov s presledki). Uporabite urejevalnik besedil *Word*, standardno obliko pisave brez dodatnih slogovnih določil. Napisani naj bodo z dvojnimi razmikom med vrsticami; za literaturo, opombe in povzetek pa uporabite enojni razmik. Med odstavki naj bo izpuščena vrstica. Prispevki naj bodo notranje razčlenjeni, torej razdeljeni na razdelke, in opremljeni – če je mogoče – z mednaslovi. Citati v besedilu naj bodo označeni z dvojnimi narekovaji, citati znotraj citatov pa z enojnimi. Citati, daljši od 40 besed, se zapišejo kot samostojni odstavki z levim zamikom 0,8 cm (brez narekovajev). Izpusti so označeni s poševnicami, prilagoditve pa z oglatimi oklepaji. Naslove knjig, periodike in tuje besede je treba pisati *ležeče*. Primeri: *Kritika praktičnega uma*, *Anthropos*, *a priori*.

Reference se pišejo v besedilu (»author-date« sistem). Oblikovanje mora biti takole: (avtorjev priimek, letnica: str. ali pogl.); na primer (Davidson, 1967: 312) ali (Blackburn, 1988: III). Na koncu prispevka morate priložiti popoln, po abecednem redu urejen bibliografski opis citiranih virov (**Literatura**). Primer takih opisov:

Davidson, D. (1967). »Truth and Meaning«. *Synthese*, 17, str. 304–323.

Davidson, D. (1984). *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Oxford University Press.

Davidson, D. (1984). »Truth to the Facts«. V Davidson, D., *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford: Oxford University Press, str. 37–54.

Davidson, D. (1997). »Radical Interpretation«. V Baillie, J. (ur.), *Contemporary Analytic Philosophy*, New Jersey: Prentice Hall, str. 383–393.

Malpas, J. (2015). »Donald Davidson«. V Zalta, E. N. (ur.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Dostopno na: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/davidson/> [28. 1. 2017].

Pod črto navajajte *samo* opombe. V besedilu je treba opombe označiti z dvignjenimi indeksi¹. Ne uporabljajte opomb za navedbo reference.

Sprejemamo tudi ocene knjig (do 12.000 znakov s presledki).

Uredništvo ne sprejema prispevkov, ki so bili že objavljeni ali istočasno poslani v objavo drugam. Z objavo se morajo strinjati vsi avtorji. Vse moralne avtorske pravice pripadajo avtorju, vse materialne avtorske pravice za članek pa avtor brezplačno prenese na izdajatelja. Avtor s tem dovoljuje objavo tudi na spletu.